

**YUNANİSTAN'DA OSMANLI DÖNEMİ (TOURKOKRATİA)'NİN
ANLATIMI: İSTORİA TOU ELLİNİKOU ETHNOUS (İΣΤΟΠΙΑ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ) ÖRNEĞİ (1453 – 1669)**

Derya KELLER

**Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

2021

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNANİSTAN'DA OSMANLI DÖNEMİ (TOURKOKRATİA) 'NİN
ANLATIMI: İSTORİA TOU ELLİNİKOU ETHNOUS (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ) ÖRNEĞİ (1453 – 1669)

Derya KELLER

TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. LEVENT KAYAPINAR

TEKİRDAĞ-2021
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

09 /07 / 2021

Derya KELLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET

Kurum, Enstitü	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD	: Tarih Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Yunanistan'da Osmanlı Dönemi (Tourkokratia)'nin Anlatımı: İstoria Tou Ellinikou Ethnous (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους) Örneği (1453-1669)
Tez Yazarı	: Derya KELLER
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Tez Türü, Yılı	: Yüksek Lisans Tezi, 2021
Sayfa Sayısı	: 91

Bu çalışma, Yunanistan tarihi alanında temel çalışmalardan birisi olarak kabul edilen ve Yunanca kaleme alınmış ansiklopediden yararlanılarak Türkiye merkezli bir bakış açısı ile meydana getirilmiştir. Kaynak olarak kullanılan ve Yunan tarih yazımında en önemli çalışmalardan biri olan İstoria Tou Ellinikou Ethnous adlı ansiklopedide anlatılan ve yaklaşık 400 yıl süren Yunanistan'daki Osmanlı hâkimiyeti (Tourkokratia, 1453-1669) dönemi bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu tezde, İslamlaştırma, devşirme, Ortodoksluğun Müslüman bir ülkede varlığını devam ettirmesi, Osmanlı'ya karşı muhalif eylemler ile Batı'ya giden Yunanların eğitim alanlarında yaptıkları değişim ve gelişimler gibi konular adı geçen çalışma doğrultusunda incelenerek değerlendirilmiştir.

Bu tez içerisinde 1453-1669 yılları arasındaki dönem için İstoria Tou Ellinikou Ethnous (Yunan Ulusu Tarihi) adlı ansiklopedide verilen bilgiler önce konulara göre tasnif edilmiş ve bu bilgiler Türkiye'deki tarih yazımı ile değerlendirilerek farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dört bölümden oluşan tezde her bir bölümde öncelikle ana ve alt başlıklar altında Yunan tarih yazımında (İstoria Tou Ellinikou Ethnous) konuların işleniş şekli ve yorumlanması yer almıştır. Sonuç bölümünde ise bu konuların Türk tarih yazımında nasıl işlendiği ve anlatıldığına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tourkokratia, Göçler, Fetihler, Yunanistan, Türk, Algı, İmaj, Nüfus

ABSTRACT

Institution, Institute	: Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences
Department	: Department of History
Thesis Title	: Expression of The Ottoman Period (Tourkokratia) in Greece: History of the Greek Nation (Ιστορία Του Ελληνικού Έθνους)'s Sample
Thesis Author	: Derya KELLER
Thesis Adviser	: Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Type of Thesis, Year	: Master Thesis, 2021
Total Number of Pages	: 91

This study was created with a Turkey-centered point of view by making use of the encyclopedia written in Greek, which is accepted as one of the main studies in the field of Greek history. The subject of this study is the period of Ottoman domination in Greece (Tourkokratia, 1453-1669), which is used as a source and described in the encyclopedia Istoría Tou Ellínikou Ethnous which is one of the most important studies in Greek historiography. In this thesis, issues such as Islamization, devshirme, the continuation of Orthodoxy in a Muslim country, opposition actions against the Ottoman Empire, and the changes and developments in the educational fields of the Greeks who went to the West were examined and evaluated in line with the aforementioned study.

In this thesis, the information given in the encyclopedia Istoría Tou Ellínikou Ethnous (History of the Greek Nation) for the period between 1453 and 1669 was first classified according to the subjects and this information was evaluated with the historiography in Turkey and studied to reveal the differences. In the thesis, which consists of four chapters, in each chapter, firstly, under the main and sub-titles, the way in which the subjects were handled and interpreted in Greek historiography (Istoría Tou Ellínikou Ethnous). In the conclusion part, it is mentioned how these subjects are handled and explained in Turkish historiography.

Keywords: Tourkokratia, Migrations, Conquests, Greece, Population, Turks, Perception, Image

ÖNSÖZ

Bu tezde, Yunanistan’da Osmanlı ve Türk algısı, Yunan tarih yazımı içinde önemli bir yer tutan “İstoria Tou Ellinikou Ethnous (Yunan Ulus Tarihi)” adlı çalışmada 1453-1669 yılları arasında verilen bilgilerden hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu algının Türkiye’deki tarih yazımında farklı olup olmadığına vurgu yapılmıştır. Daha önce tez konusu olarak incelenmemiş olan bu konu hakkında yapılan bu tez çalışması, Yunanistan’da Türk imajı ve algısının nasıl olduğunun görülmesi açısından önem taşımaktadır.

Tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, destek ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Levent Kayapınar’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yunancadan Türkçeye yaptığım çevirilerin kontrolü için yardımlarından dolayı araştırma görevlisi Özlem Atay hocama çok teşekkür ederim. Her daim yanımda olan ve desteğini hissettiğim aileme ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	10
BİRİNCİ BÖLÜM	14
İSTORİA TOU ELLİNİKOU ETHNOUS'TA (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ – YUNAN ULUSU TARİHİ) “İSLAMLAŞMA” KONUSUNUN ANLATIMI	14
1.1. Bireysel ve Toplumsal İslamlaşma	14
1.2. Devşirme	19
1.3. Sonuç	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
İSTORİA TOU ELLİNİKOU ETHNOUS'TA OSMANLI DÖNEMİ'NDE ORTODOKS KİLİSESİNİN VE DİN ADAMLARININ ANLATIMI.....	32
2.1. Ortodoks Halkların Milli Bilincinin Korunması	35
2.2. Din Adamlarının Faaliyetleri	36

2.3. Dini ve Sosyal Hayat	38
2.4. Dini Bayramlar ve Gelenekler	40
2.5. Sonuç	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	46
OSMANLI İDARESİNE MUHALEFET EDENLER (16. YÜZYILIN SONU VE 17. YÜZYILIN BAŞI).....	46
3.1. Aetolia-Akarnania'da (Αιτωλοακαρνανία) İsyandar ve 16. Yüzyılın Son 10 Yılında Epir (Ηπειρος) Bölgesi.....	48
3.2. Metropolit Tırnovalı Dionisios Ralli Palaiologos'un Eylemleri.....	52
3.3 Tırhala Yenişehir Başpiskoposu Dionisios'un (Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος) Ayaklanmaları (1600-1611)	53
3.4. Manililerin (Μανιάτες) ve Fransız Nevers Dükü'nün Ayaklanmaları.....	56
3.5. Sonuç	60
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	67
OSMANLI DÖNEMİ RUMLARIN EĞİTİMİ, YUNANCANIN ÖĞRETİLMESİ VE BATI AVRUPA'DAKİ ÇALIŞMALAR	67
4.1. Batı'da Aydınların Yunan Yazınının Yeniden Canlanmasına Katkısı	67
4.1.1. Batı'da Bizanslı Aydınların Faaliyeti	70
4.2. Yunan Dili, Öğretimi, Eğitimi ve Akademileri	74
4.3. Tercümeleler, Matbaalar, El yazmalar ve Müstensihler.....	76

4.2.1. Gizli Okul Efsanesi.....	79
4.2.2. İlk Okullar ve ilk Eđitmenler.....	80
4.2.3. Sakız Adası ve İstanbul'da Okullar ve Öğretmenler.....	81
4.2.4. Theofilos Koridalefs'in (Θεόφιλος Κορυδαλεύς) Öğretimi ve Eğitimin Gelişmesi.....	83
4.4. Sonuç	85
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. :	Adı Geçen Eser
a.g.m. :	Adı Geçen Makale
a.g.t. :	Adı Geçen Tez
c. :	Cilt Numarası
s. :	Sayfa sayısı
ss. :	Sayfa sayıları
çev. :	Çeviren
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
yy.:	Yüzyıl
orj. :	Orjinali

GİRİŞ

Bu tezin ana kaynağı olarak kullanılan ve Yunan tarih yazımında önemli bir yere sahip olan “Yunan Ulusunun Tarihi (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους – İstoria tou Ellinikou Ethnous)” adlı ansiklopedi toplamda 17 ciltten oluşmaktadır. Konu olarak, antik çağlardan başlayarak 20. yüzyılın sonuna kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu ansiklopedi Yunan tarih yazımında, Yunan bölgesinin siyasi ve kültürel tarihini objektif ve bilimsel olarak belgeleyen eksiksiz bir çalışma olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca sadece Yunanistan’da değil, uluslararası literatürde önemli bir yere sahiptir. “Yunan Ulusunun Tarihi” adlı çalışma, seçkin ve uluslararası üne sahip aydınlardan oluşan bir komitenin gözetiminde yaklaşık 300 akademisyen, profesör ve diğer uzmanlar tarafından modern Yunan dilinde yazılmıştır. Yunanların tarihsel seyrini kaydeden renkli resimler, haritalar ve tablolar da ansiklopedinin içeriğinde mevcuttur.

Bu tez çalışmasında “Yunan Ulusunun Tarihi” adlı ansiklopedinin 10. cildi (Τόμος Ι') kullanılmıştır. Ansiklopedinin bu cildinde, “Yabancı Yönetim Altında Helenizm (1453-1669) Osmanlı Hakimiyeti-Latin Hakimiyeti (Ελληνισμός υπό Ξένη Κυριαρχία (περίοδος 1453-1669) Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία)” konusu anlatılmıştır. Aslında anlatılan dönem genellikle “Tourkokratia” olarak nitelendirilse de Yunan tarihçiler, İstanbul’un Fethi’nden öncesinde ve sonrasındaki ilk dönemlerinde Yunanistan’ın önemli bir bölümünün Venedik ve Latinlerin hakimiyeti altında olmasından dolayı 10. cilt için bu başlığın daha doğru olduğu kanaatine varmışlardır. “Kritik Yüzyıllar” olarak adlandırılan bu dönem ayrıca ansiklopedinin ana başlığını oluşturmaktadır. Toplamda 500 sayfadan oluşan bu cilt, önsöz, giriş, ana başlık, alt başlıklar, bibliyografya, indeks, resim kataloğu, haritaların çizimi ve tasarımı, içindekiler ve 10. cildin yazarlarının tanıtıldığı bölümlerden oluşmaktadır.

Bu ansiklopedinin önemli yazarlarından biri olan Apostolos E. Vakalopoulos (Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος), 1909 yılında Yunanistan'ın Volos (Βόλος) şehrinde doğmuştur. Selanik Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde öğrenim görmüştür. 1951'de Selanik Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Çağdaş Yunan Tarihi profesörlüğüne atanmıştır. Uluslararası tarih oturumunda Yunan bilimini temsil etti ve çalışmaları için Avusturya, İtalya, Almanya, Amerika ve ayrıca Balkanlar'a seyahat etti. Farklı Yunanca ve yabancı bilimsel dergilerde bağımsız olarak yayınlanmış olan bilimsel çalışmalarının sayısı 60'tır. 1970 yılında Atina Akademisi tarafından Tarih ve Sosyal Bilimler alanında başarı ödülüyle onurlandırıldı. Temel çalışmalarından örnek olarak "Modern Yunan Tarihi (Ιστορία του Νέου Ελληνισμού)" (4 bölüm, 1962, 1964, 1968, 1973) ve "Makedonya'nın Tarihi 1354-1833 (Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833)" (1969) verilebilir.

Vakalopoulos'un bu ansiklopedi için yazdığı bölümler, 22 – 91, 150 – 179, 249 – 252, 351 – 353, 357 – 361 ve 380 – 381 arasındaki sayfalardan oluşmaktadır. Vakalopoulos'un yazdığı bölümler, Kritik Yüzyıllar (Κρίσιμοι Αιώνες 1453 – 1696) ana başlığıyla Türklerin Etkisi Altındaki Rumların Yeri ve Felaketler (Η Θέση των Ελλήνων και Οι Δοκιμασίες τους υπό τους Τούρκους), Osmanlı Yönetimi (Οθωμανικό Καθεστώς), İslamlaşmalar (Εξισλαμισμοί), Devşirme (Παιδομάζωμα), Fetih'ten Önce ve Sonra Türklerin Yunan Ülkelerine Yerleşmeleri (Καταστάσεις Τουρκικών Πληθυσμών στις Ελληνικές Χώρες Πριν και Μετά την Άλωση), Cemaatler (Οι Κοινότητες), Ekonomik ve Demografik Gelişme (Οικονομικές και Δημογραφικές Εξελίξεις), Batı'da RumAydınlının Faaliyetleri (Η Δράση των Έλλήνων Λογιών στη Δύση), Yunan Ülkelerinde Eğitim Durumu (Η Κατάσταση της Παιδείας Στις Υπόδουλες Ελληνικές Χώρες) gibi birçok alt başlıklardan oluşmaktadır.

Bu tez, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle başlayıp, 1669 Girit'in fethiyle son bulan dönem arasında yaşanan konuların Yunan tarih yazımında nasıl anlatıldığını ele almaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Yunanistan üzerindeki hâkimiyetini birkaç bölge dışında neredeyse tamamlamıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemiymişken, Rumlar için tarihleri boyunca yaşadıkları en kritik dönem olarak nitelendirilmektedir. Zaten zayıflamış bir imparatorluk olan Bizans'ın yıkılmasından

sonra Ortodoks Rum milleti, siyasi bağımsızlığını tamamen kaybederek, sultanı Müslüman olan Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında yaşamaya başlamıştır.

Bu dönemde özellikle Balkan topraklarında devşirme uygulaması yapılmıştır. Devlet içerisinde üst düzey yönetici konumunda bulunacak ya da yeniçeri olacak çocuklar, Osmanlı için son derece önemliydi. Ancak bu durum Yunan tarih yazımına bakıldığında, Rum aileler için manevi ve demografik açıdan oldukça kötü etkilendikleri bir durum olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte bu dönemde Osmanlı Devleti topraklarını Anadolu ve Balkanlarda genişletirken, Osmanlı idari yapısı içinde başta Rum halkı olmak üzere diğer Ortodoks halklar da inançlarını sürdürme fırsatı bulmuşlardır.

Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu bu süre boyunca Rumlar, eğitim konusunda da diğer gayr-i Müslim halklar gibi serbest kalmıştır. Dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet, kendi dillerinde ders alabilmeleri için okullar açarak Rumların eğitim alabilmelerini sağlamıştır. İstanbul'un fethedilmesinden önce memleketlerinin Osmanlılar tarafından alınacağını öngören ve kaçarak Avrupa'ya giden aydınlar da yanlarında götürdükleri antik el yazmaları ve verdikleri derslerle Avrupa'da Rönesans döneminin başlamasında öncü olan sebeplerden birini oluşturmuşlardır. Ayrıca sığındıkları Batı Avrupa ülkelerinde Türklere karşı Avrupa desteği sağlamaya çalışmışlardır.

Bu dönem, Ortodoksların ve Rumların felaket ve zorluklar yaşadığı kritik bir dönemdir. Buna rağmen Yunan tarih yazımına göre aydınlar, din adamları, aristokratlar ve halk yorulmadan kendi devletlerini kurtarmak ve özgürlüklerini geri alabilmek için sürekli faaliyette bulunmuşlardır. Osmanlı'ya karşı devamlı olarak, büyük, küçük, başarılı ya da başarısız isyan girişimlerinde bulunmuşlardır.

Yunanistan'da Osmanlı Dönemi'nin anlatımı konusunda, tarih yazımı açısından önemli bir örnek olan İstoria Tou Ellinikou Ethnous (Yunan Ulusunun Tarihi) adlı ansiklopedi tezimizin kaynağı olarak kullanılmıştır. Tezimizde Yunan tarih yazımında İslamlaşma ve Devşirme, Ortodoks Kilisesi ve din adamlarının kültür hayatı ve Yunan kimliğindeki rolleri, Osmanlı'ya karşı muhalefet girişimleri ile okulların kurulması ve Yunancanın eğitim dili olarak kullanılma girişimleri bu

kaynakta yer alan bölümlerden yararlanılarak Yunanistan’da bu dönem tarih yazımının genel çizgileri belirlenmeye çalışılmıştır. Her bölümün sonunda yer alan sonuç kısmında ise, Türkçe kaynaklar incelenerek bu bilgilerin ne derece bilimsel olduğu değerlendirilmeye çalışılmış bu konuların aktarılmasında, Türk ve Yunan tarih yazımındaki benzerlikler ve farklılıklar vurgulanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTORİA TOU ELLİNİKOU ETHNOUS'TA (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ – YUNAN ULUSU TARİHİ) “İSLAMLAŞMA” KONUSUNUN ANLATIMI

1.1. Bireysel ve Toplumsal İslamlaşma

Yunanistan'da 1361 yılında Dimetoka'nın alınmasıyla başlayan Osmanlı hâkimiyeti (Tourkokratia) dönemi ve 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesi Yunan tarih yazımında önemli bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zaman geçtikçe güçlenmesi ve Rumeli'ye doğru ilerlemesiyle Osmanlılara karşı olan korku da artmaktaydı. Rumlar açısından da yaygınlaşan bu korku sebebiyle Ortodokslar arasında işledikleri günahların cezası olarak “barbar” olarak da andıkları Türkleri, Tanrı'nın gönderdiği şeklindeki düşünce de artmaya başlamıştır.

Yunan tarih yazımına göre *yüzyıllar süren Osmanlı hâkimiyeti (Tourkokratia) boyunca İslamlaştırma sebebiyle Yunanlık* (Yunan Ortodoks toplumu ve kültürü), *daimî bir sömürü ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.*¹

Dolaylı ya da dolaysız şiddet ve baskı, bir şekilde savunmasız olan reaya hayatının büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Ağır vergiler, Türklerin ağır ve keyfi baskıları, bağınaz dervişlerin yoğun din değiştirme arzusu, işgalcilerin esirlere tanıdığı insan onurunu küçük düşüren yaşam şartları bu azınlığın gündelik hayattaki gerçekliğini oluşturuyordu.²

¹ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos, s. 22-91), “İslamlaştırmalar (Εξισλαμισμοί)”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Atina-1980, s. 56.

² Bu anlatılara göre Osmanlı İmparatorluğu, Ortodoks Rumlarını zorla İslamlaştırarak Rumların toplumsal ve ekonomik düzenlerinin devrilmesini, yok olmasını sağlamış olacaktı. Yunan tarih yazımına göre, İstanbul'un Fethi sonrasında sahip olduğu devletten yoksun kalmış olan Rum halkının elinde sadece milli bilinç ile kimlikleri olarak niteledikleri birliklerini sağlayabileceği tek unsur olarak Ortodoksluk vardı. Bu tarih yazımına göre Türklerin Rum halkına karşı sürekli olarak din değiştirmek için zorlayıcı ve baskıcı davranışlarda bulunmaları, ağır vergiler koymaları gibi sebeplerden dolayı

Korkunç felaket olarak nitelendirilen bu duruma rağmen, milli bilinçlerinin korunmasını sağlayan ve kurtarıma umudu veren dini mezhep Ortodoksluk, Rumların dayanıklılığının temel nedeni olarak kabul edilmiştir. Ancak sonuç olarak, Rum halkından çoğu kişinin doğrudan ya da dolaylı olarak Hristiyanlığı bırakmaya zorlandığı anlatılmaktadır. “*Rum nüfusuna karşı yapılan bu asimilasyon hareketleri İstanbul’un fethinden çok önce, Anadolu’da Türk egemenliğinin kurulması ve Osmanlıların Aimos (Koca Balkan Dağlarında) ilerlemesiyle başlamıştı.*”³ Osmanlı hâkimiyeti döneminin uzamasıyla birlikte Anadolu nüfusunun da İslamlaşması, Rumlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştı.

Artık İslam yandaşlığını uygun görmek zorunda olan ve günahlarından dolayı Tanrının onlara ceza olarak Türkleri gönderdiğini düşünen Rumların bu yöndeki inancı, İslamlaşmaların en önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

Bu kanaat, Türklerin olağanüstü ilerlemeleri ve Osmanlı devletinin güçlü yayılma politikasıyla oluştu. Türkler savaş girişimleri boyunca, yaptıkları işgallerle halkları zorbaca İslamlaşmaya sürüklemişlerdir. Bireysel ve kitlesel İslamlaştırma hareketlerinin Anadolu’da olduğu kadar Aimos (Koca Balkan Dağları)’ta da gerçekleştirdiği kesindir.⁴

Buna örnek olarak, Fransız gezgin Bertrandon de la Broquière’nin bahsettiğine göre, 1430’da Selanik’in fethi süresince, orada yaşayanların büyük bir kısmı İslam’ı kabul ettiler. Genel olarak, şiddet vakaları bölgelerin işgalleri ve önemli şehirlerin fetihleri ile oluyor, orada yaşayan sakinlerin din ahlak anlayışlarına etki ediliyor ve onların tövbe edip din değiştirmelerine sebebiyet veriyordu. Fakat bu din değiştirmeler her ne kadar öyle gösterilse de dinini değiştirenler tarafından gönülden, isteyerek gerçekleştirilmiyordu.⁵

Rumlarda özgüven kaybı ve kendini küçük görme gibi duyguların baş gösterdiği anlatılmaktadır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos, s. 22-91), *a.g.e.*, s. 56.

³ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 56.

⁴ Osmanlı Devleti’nin hızlı büyümesi, ilerlemesi ve güçlenmesi, devletlerin arasında büyük bir korku salınmasına ve Osmanlı’nın yenilmez olduğu düşüncesinin yayılmasına neden oldu. Yunan tarih yazımına göre işgal olarak adlandırılan, Türk tarih yazımına göre ise fethedilen topraklardaki halkların zorla İslam’a geçme durumu Yunan tarih yazımında doğru olmayan bir anlatımdır. Bununla birlikte aynı yazar tarafından “*eğer Osmanlı Devleti, anlatıldığı gibi zorbaca veya zorlayarak ve baskıcı yöntemlerle halkları İslam’a geçirmiş olsaydı, çok milletli ve çok dinli bir devlet olmazdı*” görüşü de dile getirilmiştir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 56.

⁵ Philippe le Bon’un (Fransa Hükümdarı) çok güvendiği bir kişi olan Bertrandon 1432’de Yakındoğu’ya gizli bir seyahat yapmakla görevlendirildi ve kendisinden İslâm devletleriyle gittikçe güçlenmekte olan Osmanlılar hakkında bilgi getirmesi istendi. Fransız seyyah ve ayrıca ajan olan Bertrandon de la Broquière, sultan II. Murad’la bizzat görüşmüş ve kendisinin ülkeyi ustalıkla yönettiğini de söylemiştir. Gayrimüslimler, Osmanlı’nın hâkimiyeti altına girdikten sonra devlete zimmi olarak vergi öderler, bununla birlikte can ve malları devlet tarafından korunurdu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altına giren diğer tüm halklarda olduğu gibi, kendi dinlerinde serbestlerdi. Semavi Eyice, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Bertrandon de la Broquière”, 5. Cilt, İstanbul-1992, s. 523,524; Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 56.

Fransız seyyah Broquière'nin yaptığı seyahatleri ve yaşadığı olayları anlattığı kitabının çevirisi “Bertrandon de la Broquière'nin Denizaşırı Seyahati” adıyla Türkçeye çevrilmiş hali mevcuttur. Bu kitaba bakıldığında, 1430 yılında Selanik'in alınması ve şehir alındıktan sonra yaşananlar kısaca anlatılmıştır. Ancak Yunan tarih yazımında bahsedildiği gibi, zorlanarak din değiştirme, İslamlaştırma konusuna değinilmemiştir. Selanik'in üzerine yürünmesi için çıkan emirle birlikte şehre doğru yola çıkılmıştır. “*Şehir güçlü bir biçimde direndiyse de yapılan saldırılara yenik düştü ve zapt edildi; ahalisi kılıçtan geçirildi, genç erkekler ve genç kızlar köle yapıldı, bu zengin kente toplanmış hazineler yağmalandı.*”⁶ Bu ve bunun gibi anlatımlar mevcuttur.

Yunan tarih yazımı, Osmanlı'nın hâkimiyeti altına giren Rum halkı “köle” olarak adlandırmış ve anlatımlarının çoğunda da bu şekilde bahsedilmiştir. İnsanlar kişisel ya da toplumsal olarak kendi istekleri doğrultusunda İslam'a yönelmeye başlamışlardır. Yunan tarih yazımına göre, Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda yaşayan kişiler kadar toplumların da İslam'ı gönüllü olarak seçmelerinin en temel sebeplerinden biri kötü yaşam koşulları ve İstanbul'un alınmasıyla inançlarının sarsılmasıdır. Bununla birlikte vurgulanması gereken şeylerden bir diğeri de Hristiyan ve Müslümanların arasındaki toplumsal ve ekonomik farklılıktır. “*Osmanlı hiyerarşisindeki statülerini veya sahip oldukları mülkleri koruma arzusu Bizans yönetici ve aristokrat sınıfından önemli kişilerin hatta Hristiyan devletlerden üst düzey mensupların işgalcilerin dinine geçmesine sebep olmuştur.*”⁷ Ayrıca Yunan tarih yazımına göre, Rum halkının zor yaşam koşulları ve ödeyemedikleri vergi borçları, Müslümanlarla Hristiyanların verdikleri vergilerin miktar farkının çoğalması, kişisel olarak İslam'a geçmeleri için zorladı. Yüzyıllar boyu süren bu zor koşulların artması, bireysel olarak dinden dönme olaylarının artmasına sebep olduğu anlatılmaktadır. Ancak söz konusu bu durumun doğruluğu şüphelidir. Çünkü tahrir defterlerinde kayıtlı olan babası Hristiyan olup, oğlu Müslüman olan ya da kardeşlerden biri Hristiyan

⁶ Bertrandon de la Broquière, *Bertrandon De La Broquière'nin Denizaşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul-2000, s. 89-90.

⁷ Üst düzey konumda yer alan soylular veya Bizans'ın liderlik temsilcileri, Rumların Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra kendi durumlarını düşünerek hareket etmişler ve halkın İslam'a geçmeleri için kılavuzluk etmişlerdir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 56.

diğeri Müslüman olan Rum aileler mevcuttur. Eğer ki maddi geçimsizlik ya da maddi açıdan bir zorlanma olmuş olsa aile bireylerinin hepsinin Müslüman olması gerekirdi. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir.

Ulemalar ve dervişler de Hristiyanların dinden dönmelerinde önemli rol oynadılar. Dervişlerin yetkisinde olan vakıf çiftliklerinde çalışan birçok Hristiyan Müslüman oldu. Vakıf belgeleri, reayanın isimlerinden anlaşılacağı üzere dinlerinin Hristiyan olduğunu açıklar: Veled-i Kosta, veled-i Yorgi, Yakub veled-i Yusuf, Korsh veled-i Yorgi Makri, Mihal veled-i Somuncu Kosta gibi. 16. yüzyılda Bursa’da bir toprak ağası adına çalışan köylülerin kayıtlarının bulunduğu vakıf belgesinde yine evvelinde Hristiyan olan 3 isim yer almaktadır: Mustafa veled-i Abdullah, Davud veled-i Abdullah ve Yusuf veled-i Abdullah (Abdullah olmasının sebebi ise, Müslüman olmuş Hristiyanların en çok kullandığı isim olmasıdır).⁸

Yunan tarih yazımına göre Ortodoksluk, karşılaştıkları zorluklar ve kritik koşullarla birlikte tam anlamıyla İslam dini ile Katolik kilisesi arasında kalmıştı. İstanbul’un fethinden sonra dinlerini özgürce yaşamaları için Fatih Sultan Mehmet tarafından verilen fermanla birlikte dönemin patriği olan Gennadios, Ortodoksluk için tüm bu durumların farkına vararak tehlikeyi gördü ve din adamlarını, dinlerini ve geleneklerini korumaya ve kurtarmaya teşvik etti. Katolik ve Ortodoksluk mezheplerinin birleşmesi durumunu şiddetle reddetti.

Hristiyanların gönüllü olarak yoğun bir şekilde İslam’a geçmeleri, Müslümanlar için önemliydi. Bununla birlikte Hristiyanların İslam’a geçiş süreçleri bir kutlama veya seremoni şeklinde oldu. Bu seremoniye açıklayıcı bir örnek Alman seyyah ve ayrıca yazar olan Johannes Schiltberger (1381-1440) tarafından sunulmuştur.

15. yüzyıl başında Türklerin tutsağı olan Johannes Schiltberger, “Bir Hristiyan kâfir olmak istediğinde”, herkesin önünde ellerini semaya doğru açmalı ve şu kelimeleri söylemeli: “La ilahe illallah (Allah’tan başka ilah yoktur), Muhammed’in Resullullah (Muhammed gerçek peygamberdir)”. Ve bunu söylediğinde, onu Şeyhülislam’a götürürler ve aynı kelimeleri bir kere de onun huzurunda tekrar eder ve böylece Hristiyanlık inancından çıkmış olur. Bunlar olduktan sonra din değiştiren kişiye yeni esvap giydirirler. Şeyhülislam onun kafasına yeni bir sarık takar. Bunu onun “Kâfir [Müslüman]” olduğunu göstermek için yaparlar. Çünkü Hristiyanlar kafalarına mavi ve Yahudiler sarı renkte sarık takardı. Devamında

⁸ Özellikle Bektaşî ve Mevlevî mezheplerine mensup olanların dine yönlendirme, dine çağırma istekleri ve çabaları birçok Hristiyan’ın İslam’a geçmesini sağlamıştır. Bu anlatılara göre sadece halktan değil, ayrıca rahip ve keşişlerden de ulema ve dervişlerin çağırısıyla İslam’a geçenler olmuştur. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 57.

Şeyhülislam tüm insanlardan zırhlarını giymelerini ve atlarına binmelerini isterdi. Şehrin içinde her yeri dolaştırırdı. Bu arada din adamları borazanlar, davullar ve zurnalar çalarak peşi sıra giderlerdi. “Kâfirler [Müslüman]” güçlü bir sesle bağırıp, Muhammed’e şükrederler ve iki din adamı bu kelimeleri söylerdi: “Allah birdir ve İsa Peygamber onun hizmetkârı, Meryem kölesi ve Muhammed ise en kutlu peygamberidir” diye yazıyor.⁹

Şehrin içinde dolaştırmalarının ardından da camiye girerler ve onu sünnet ederler. Eğer o kişi fakirse, bağışlar toplayarak onu zengin yaparlardı. Bunu özellikle Hristiyanların dikkatini çekmek ve İslam’a yönelmelerini sağlamak için yaparlardı. Bu anlatılar Hristiyan erkekleri için geçerli olup, kadınlar içinse farklı bir şekilde Müslümanlığa geçiş tamamlanırdı.

Din değiştirmeyi arzu eden kadına ise, Şeyhülislam kılavuzluk ederek yukarıda verilen sözleri tekrar eder. Sonra Şeyhülislam din değiştirecek kadının kemerini alır, ikiye ayırır ve bu parçalarla haç şeklini verir. Kadın, üç kere haça basıp geçmeli, Hristiyanlık inancından çıkması için yukarıdan sözü edilen sözcükleri söylemelidir.¹⁰

Yunan tarih yazımında, İslam’ı kabul etmiş yeni Müslümanların, eskiden dindaş oldukları soydaşlarına baskı ve eziyet ederek onları İslam’a geçmeye zorladıkları anlatılmaktadır. Ayrıca dinlerinden dönenler onlara göre “*hayal edebilecekleri en kibirli ve en utanmaz insanlardı*”, çünkü gerçek inançlarıyla birlikte insanlıklarını da kaybetmişlerdi. Bu duruma örnek olarak;

İlk bilinen olay Bitinya’nın Nikea (İznik) bölgesinde meydana geldi. Bölgenin fethinden sonra 1331’de bölgede yaşayan pek çok korkan insan İslam’ı kabul etti. Fakat gizliden gizliye Hristiyanlık dininin gerekliliklerini yerine getirmeye devam ettiler. Ekümenik Patrik XIV. İoannes Kalekas bu durumu alttan alıyor, sabır gösteriyordu. Zira 1339 ve 1340’ta alınan kilise kararlarından da anlaşılacağı gibi gizli Hristiyanları, düşmanların onların bedenini ele geçirebileceklerini, fakat ruhlarına sahip olamayacaklarını gizli bir şekilde ibadetlerine devam etmeleri ve Tanrının emirlerini yerine getirme

⁹ Burada sonradan Müslüman olmak isteyen bir Hristiyan’ın “kâfir” olarak nitelendirilmesinin sebebi, anlatıcı kişi olan Johannes Schiltberger’in mensup olduğu dinin Hristiyanlık olmasıdır. Ayrıca diğer yandan Müslümanların yeni bir sarık takarak onların “kâfir” olduğunu göstermek için taktıklarını söylemektedir. Bu anlatımda da Müslümanların Hristiyanları kâfir olarak gördüğü anlatılmaktadır. Johannes Schiltberger’in bu cümlelerin yer aldığı kitabının Türkçe çevirisi mevcut olup, kitabın içeriğine bakıldığında Yunanca kaynakta anlatılan bu olay hakkında anlatılanların birebir aynı olduğu görülmüştür. Kitabın Türkçe çevirisi için bakınız; Johannes Schiltberger (çev.: Turgut Akpınar), *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-1997, s. 165-167; Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 58.

¹⁰ Yunanca kaynakta Schiltberger’in anlatımı olarak geçen bu olay, Türkçeye çevrilmiş olan kitapla aynı şekilde verilmiştir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 58.

konusunda onları yüreklendirmişti. Baskılardan ve ölüm korkusundan hiçbiri aslında Hristiyan olduğunu ifade edemiyordu.¹¹

İslam'ı seçmeye zorlanan Gizli Hristiyanlar, kötü yaşam koşulları ve ölüm korkusundan dolayı ibadetlerini gizlice yerine getirme durumunu yüzyıllar boyunca sürdürmek zorunda kalmışlardır. “*Macar asıllı Fransız subay ve diplomat olan Baron de Tott'un (1733-1793) şahitliğine göre, Rus-Türk Savaşı'na (1768-1774) kadar Gizli Hristiyanlık var olmuş görünüyor.*”¹²

1.2. Devşirme

Yunan tarih yazımına göre *devşirme*, *sultan yönetiminin ve düzenli ordunun ihtiyacı olan asker eksiğinin tamamlanması adına, reşit olmamış Hristiyan gençlerin İslamlaştırılıp askere alınması sistemidir.*¹³ 15. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin disiplinsiz düzene karşın merkezi iktidarı destekleme ve yeniçeri sınıfının tamamlanması amacıyla Hristiyanları İslamlaştırdıktan sonra askere ve devletin iç işlerine almasıyla devşirme sistemi kanunu resmileşmiştir. Yine bu görüşe göre devşirme sisteminin, dine yöneltici amacı gütmeyeceği, Osmanlı hanedanının mutlak disiplinli askeri güçlerle orduyu destekleme ihtiyacına hizmet ettiği de vurgulanmaktadır. Devşirme sistemi Balkan halkları ve Rumlar tarafından “kan vergisi” olarak tanımlanmış, ayrıca İslamlaştırma ve Türklerin acımasız davranışı olarak görmüşlerdir.

¹¹ Anlatılanlara göre, “*Hristiyanlıktan zorla dönen insanların birçoğu kendilerini Müslüman olarak göstererek aslında Hristiyan gelenek ve ibadetlerini gizli bir şekilde yerine getiriyorlardı. Bunlar “Gizli Hristiyanlar” olarak adlandırılmışlardır. Fetihlerden sonra korkmuş olan halkın İslam'ı zorla seçtikleri anlatılmaktadır. Ancak kendi dinleri olan Hristiyanlık, onlar için ruhlarının temeli olmasının yanı sıra hayatlarında büyük bir önem ve yere sahipti. Bu nedenle de kendi dini ibadetlerini ve geleneklerini gizlice yaptıklarından bahsedilmektedir. Aslında Gizli Hristiyanlar, gayrimüslimlere karşı uygulanan ağır vergiler ve devşirme yapılırken çocuklarının ellerinden alınmaması için asıl dinlerini gizleyerek yaşamışlardır, demek yanlış olmayacaktır.*” Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 58.

¹² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 58.

¹³ Devşirme sistemi, Osmanlı tebaası olan bazı 8 ile 20 yaşları arasındaki Hristiyan çocukların, Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey yönetici kadrosunda ya da Osmanlı ordusunda devlete sadık bir üye olmaları amacıyla kanuna göre ailelerinden alınmasıdır. Yunan tarih yazımına göre “*öşür vergisi kanununun*” gerçek şeklini alan veya Hristiyan çocukların Yunan tarih yazımında bahsedildiği şekliyle “*zorbaca*” askere alınması, Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemi boyunca, devşirmeler olarak bilindi. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), “*Devşirme (Παιδομάζωμα)*”, *a.g.e.*, s. 58.

Devşirme, devletin ihtiyaçlarıyla orantılı olarak her üç, dört veya beş yılda bir yerel kiliseler temelinde yapılırdı. Sekiz-yirmi yaşları arasındaki gençlerden seçilirdi. Bu Hristiyan çocukların büyük bir kısmı askeri güçlerin kurulması için kullanılmak üzere, daha gözü çok açılmamış ve merkezi iktidara bağlılıkla hizmet edebilecek olan gençlerden seçilirdi. Bununla birlikte Hristiyan çocukları seçerken görünüşünün iyi, bedeninin sağlam ve savaşa katılabilecek düzeyde olmasına veya o düzeye erişebileceğine dikkat edilirdi. Ayrıca öksüz, evli veya ailenin tek çocuğu ise o kişi için devşirme yapılmazdı.

Osmanlı hâkimiyetinin fethettiği yerlerdeki ilk dönem boyunca, Hristiyan çocukların askere alınması devşirme olarak bilindi. Genç Hristiyanların devşirilmesinin imparatorluk açısından önemi büyüktü ve devşirme yapılırken kanunda belirtilenlere uygun şekilde yapılması konusunda sultanın emirleri katıydı. Hristiyanlar kendi çocuklarının askere alınmasını “zorbaca” olarak adlandırdılar. Yunan tarih yazımında ebeveynlerin, çocuklarının teslimi için isteksizlikleri veya direniş göstermeleri ceza almalarına sebep olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Hristiyan nüfusu için devşirme, derin yara ve umutsuzluk kaynağını oluşturmaktadır. Baskılardan ve sefaletten dolayı aileler çocuklarını sabırla Türklere teslim ettiler, bundan dolayı da daha iyi yaşam koşulu sağlanacağını ve eğitim alacaklarını umut ettiler. Bunun yanı sıra bazı ailelerin çocuklarını devşirmeden kurtarmak için kendilerini Müslüman olmuş gibi gösterdiklerinden de bahsedilmektedir.

Kara kuvvetlerinde Müslümanların sayısı azaltılmaya başlandı ve devşirilenlerin kullanımı için yer açıldı. Yeniçerilerin seçilmiş sınıfında sadece Müslümanların değil ayrıca askere alınmış (devşirilmiş) Hristiyanların da olduğu vurgulanmalıdır. *Devşirme sürecinde memurlar hakkında “rüşvetçilik”, “haksızlık” ve “baskı” gibi durumların alışlagelmiş olaylar olduğu belirtilmektedir.*¹⁴ Görevlerini ihlal eden memurlar tespit edildikten sonra da çeşitli şekillerde cezalandırılırlardı.

¹⁴ Devşirme yapan memurların bazıları yaptıkları işi kendi lehlerine çevirerek, Rum halktan rüşvet olarak çocukları almayabiliyorlardı veya onun yerine başka bir çocuk alıyordu. Sultanın verdiği emirler, sert mahkeme hükmüne rağmen görevli memurlar tarafından sistematik olarak ihlal edilmiş bununla birlikte kişisel kazançlarını arttırmak için görevlerini kötüye kullanmışlardır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 62.

Yeni askere alınmış bu Hristiyan çocuklar İstanbul'daki sorumlu birimlere gönderilip, belirlenen kurallara göre devşirme sistemi için uygun olup olmadıkları denetlenirdi. Bu prosedürden sonra İslam'ı kabul etmeye zorlanıp, sünnet ettirilirdi ve böylece artık saraya uygun bir köle haline gelmiş olurlardı. İmamın ve fethi yapan sultanın savaş ganimeti olarak Müslüman olmayan esirlerden beşte birini alma hakkı bulunmaktaydı. Burada en genç Hristiyan çocuklar seçilerek, onlara saraylı ve yönetici hiyerarşisini anlamaları için uzun yıllar süren eğitim verilirdi.¹⁵

Askeri görev için ayrılan İslamlaştırılmış Hristiyan çocuklar Acemi Oğlan olarak adlandırılıyor ve tımarlı sipahide çalışmaya başlamak için gönderiliyorlardı. Ayrıca Yunan tarih yazımında, devşirilen bu çocuklara birçok sorumluluk verildiği, onların köle gibi kullanıldığı, özellikle yorucu tarımsal işlerde onların çalışmaları için zorlandıkları vurgulanmıştır. Acemi oğlanlar, zorluklara alışma, Türk gelenek ve göreneklerini, Türkçeyi, İslam dinini öğrenmeleri ve yeni çevrelerine uyum sağlamaları için Türk subayların uygun gördüğü süre boyunca tımarıda kalıyorlardı. Sonrasında gereken şartları yerine getiren çocuklar arasından güvenilir ve yetenekli olanlar ile ilerleme kaydedenler seçilir, sınıflandırılmak üzere İstanbul'a götürülürdü.

Çok küçük yaşta oldukları için uyumları çok kolay olan ve askere alınan Hristiyan çocuklar, sultanın sarayının içinde özel görevi için seçilerek İç Oğlan oluyorlardı. Özellikle Bursa ve Edirne'nin saraylarında veya Galata ve İstanbul'un saraylarında özel eğitim için gönderilen sağlıklı, kuvvetli ve zeki çocukları seçerlerdi. Genel olarak toplamda 14 yıl süren eğitim süresince çocuklar ayrıntılı ve yaygın eğitim almışlardır.

Devşirilen çocuklara Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça öğretilirken, ayrıca sanat, müzik ve saray kurallarına göre davranma usulleri de öğretilmiştir. Tüm bunlarla birlikte ok, ateşli silahlar, mızrak kullanımıyla birlikte binicilik eğitimi de almışlardır.¹⁶

¹⁵ Hristiyan çocuklar İslamlaştırıldıktan sonra geçici bir süreliğine Türk ailelere verilirlerdi. Bunun sebebi Türk adet ve geleneklerini, dinlerini öğrenebilmeleriydi. Çocuklar çok küçük yaşta oldukları için uyum aşaması daha kolay oluyordu. Onlar için olan özel okullarda uzun yıllar süren sıkı eğitimleri de başlardı. Bu sayede de yüksek mevkilere gelebilmeleri mümkün hale geliyordu. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 62.

¹⁶ "16.yüzyılın başında sadece Edirne ve Galata'nın okullarında 300 veya 400 İç Oğlanın eğitim gördüğünden bahsetmek mümkündür". Ayrıntılı ve yaygın olan eğitimlerinin yanı sıra çocuklara kutsal kitap Kuran'ı Kerim'in de öğretilmesi ile eğitimler tamamlanıyor denilebilir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 64.

Bu anlatımlara göre, uzun yıllar “baskıcı” eğitim ve çevrenin etkisiyle Hristiyan çocukların tam anlamıyla yabancılaşması gerçekleşmiş, yani soyları ve dinlerinin hatırasını korumayı başaramamışlardır. Yıllarca süren eğitim dönemi ve ciddi zorlukları aşan yetenekli gençler artık sultanın çevresinde oluyor ve sarayın farklı kurumlarına atanıyorlardı. Bu çocuklardan bazıları iktidarın hiyerarşik kademesine hızla terfi etmeyi başarabiliyor ve sonrasında da farklı saray kurumlarına atanıyorlardı. Önceden Hristiyan olan ancak Müslümanlaştırılan çocuklar, devlet mekanizmasında çalışıyorlar ve aldıkları sıkı eğitim sonucunda farklı devlet görevlerinde, yönetici sınıfında çalışıyor ya da üst düzey subay oluyorlardı.

Yunan tarih yazımında anlatılanlara göre, devşirilen çocukların bu şekilde üst düzey yöneticilik kadrosuna yükselmelerini gören Müslüman reaya, kendi çocuklarını Hristiyan bir çocukmuş gibi göstererek birçok kez devlete götürmüşlerdir.

Ancak Hristiyan nüfusu için devşirme sistemi, kanayan bir yara ve umutsuzluk ve keder kaynağı oldu... Yoksulluk, sefalet ve baskılardan tükenmiş hale gelen aileler çocuklarını daha iyi ve yüksek standartta bir hayata kavuşacaklarını umut ederek, evlatlarını askeri yetkililere teslim ediyorlardı.¹⁷

Yunan tarih yazımında, devşirilen çocuklar ailelerinden koparılıyor ve hiç bilmedikleri bir kültür ve eğitim sistemiyle büyütülüyorlardı. Çocukların ailelerinden alınması büyük bir hüznü de beraberinde getiriyordu. Bu durumun biraz daha önüne geçebilmek acılarını, feryatlarını duyurabilmek için şarkılar yazılmış, söylenmiştir. Bu durum için, devşirme yapılan ailelerin parçalandığı anlatılarak, çocuklarından ayrı kalan annelerin üzüntülerinin anlatıldığı bir şarkı örnek olarak verilmektedir:

Lanet olsun sana, padişah hem de üç kere lanet olsun.
Yaptığın kötülüklerle yıktın, yok ettin.
Yaşlıları, papazları tutup, göndermiyor
Çocukları toplayıp, yeniçeri olmaları için onları gönderiyorsun.
Çocukların ailelerinin, kardeşlerinin gözü yaşlı,
Ben de ağlıyorum ve yaşadığım sürece de ağlayacağım.

¹⁷ Hristiyan aileler çocukların alındıktan sonra çocukların nasıl yükseldiklerini görmüşlerdir. Ayrıca zimmi olarak kabul edilen gayrimüslimler, çocuklarını vermeleri karşılığında vergilerden muaf tutuluyorlardı. Devşirme sistemiyle Hristiyan çocuklar, bir nevi zorunlu askerlik yapıyorlardı, denilebilir. Tüm bunlar Hristiyan ailelerin, kendi istekleriyle çocuklarını teslim etmelerini sağlıyor ve hatta varsa ikinci çocuklarını da vermeyi teklif ediyorlardı. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 64.

Geçen yıl oğlumu, bu yıl kardeşimi aldılar.¹⁸

Rum halk için en büyük felaketlerden biri de devşirmeydi. Kilise, devşirme için yas tutup üzülmeye rağmen hiçbir şey yapmadı. Ancak öğütler, dinsel eğitimler ve ayrıca sonsuz cehennem yaşayacakları tehditleriyle din değiştirme tehlikesini insanlardan uzaklaştırmaya çabaladı ve sıklıkla da amacını başardı. Kilise sahip olduğu nüfuzu kullanarak dinden dönme fikrinin sevilmemesi gerektiğini insanlara aşılmişti. Bu da iki halk arasında güvensizliğin getirdiği psikolojik ayrılmaya sebep oldu.

15. yüzyılda başlayan devşirme sistemi, 17. yy ortasından itibaren gerilemeye başladı. Gerilemeye başladığı zamanlarda da devşirme sistemi kanununun getirdiği gereklilik ve uygulanış biçimi ilk zamanlarda yapıldığı gibi değil, çarpıtılmış ve isteğe göre hareket edilmeye başlanmıştır. Yeniçeri sınıfının kademeli olarak yozlaşmasıyla devşirme sınırlı olma eğilimi gösterdi. Rumların uzun yıllar süren ve “felaket” olarak adlandırdıkları devşirme sisteminde ne kadar çocuğun devşirildiğini hesaplamak ve kesin bilgilere ulaşmak zordur.

Devşirme sisteminin kurbanı olan Hristiyanların sayısı hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Konstantinos Paparrigopoulos (Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος) bir milyon Hristiyan çocuğun İslamlaştırıldığını hesaplarken, Osmanlı İmparatorluğu tarihçisi Joseph von Hammer 'in hesaplamalarında ise bu sayı yarım milyondur. 16. yüzyıl sonundaki Türk kaynaklarında ise savaştaki genç esirler hesaba katılmaksızın 200.000 Hristiyan çocuğun devşirmenin mağduru olduğu vurgulanmaktadır.¹⁹

Bu ve bunun gibi hesaplamaların güvenilmez olduğu vurgulanmalıdır. Devşirmenin yaklaşık olarak 150 yıl boyunca, üç veya dört yılda bir yapıldığı göz önüne alınırsa, milyonlara ulaşan bu sayıların doğruluğu kesin değildir.

¹⁸ Annelerin yas tuttıklarını veya üzüntülerini gösteren bu şarkı Türkçe kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak birçok Yunanca kaynakta “Παιδομάζωμα” (Devşirme) adı altında kolayca bulunabilmektedir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 65.

¹⁹ Konstantinos Paparrigopoulos, Çağdaş Yunan tarih yazımının öncüsü kabul edilen Yunan tarihçidir. 1815-1891 yılları arasında yaşamıştır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 65.

1.3. Sonuç

Kronolojik olarak bugünkü Yunanistan topraklarında Osmanlı egemenliğinin kurulması, Dimetoka'nın 1361 yılında alınmasıyla başlar ve 1461 senesinde Mora'nın fethi ile büyük ölçüde tamamlanır. Bu dönem tarihçiler tarafından "Proti Tourkokratia" (Yunanistan'da ilk Osmanlı egemenliğinin kurulması) olarak adlandırılır.²⁰

Osmanlı Devleti'nin idarecileri inançları gereği Balkanlarda yaptığı fetihler neticesinde elde ettiği topraklar ve o toprakların yerli halkını elinde tutmak için, ayrıca kendisine muhalefet oluşmaması, o bölgede tutunmak ve gayrimüslim olan yerli halkla iyi geçinmek için çaba göstermiştir. Bununla birlikte, Osmanlı hâkimiyetinin gayrimüslim halkı öldürme tehdidi veya yaşamlarının kötü koşullara sevk etme gibi nedenlerle zorla İslam'a sokma siyaseti ile ilgili herhangi bir belge bulunmamaktadır. *"Din değiştirenlerin manevi hayatında fazla bir değişiklik meydana gelmemekteydi, çünkü Osmanlılar bir bölgeyi ele geçirdiklerinde orada var olan ve şeriatla aykırı olmayan gelenekler ve kuralları değiştirmiyorlardı."*²¹ Müslüman halk ile ilişkiler nasılsa gayrimüslim halk ile de ilişkileri ve davranışları eşitti. Ayrıca zorla İslamlaştırma durumu söz konusu olsaydı, Hristiyan tebaanın tamamıyla ortadan kalkması gerekirdi ve Osmanlı topraklarında yaşaması imkânsız hale gelmiş olurdu.

Ayrıca örnek olarak Noel Malcolm (İngiliz tarihçi, gazeteci, akademisyen), zorla yapılmış İslamlaşmayı reddettiği görülmektedir. Ona göre, Osmanlılar Balkanlara gelince onların ilk amacı, mümkün olan en kısa sürede İslam'ı yaymak değil, o bölgelerden mümkün olduğunca fazla gelir elde etmektir. Halk arasında kesinlikle farklar vardı, ancak bunlar büyük oranda değildi. Ayrıca Hristiyanlar ve Yahudilerin özgürlükleri vardı, bu nedenle merkezi hükümet tarafından insanları yeni bir dine geçmeye zorlayacak hiçbir şiddet uygulanmadı.²²

²⁰ Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", *Türkler*, 9. sayı, Yeni Türkiye Yayınları-2002, s. 187.

²¹ Osmanlı Devleti'nin zorla Müslümanlaştırma siyaseti yoktu. Ele geçirdikleri bölgelerde İslam diniyle çakışan gelenek ve görenekler dışında yerel halkın hiçbir geleneğine müdahale etmemekteydi. Bahsi geçen dönemde Osmanlıların İslam'a ciddi anlamda aykırı olmadığı müddetçe bünyesinde yaşayan halkların dinine veya geleneklerine müdahale etmemesi bu yıllardan günümüze kalan en önemli mirastır. Geçmişten günümüze kadar, birçok ilimizde yıllar boyunca ibadete açık olan Rum kiliseleri mevcuttur (İstanbul, Hatay, Mardin gibi). Nada Trifkoviç, *Bosna Hersek ve Sırbistan'da Devşirme Sisteminin Uygulanması ve Bölgenin İslamlaşmasında Oynadığı Rol* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak-2020, s. 64.

²² Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren temel aldığı politikada zorla İslamlaştırma olmamıştır. Osmanlı Devleti bünyesine giren hangi kesim olursa olsun, sahip oldukları dinlerin zorla değiştirilmesi yoluna gidilmemiştir. Özellikle bu dönemde sınırlarının geniş bir coğrafyaya yayılmasından dolayı Osmanlı'nın benimsediği en temel düşünce, hâkimiyeti altına giren halkları isyana teşvik etmeksizin,

İslam'ın kabul edilme nedenlerinden bir tanesi de insanlara daha güvenli ve sağlam bir hayat sağlayabildiği olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler korunuyordu, ama onların ilerlemesinde bir sınır vardı. Bu sınırı geçmek ve daha çok ilerlemek isteyenlerin yeni dini kabul etmeleri gerekiyordu.²³

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerdeki Hristiyanlara karşı din konusunda herhangi bir zorluk çıkarmamış, gayrimüslimlerin kendi dinlerini özgürce yaşayabilme fırsatı sunmuştur. Şöyle ki, 1453 İstanbul'un Fethi'nden sadece birkaç gün sonra, Fatih tarafından verilmiş olan bir fermanla Rum Ortodoks Patrikhanesi Hristiyan cemaatin lideri konumuna getirilerek, dini görevlerini, geleneklerini ve eğitimlerini özgür bir şekilde yerine getirmeleri sağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet özellikle kiliselerin birleşmesi konusuna tamamıyla karşı olan bir patrik atamak istemiş ve öyle birini aramıştır.

Patrikhane'nin başına getirilen ve hükümdar tarafından Patrik ilan edilen II. Gennadios'a ayrıcalıklı haklar sunulmuş ve yetki alanı Bizans dönemindekine göre bir hayli genişlemişti. Ayrıca Patrik, Bizans imparatorunun emrinde dinsel bir başkan iken Osmanlı hâkimiyetinde "millet başı" olarak tüm Ortodoksların dini lideri konumuna getirilmişti.²⁴

Eğer ki amaç Hristiyan cemaati zorla İslam'a geçirmek olsaydı, imparatorluğun kuruluşunun ilk zamanlarından itibaren İslamlaştırma başlardı ve açık bir şekilde dini özgürlük verme durumu söz konusu olmazdı.

İslamlaşma döneminden bazen hızlı ve bazen yavaş evrelerin olduğu görülmektedir. Örneğin on beşinci yüzyılın ikinci yarısında bu süreç yavaş ilerlemiş, fakat on altıncı yüzyılda hızlanmaya başlamıştır. Bazı tarihçiler Osmanlı Devleti'nde İslamlaşmanın on yedinci yüzyılda bittiğini iddia etseler de daha sonraki dönemlerde az da olsa, İslamlaşma örneklerinin olduğu görülmektedir.²⁵

tasarrufunda bulunan toprakların verimli bir şekilde işlenmesi ve buralardan yüksek verim elde edilmesini sağlayarak devlete olan gelirleri arttırmaktır. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 65.

²³ Bir önceki dipnotta bahsedildiği gibi Osmanlı'da zorla din değiştirme siyaseti güdülmemiştir. Ancak farklı bir dine mensup olup da Osmanlı Devleti'nde çalışmak isteyen ve mevki olarak yükselmek isteyen Müslüman olmayan kişilerin İslam'a girme mecburiyetleri vardı. Sadece yükselmek isteyenler değil ayrıca saraydan biriyle evlenmek istiyorsa da dinini değiştirmesi gerekmektedir. Bu duruma, Pargalı İbrahim Paşa, Mahpeyker Kösem Sultan, Zağanos Mehmed Paşa gibi isimler örnek olarak verilebilir. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 62, 63.

²⁴ Önceki dini yaşamına göre yetki alanı bir hayli artmış ve Hristiyanların herhangi bir sorunu ya da istekleri olduğunda padişahla bile iletişim haline geçebiliyordu, yetki alanı bu denli değişmiş ve artmıştı. Esra Özsüer, *Türkokratia Avrupa'da Türk İmajı*, 1. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul-Eylül 2018, s. 216, 217.

²⁵ İslamlaştırma sistemi, zorla değil kişiye bağlı bir sistemdir. İslamlaşmanın, devşirme ile bağlantılı olduğu göz önünde bulundurulması gerekir. Buna göre ihtiyaç oranına göre devşirilen çocuklarla birlikte İslamlaştırmanın da zaman zaman azalma ya da artması mümkündür. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 66.

I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağına asker temini için önce pençik kanunu gereğince gayrimüslim genç savaş esirlerinden faydalanılmış, fakat zamanla fetihlerin azalması, Ankara Savaşı'ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur. Daha önceki İslâm devletlerinde görülmeyen bu usulün Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) uygulandığı, ancak oğlu II. Murad devrinde (1421-1451) kanunlaştığı anlaşılmaktadır.²⁶

Osmanlı Devleti'nin büyümeye başlamasıyla pençik sistemiyle alınan askerlerin ihtiyaçları karşılamaması üzerine, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanlardan kırk haneden bir çocuğun alınmasıyla devşirme sistemi uygulanmaya başlanmıştır.²⁷

*“Devşirilen çocukların cahil kalmasını engellemek amacıyla Fatih Sultan Mehmet, acemi oğlanların Türk ailelere gönderilmesini emretti.”*²⁸ Bunun yapılmasıyla aslında bu çocukların kendi ailelerini, kültür ve geleneklerini unutmaları sağlanmıştır. Türk kültürünü, dinini geleneğini öğrenen çocukların geçmişi unutarak, onlar için yeni olan ve ömürlerini o şekilde geçirecekleri kültürün yaşam tarzını öğrenmiş oluyorlardı. Bununla birlikte de çocukların kişilik, karakter ve düşünce yapısında tam anlamıyla bir değişim gerçekleşiyordu. Bu da önceden sahip oldukları ailelerine dönmek istemelerini engellemiş oluyordu demek yanlış olmayacaktır.

Başlangıçta devşirme sadece Rumeli'de, daha sonra on beşinci yüzyılın sonunda Anadolu'da da uygulanmaya başlanmıştır. Devletin merkezine götürülen çocuklar muayene edilip daha sonra gruplara ayrılmışlardır. Bu şekilde Anadolu'da toplanan çocuklar, Rumeli'ye ve Rumeli'de toplanan çocuklar Anadolu'ya gönderilmiştir.²⁹

Devşirme ihtiyaca göre her üç, beş veya yedi yılda bir yapılırdı. Belli bir düzende yapılırdı ancak ihtiyaç fazla ise devşirme yapma işi daha sık olurdu. Devşirme yapılırken çocukların asil, saf, gözü tok ve gözü tam açılmamış olmasına dikkat edilirdi. Eğer bir ailede iki çocuk varsa sadece biri alınır, çok çocuklu bir ailedense çocuklardan en sağlıklısı seçilirdi. Öksüzler, evliler, ailenin tek erkek çocuğu gibi özel durumlardaki gençler devşirmenin dışında tutulurdu. Çok küçük yaştaki

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları”, c.1, Ankara-1984, s. 10; Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, İstanbul-1994, s. 254-257.

²⁷ Pençik sisteminde askerler savaşlardan elde edilen esirlerden sağlanırken, devşirme sisteminde hâkimiyeti altına aldığı yerlerdeki Hristiyan ailelerin çocuklarından seçilmekteydi. Bu sistemle birlikte asker ihtiyacının büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 2, 3.

²⁸ Devşirilen çocukların Türk ailelere verilmesi ile birlikte, çocukların Türk kültürünü, dilini ve dinini öğrenmesi hedeflenmiş ve bu sayede de cahilliklerinden kurtulacak olması üzerinde durulmuş olma ihtimali vardır. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 10.

²⁹ Bunun nedeni çocukların kaçarak kendi ailelerine gitmesini engellemektir. Çünkü çocuklardan kaçanlar ya da kaçırmaya çalışanlar olmuştu. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 18.

devşirilen çocuğun ailesiyle herhangi bir bağı kalmamasından dolayı yeni bir kimlik ve kişilik oluşturması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu da önceki yaşamına ait olan ailelerini ya da yaşam tarzlarını unuttukları anlamına geliyordu.

Devşirme yapıldıktan sonra, çocukların tüm bilgileri “Eşkâl defteri” denilen deftere yazılırdı. Bu çocuklar memurlar eşliğinde İstanbul’a götürülür ve orada yeniçeri ağası tarafından kontrolden geçtikten sonra, sünnet edilir ve onlara Türk isimleri verilirdi.

Bu sistemde ailelerin tavırları ile ilgili kesin veya eksiksiz bilgi mevcut değildir. Rum halkın çocuklarının alınması karşısında ya kayıtsız kaldıkları ya da devletin en yüksek makamları ve parlak kariyerlerin çocuklarına açık olacağı anlamına geldiği için, devşirmeyi memnurlukla karşıladıkları ifade edilmiştir.³⁰

Ancak Yunan tarih yazımında anlatılan bu konuda, devşirilen çocukların ailelerinin çocuklarını vermek istemedikleri ve zorla el konulduğunu, umutsuz bir şekilde vermeyi kabul ettikleri vurgulanmıştır. Hristiyan aileler, çocuklarını teslim ettiklerinde verdikleri vergiden muaf tutulurlardı. Elbette ki çocuğunu vermek istemeyen aileler de vardı. Ancak çocuklarını vermeyi kendi lehlerine olduğunu düşünen aileler de çoğunluktaydı denilebilir.

Devşirme sistemi, sadece İslamlaştırılma olarak algılanmamalıdır. Zorlayarak Müslüman yapma gibi bir durum zaten söz konusu olmamıştır. Devşirme yapılan gayrimüslimler Osmanlı sınırları içinde yer alan vergi veren, dini konuda özgür olan ve köle olarak görülmeyen Hristiyan ailelerden yapılırdı. “*Osmanlıların elde ettikleri topraklardaki insanları köle olarak saydıklarına dair hiçbir delil yoktur, aksine bu insanların hür zimmiler olarak kabul edildiğini gösteren birçok delil vardır.*”³¹ Gayrimüslimlerin Osmanlı İmparatorluğunun varlığını, hükümdarlığını ve vergi ödemeyi kabul ederek ve hükümdarlığın düzenine uyarak, devletin kendi can ve mal güvenliklerini sağladıkları bilinmektedir. Bundan dolayı gayrimüslimler köle olarak

³⁰ Speros Vryonis Jr., *Söğütten İstanbul’a*, “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi (Orj., Seljuk Ghulams and Ottoman Devshirme, çev.; Mehmet Öz)”, 3. Baskı, İmge Kitabevi yayınları, Ankara- Eylül 2015, s. 543.

³¹ Ancak Yunan tarih yazımı, Osmanlı hakimiyeti altına girmiş ve yaşamını burada sürdüren tüm Rum halk için “köle” terimini kullanmıştır. Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, İstanbul-1994, s. 254-257.

görülmemişlerdir. Aslında devşirme sistemi de vergi veren halkın devletine bir hizmet çeşidi olarak askerlik yaptığı düşünülebilir.

Devşirme işi, padişahın fermanına göre ilerlemeliydi. Görevli memurların işlerini kötüye kullanarak, rüşvet karşılığında kanuna uygun olmayan yönleri bulunan çocukları veya bir çocuğun yerine bir başka çocuğu devşirmesi gibi durumlar söz konusu olabiliyordu. Bu durum tespit edildiğinde ise, memurlar ciddi bir şekilde cezalandırılırdı.

İslam hukukuna göre, fethedilen topraklar padişahın malı sayılırdı. Bu malları, hizmetlerinin karşılığı olarak savaşçılara, gazilere veya diğer ileri gelenlere dağıtılırdı. Verilen bu topraklar, sorumluluklara göre has, zeamet ve tımar olarak bilinen, sahiplerine çeşitli gelirler getiren arazilerdi. Fethedilen yerlerdeki verimli toprakların birçoğu tam mülkiyet ya da tımar sistemiyle Osmanlı'nın eline geçmiş oluyordu. Ekonomik ya da sosyal şartları tam olarak bilinmemekle birlikte Hristiyanlar burada tımar sahibi olarak görev almışlardır. Ayrıca verilen din özgürlüğünün yanı sıra Hristiyanlar, devşirme sistemiyle asker konumuna getirilmişlerdir. Hristiyan sipahi olarak adlandırılan tımar sahibi askerleri Osmanlı ordusuna katmışlardır.

Tesalya'nın Tırhala Livasına ait defterlerinden H. 859 (M.1454-1455) tarihinde Turahan Bey oğlu Ömer Bey'in sancak beyliğinde yazılmış olup Tırhala ile beraber Fener (Phenarion) ve Agraфа vilayetlerini içine almaktadır. Toplamda mevcut olan 182 timardan 36 tanesi Hristiyan sipahilere aittir. Tırhala'da Tımar-ı Mustafa ve Petros birader-i o, evlad-ı Mikira.³²

Bunlar tımar sahibi Hristiyan veya sonradan Müslüman olmuş bireylere sahip olan bir aileye örnektir. Sahip oldukları timarlar babadan oğula veya kardeşten kardeşe, Hristiyan ya da Müslüman olmasına bakılmaksızın devrediliyordu. Bu örnekte görülen Mikira'nın oğlu Mustafa ve Petros kardeşlerden Mustafa'nın Müslüman, Petros ve babalarının Hristiyan olması, bu ve bunun gibi örnekler Türk arşivlerinde mevcuttur. Bir ailede bir kişi Hristiyan'ken, diğer kişinin Müslüman

³² Burada Hristiyan Sipahilerin sahip olduğu topraklara örnek verilirken, Hristiyanlığı bırakıp İslam'a geçmiş ve bir aile içerisinde hem Müslüman hem de Hristiyan olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte İslamlaştırmanın zorla yapıldığı iddiasının doğru olmadığı vurgulanmalıdır. Çünkü bir kardeş Hristiyan kalmışken, bir diğeri kendi isteğiyle Müslüman olmuş ve adı değişmiştir, demek mümkündür. Prof. Dr. Halil İnalcık, "Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I", Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XI. Seri-III, Sayı No: 6, Ankara-1954, s. 145.

olması zorlama yoluyla değil de tamamıyla isteğe bağlı olarak İslamlaşmanın gerçekleştiğini göstermektedir.

Bir Hristiyan'ın Müslüman olmaya zorlama ya da yöneltme olduğuna ve iddia edildiği gibi kendi isteğiyle Müslüman olanlara ise bağış yapıldığını gösteren herhangi bir belge bulunmamaktadır. Osmanlı sınırları içinde yer alan Rum halka zorla İslamlaştırma söz konusu olmuş olsaydı, toplumun neredeyse tamamının Müslüman olması gerekirdi.

Osmanlı devleti yaptığı fetihlerle sistematik bir şekilde ilerleyerek ekonomik, toplumsal, askeri ve dini olarak muhalefet yaratmamak adına aslını koruyarak yerleşmiştir. Askeri yönden bakıldığında savaşacak kişiye ihtiyacın artması, Hristiyan siphahilerin orduya katılmış olması, Osmanlı devletinin üstünlük kazanmasını da sağlamıştır.

Devşirme sistemi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu sadece asker ihtiyacını değil yönetici ihtiyacını da karşılamıştır. Uzun süren eğitimlerinin ardından kabiliyetlerine göre terfi alarak yönetici (Yeniçeri ağası, beylerbeyi, vezir gibi) konumuna da yükselebiliyorlardı. Sayısız büyük isim bu sistemle birlikte tarihe kazandırılmıştır. *“Osmanlı Devleti’nde vezir-i azamların pek çoğu devşirme yoluyla devşirilen çocuklar arasından çıkmıştır. Hatta 1453 ve 1623 yılları arasında Osmanlı Devleti’ndeki 49 sadrazamın 44’ü devşirme çocuklardan oluşmaktadır.”*³³

Bu şekilde uygulanan devşirme sistemi, Osmanlı Devleti’nin gücünün en önemli unsurlarından birisini oluşturmuştur, fakat bazı görüşlere göre bu uygulamanın amacı askeri değil, dinseldir. Özellikle tarihçi Gibbons tarafından savunulan iddialara göre, devşirme sisteminin tek amacı, Balkanlar’da İslam dininin yayılması ve Hristiyanlığın tamamen yok edilmesidir. Diğer taraftan Türkiye’deki tarihçiler bu iddiayı kabul etmemekte ve devşirme sisteminin amacı sadece Balkanlar’ı İslamlaştırmak olsaydı bu, bu sistem uygulanmadan da yapılabilirdi diye iddia etmektedirler.³⁴

³³ Küçük yaştaki çocukların devşirilip eğitilmesi ve kültüre ayak uydurabilmesi kolay olmaktadır. Devşirilen çocuklar, aldıkları eğitim, öğrendikleri gelenek ve kültürle birlikte, Müslüman olarak devlet işlerinde yer alabiliyor ve buralarda yükselebiliyorlardı. Ayrıca eğitim bizzat kendileri tarafından da verildiği için sadık ve güvenilir yetiştirilmektedirler. Bu nedenle bu çocukların devlet sistemi içinde yükselebilmeleri olağandışı görülmemektedir. Yetiştirilen devşirilmiş çocuklardan sadrazam olarak görev yapmış, İshak Paşa (1469-1472), Koca Davud Paşa (1482-1497), Damat Çelebi Lütü Paşa (1539-1541) ve daha birçoğu örnek olarak gösterilebilir. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 19.

³⁴ Eğer amaç İslam’ı yaymak ve insanlara kabul ettirmek olsaydı, fethedilen bölgelerde yaşayan Hristiyanların neredeyse tamamının Müslüman olması gerekirdi. Ele geçirilen yerlerde Hristiyan nüfusu

Devşirme sistemi, XV. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. XVII. yüzyıl sonlarına kadar sürmüş olduğu vurgulansa da 18. yüzyılın ilk yarısında hala uygulandığı bilinmektedir.

Hammer, devşirmenin kaldırılmasının IV. Murat tarafından 1639 yılında olduğunu söylerken, Ahmed Cevdet Paşa son devşirmenin 1751 yılında uygulandığını iddia etmektedir. Uzunçarşılı'nın araştırmalarına göre, devşirme ile ilgili belge 1738 yılına aittir ve bu belgede bir Hristiyan'ın devşirmeden muaf olduğu görülmektedir.³⁵

Devşirme sistemi son zamanlarda, ilk başlarda uygulandığı gibi uygulanmıyordu. Çıkar ilişkisi içinde sistem kanuna uygun olmayan şekilde uygulanmaya başlamıştı. Bu sistem, düzenli ve doğru uygulandığında olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır.

Balkanlardaki Müslüman nüfus, Yunan tarih yazımı başta olmak üzere Balkan tarih yazımında zorla İslamlaştırmaya ve devşirme sistemine bağlanmaktadır. Osmanlı döneminde isteğe bağlı olarak kısmi İslamlaşma ve devşirme sistemi olduğu bir gerçektir. Özellikle anadilleri Türkçe olmayan Boşnak ve Arnavut Müslümanlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ancak Balkan ve Yunan tarih yazımında hiç bahsedilmeyen, Balkanlarda anadili Türkçe olan Müslümanlar söz konusudur. Bu Müslümanların Anadolu'dan geldikleri ve Türk olduklarına Yunanistan'ın Tırhala sancağına ait tahrir defterlerinde vurgu yapılır.³⁶ Ancak bu durum Yunan ve Balkan tarih yazımında göz ardı edilmekte ve hiç anlatılmamaktadır.

olmasaydı, Gibbons'ın düşüncesi kabul edilebilirdi. Ancak İslamlaşma sürecinin devşirme sisteminin bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 19.

³⁵ Nada Trifkoviç, *a.g.t.*, s. 22.

³⁶ “İlk defa tarihi kayıtlara 1395 yılında Tırhala'nın fatihi olarak geçen Turahan Bey Anadolu'da kendisi ile birlikte gelen akrabaları, köleleri ve halkı Tırhala çevresine yerleştirerek bölgenin kısa zamanda Müslüman görüntü kazanmasını sağlamıştır. Ahmed, Osman, Ömer, Hızır, Mehmed, Veysi ve Tura adıyla bilinen yedi oğlu vardır. Turahan Bey'in ölümünden sonra oğlu Ömer Bey'i 1455 yılında Tırhala sancak beyi olarak görüyoruz. Tırhala'da tumar tasarruf eden dirlik sahiplerine rastlanır.” 859 No'lu tahrir defterinde, “1454-1455 tarihinde Ömer Bey Tırhala mirliha hassını; kendisiyle birlikte gelen sekiz kişi ise eşküncü timarı olarak birer dirlik tasarruf etmektedirler.” Bu ve bunun gibi birçok örnek Tırhala sancağına ait tahrir defterinde mevcuttur. Prof. Dr. Levent Kayapınar, “Tesalya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 1, sayı: 10, Bolu-2005, s. 183-196; ayrıca detaylı bilgi için bkz: Melek Delilbaşı ve Muzaffer Arıkan, Hicri 859 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala, c. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2001, MM 10, vk.

Osmanlı tahrir defterlerinde Anadolu'dan, Yunanistan'a ve Balkanlara göçen Türklerin sayıları ve Anadolu'dan getirdikleri binlerce yer isimlerine rastlanır.³⁷ Dolayısıyla Anadolu'dan Yunanistan ve Balkanlara yapılan göçlerle oluşan Müslüman sayısı, İslamlaşma ve devşirme ile oluşandan çok daha fazladır. Ancak bu durum Yunan tarih yazımında görmezlikten gelinmektedir.

³⁷ İslam Tarihi ve Medeniyeti Külliyyatının 11. cildindeki Anadolu Beylikleri ve Balkanlar adlı çalışmada bu duruma birçok örnek verilmiştir. “XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren varlıkları bilinen Aydınoğulları Beyliği ile ilgili olabilecek bugünkü Bulgaristan topraklarında Aydınlu ve Aydınlu ismini taşıyan yerleşim birimlerinin varlığını tespit ettik. Aydınlu adını taşıyan köylerden birisi Eski Zağra kazasında, diğeri de Filibe kazasında bulunmaktadır. Aydınlu şeklinde geçen üçüncü köy de Çırpan kazasında bulunmaktadır.” “...Osmanlı'nın Balkanlar'da fethettiği topraklara yerleştirilen eski Aydınoğlu reayasına Osmanlı tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Bu uygulama sadece Aydınoğullarına ait olmayıp diğer Anadolu Beylikleri için de söz konusudur. Yunanistan coğrafyasında Aydınlu ismini taşıyan dört yerleşim birimi şunlardır: Yenişehir Kesriç'e bağlı karye-i Aydınlu, Çatalca'ya bağlı Aydınlu, Ermiye'ye bağlı Aydınlu ve Badra'ya bağlı Aydınlu köyleridir.” Ayrıca bu kaynakta Yunanistan'daki Mentешеoğulları Beyliği ve Germiyanoğulları ile ilgili yerleşim birimleri de ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Prof. Dr. Ayşe Kayapınar ve Prof. Dr. Levent Kayapınar, “Anadolu Beylikleri ve Balkanlar”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, 11. cilt, Siyer Yayınları, İstanbul-2018, ss. 451-524.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTORİA TOU ELLİNİKOU ETHNOUS'TA OSMANLI DÖNEMİ'NDE ORTODOKS KİLİSESİNİN VE DİN ADAMLARININ ANLATIMI

Tezin ikinci bölümünü oluşturan bu kısımda ansiklopediden yararlanılan bu bilgiler, Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis) ve Δημήτριος Σ. Λουκάτος (Demetrios S. Lukatos)'un yazdıkları bölümlerden oluşmaktadır.

Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), 1912 yılında İstanbul'da doğmuştur. Robert Koleji ve Atina Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde, Felsefe ve Tarih öğrenimi görmüştür. Atina Pierce Koleji'nde, Kansas Üniversitesi'nde Chicago Üniversitesi'nde, Teksas Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev yapmıştır (1955-1957). 1963 yılında Selanik Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak ders verdi. Büyük ya da küçük dergi, gazete, ansiklopedi ve kitap olarak 30'un üzerinde çalışması/araştırması vardır. Bunlara “Bizans Tarih Yazımı (Βυζαντινή Ιστοριογραφία)” ve “Çağdaş Yunan Tarih Bibliyografyası İçin Başlıklar (Κεφάλαια για τις Νεοελληνικές Ιστορικές Βιβλιογραφίες)” örnek olarak verilebilir. Arnakis, 1976 yılında da Teksas'ta ölmüştür.

Arnakis'in ansiklopedideki bölümleri 146 ve 150 arasındaki sayfaları kapsamaktadır. Arnakis'in yazdığı bölümler, Kilise ve Yunan Toplumunu (Εκκλησία και Ελληνική Κοινωνία), İşgal Altındaki Ortodoks Halklarının Milli Bilincinin Korunması (Η Διατήρηση της Εθνικής Συνειδήσεως των Υποδούλων Ορθοδόξων Λαών), Din Adamlarının Manevi Yürekliliği (Το ηθικό σθένος του κλήρου) ve Din ve Halk Yaşamı (Θρησκεία και λαϊκός βίος) alt başlıklarından oluşmaktadır.

Δημήτριος Σ. Λουκάτος (Demetrios S. Lukatos), 1908 yılında Kefalonya’da doğmuştur. Atina Üniversitesi’nde Filoloji öğrenimi gördü. Kiklis, Atina ve Kefalonya’da ortaokulda ders verdi. Yunan bölgelerinde sık sık yaptığı araştırmaları sayesinde Atina Akademisinin Halk Bilimsel başyazarlığına terfi edildi (1938-1962). Yanya Felsefe Fakültesi’nde halk bilimi öğretim üyesi olarak görev yaptı (1965-1969). Yunanca ve yabancı dergilerde, ansiklopedilere ithaf edilmiş bölümlerde birçok halk bilimsel ve etnolojik çalışmaları yayınladı. Lukatos, 2003 yılında da ölmüştür.

Lukatos’un ansiklopedideki bölümleri 438 ve 458 arasındaki sayfaları kapsamaktadır. Ayrıca Lukatos’un yazdığı bölümler *İstoria Tou Ellinikou Ethnos* adlı ansiklopedinin 10. Cildinin son bölümüdür. Bu bölümde Halk Yaşamı ve Kültürü (Λαϊκός Βίος Και Πολιτισμός) ana başlığı altında Nüfus Göçleri ve Sonuçları (Μετακινήσεις Πληθυσμών και Αποτελέσματα), Kilise (Η Εκκλησία), Ulusal Dini Yaşam (Ο Εθνικός Θρησκευτικός Βίος), Dini Bayramlar ve Gelenekler (Θρησκευτικές εορτές και έθιμα), Cemaatler ve Esnaflar (Κοινοτητές και Συντεχνίες) gibi birçok bölümden oluşmaktadır. Ancak bu tez çalışmasında sadece Dini Bayramlar ve Gelenekler alt başlığı kullanılmıştır.

Yunan tarih yazımına göre Kilise, Osmanlı hâkimiyeti dönemindeki umudunu kaybeden Rumların tek tesellisiydi. Rumların dua etme, ruhsal temas ve milli özdeşleşmesi için Kilise’nin yeri ve öneminin korunması gerekiyordu. Ortodoksluk, sadece Rumlar için değil, ayrıca Balkanlar için de geçerli olan milli bilincin ve kimliğin korunmasında önemli bir yere sahipti.

İstanbul’un Fethi’nden sonra da Rumlar, Ortodokslukla bağlantısını kesmedi. *Rumların Kiliseye ve dinlerine olan bağlılıkları Osmanlı hâkimiyetine karşı birlik olmalarını sağladı. Bizans İmparatorluğunun yıkımıyla beraber Kilise, ilk kez politik lider rolünü de üstlendi.*³⁸ Kilise’nin bu yeni yönetimi, milletin politik bir lider gibi

³⁸ Ellerinden kayıp giden ve artık kendi devletine sahip olamayan Rumların, milli bilinçlerini, dinlerini ve geleneklerini korumaları için Osmanlı hâkimiyetine karşı özdeşleşmeleri gerekiyordu. Bundan dolayı da Rum milleti, Fetih’ten sonra da her daim kendi istekleri doğrultusunda Ortodokslukla iç içe kalmaya devam etti. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis-s. 146-150), “Kilise ve Yunan Toplumunu (Εκκλησία και Ελληνική Κοινωνία)” *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α. Ε.), Atina-1980, s. 146.

din adamlarının hiyerarşisini daha iyi tanınması ve din adamlarına daha fazla saygı gösterilmesi konusunda önem arz etti.

Bizans İmparatorluğu'ndan milli ve dini bir sembol olan dayanıklı iki başlı kartal simgesinin yeri daima korundu. Kilise bu simgeyi damgasında, tapınak tablosunda, başrahiplerin giysilerinde kullandı. Ayrıca despotlar, geçmişteki Hristiyan krallarının giysilerine benzer Ortodoks papaz başlığı ve papaz giysileri giydiler.

Yaklaşık olarak 1204 yılından çok önce Bizans için kutsal olan Ayasofya, 1453'ten sonra da Rumların ve diğer Hristiyanların hafızalarında ve ruhsal dünyalarında eşsiz bir yer olarak kaldı.

Rumların lideri, Ekümenik Patrik olarak İstanbul'da ya da daha resmi adıyla "İsa'nın Büyük Kilisesinde" bulunuyordu. Ekümenik Patrikhanenin yargılama yetkisi, 1453'ten sonra, önceden sahip olduğu yetkiden daha fazlasına sahip oldu. Coğrafi olarak ise daha büyük bölgeye yayıldı. Çünkü II. Mehmed bir fermanla, Türklerin boyunduruğu altındaki Balkan Ortodoks kiliselerinin en üst yönetimini Patrik II. Gennadios'a vermişti.³⁹

Fatih Sultan Mehmet'in bunu yapmasındaki amaçlarından biri Hristiyanların dinlerini özgürce yaşamasını ve Osmanlı Devleti'ne karşı muhalefetin de ortadan kalkmasını sağlamak ve ayrıca halkın herhangi bir sorunu olduğunda da patrikliğin gidebilecekleri ve yardım isteyecekleri bir konumda bulunmasını istemesindendi. Çünkü patrik, artık sadece kilisenin lideri değildi ve Hristiyanların milli lideri sayılmasından dolayı padişahla da iletişim haline geçebilen üst düzey konumda yer alıyordu. Patrik resmi olarak seçildiğinde halk, dini destekleme, beraberliğe ve milli bilinci korumaya tekrar sahip oldu. Patrikhane, Osmanlı hâkimiyetindeki tüm Ortodoksları bir araya topladı.

16.yy'ın başında I. Selim Suriye'yi fethettiğinde, diğer üç Ortodoks Patrikhane (Antakya, Kudüs ve İskenderiye) de, Ekümenik Patrikhanenin yetki alanına girdi. Verilen yetkilerle birlikte devletin üst düzey konumunda yer alan Patrik, Hristiyanların taleplerini sunmak ve yerine getirilmesini sağlamaya çalışmak için, sultan ve vezirlerle artık çok kolay iletişim kurabiliyordu. Artık sadece dini bir lider değil, aynı zamanda Rum milletinin

³⁹ İstanbul'un Fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, artık Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş olan Rumlar için, birlik ve beraberliklerini sağlayabileceklerini düşündüğü Batı'ya ve kültürüne karşı olan din adamını Hristiyanların lideri konumuna getirmek için Gennadios'u seçti. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 146.

başı yani millet başıydı. Millet başının ardından belirli yetkileri olan diğer Ortodoks patrikler, başpiskoposlar ve metropolitler geliyordu.⁴⁰

2.1. Ortodoks Halkların Milli Bilincinin Korunması

Millet kavramı o dönemde günümüzdeki anlamında kullanılmıyordu. Patriğin Rum, Sırp, Eflak ve Arnavutlar arasında ayrım yapması düşünülemezdi. Osmanlı hâkimiyeti (Tourkokratia) altındaki Ortodoksların millet başı, liderce bir ruhla din yaşamının kurtuluşu için Bizans'tan devraldığı yani İncil'e, Kutsal Geleneğe, Ekümenik Konsil kararlarına dayanan Panortodoks Politikasına yöneldi. Yani tüm Ortodoks halk için birlik ve beraberliği sağlama yoluna girildi.⁴¹

Osmanlı hâkimiyeti altına giren Rum ve aynı zamanda Balkan halklarına, patrikhanenin tüm Ortodoksların milli liderleri yapılmasıyla birlikte milli bilinçlerini koruma fırsatı verilmiş oluyordu. Ekümenik Patrikhane, dinler arası yapılan savaş döneminde tarafsızlığını korumuştur, bu sayede de Balkan yarımadası halklarının dini, tarihi ve kültürel geleneklerinin özerkliği de korunmuş oldu. Rum halkın “karanlık çağ” olarak gördükleri Osmanlı hâkimiyeti dönemi, halkın sahip olduğu milli kimliklerine önceden olduğu gibi sahip oldukları bir dönemdi.

Eski geleneğe bakıldığında, Ortodoksluğun dili Yunancaydı, ancak Kilise'nin diğer dillere karşı da herhangi bir düşmanca bir tutumu yoktu ve mümkün olduğunca kilise bu dilleri kullanıyordu. Hatta Kapadokya'dan ve bazı bölgelerden Türkçe konuşan Ortodokslar da mevcuttu. Osmanlı hâkimiyeti süresince Kilise, Ortodoksluğun yanı sıra, Tourkokratia altındaki bu halkların milli bilinçlerini korumaları için de çabaladı. Başka bir deyişle İslam'ın kapısından girerek Türkleşmemeleri için katkıda bulundu.⁴²

Yunan tarih yazımının anlatımına bakıldığında ayrıca Türklerin gayrimüslimleri zorla İslamiyet'e soktukları görüşü de çürütülmüş oluyor denilebilir. Verilen haklarla birlikte halk dini özgürlüğünü elinde tutmuştu. Bu durum, sadece din

⁴⁰ Yunan tarih yazımının anlattığı şekliyle, Hristiyanlara birçok ayrıcalık verildiği görülmektedir. Gayrimüslimler dini özgürlüklerinin yanı sıra isteklerini de özgürce söyleyebiliyor ve isteklerinin yerine getirilebilmesi için sultanla veya ona yakın kişilerle iletişime geçme fırsatı sunuluyordu. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 146.

⁴¹ Ekümenik Patrikhane, Osmanlı hâkimiyeti altına giren Rumlar dışındaki Balkanların diğer ülkelerin halkları için de toplular arasında ayrım yapmayı önleyerek birlik ve beraberliği koruyan bir konuma gelmiştir. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), “Köle Ortodoks Halkların Milli Bilincinin Korunması (Η Διατήρηση της Εθνικής Συνειδήσεως των Υπόδουλων Ορθοδόξων Λάων)”, *a.g.e.*, s. 146-147.

⁴² Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 147.

üzerinde geçerli olmamıştır, ayrıca halkın milli bilincini koruması veya geleneklerine sahip çıkması ve geleneklerini sürdürebilmesi açısından da büyük bir öneme sahipti.

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rum milleti için yeniden doğuşun temeli, Kilise koruması altında bulunan kültürel gelenektir. Başka ulustan geldikleri düşüncesi ve özerklikleri onlar için manevi bir destek ihtiyacını karşıladı. Rum halkının düşüncesine göre, din olmazsa milli bilinçleri de olmazdı.

Yunan tarih yazımına göre İslamlaşma, Ortodoksların Katolikliğe ve Protestanlığa katılımına benzer bir şekilde Balkan milletlerinin dinsel, toplumsal, kültürel olarak neredeyse tamamen yok olmasına ve milli niteliklerinin kökten sayılabilecek derecede değişimine yol açacaktı. Ancak Osmanlı hâkimiyeti altında Ekümenik Patrikhanenin varlığıyla birlikte, Balkan Yarımadasındaki halkların tarihinin ve kültürel gelenek benliğinin korunduğu vurgulanmalıdır.

Kilise'nin koruması altında olan kültürel gelenek, Rum milletinin yeniden doğuşunun temel ögesini oluştururken, din ise kendini bilme ve özerkliği oluşturuyordu. Eğer bağlı oldukları din ve dilin korunması olmazsa, milli bilinçleri ve ayrıca bütünlükleri de olmazdı.

2.2. Din Adamlarının Faaliyetleri

*“Ortodoks din adamlarının, din değiştirmenin ne kadar aşağılayıcı bir mevzu olduğu yönündeki faaliyetleri özellikle köy ve kasabalardaki cemaatle kurdukları günlük temaslarda oldukça önemliydi.”*⁴³ Kilise, karanlık çağ olarak adlandırılan o zor dönemlerinde halkı rahatlatmaya çalışarak fedakârlık gösterdi. Bu uğurda *“Eylem yapma ya da eylem yapma girişimlerinden dolayı I. Kirillos Loukaris (1572-1638, Κύριλλος Α Λούκαρις), II. Kirillos (1639, Κύριλλος Β), II. Parthenios (1651, Παρθένιος Β) ve III. Parthenios (1657, Παρθένιος Γ) isimli patrikler idam edildiler.”*⁴⁴

⁴³ Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), “Din Adamlarının Manevi Yürekliği (Το ηθικό σθένος του Κλήρου)”, *a.g.e.*, s. 148.

⁴⁴ Bu din adamları Yunan tarih yazımında, ahlaksal yüreklilik gösteren üst düzey insanlar olarak kabul edilmekte ve yeni şehitler olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu din adamları din değiştirmeye tamamen

Osmanlı Devleti toprakları üzerinde hareket etmelerinin kısıtlamasından dolayı Katolikler, Patrik I. Kirillos Loukaris'i sevmiyorlardı. Katolikler, I. Kirillos'un Ruslarla birlikte bir ayaklanma başlatacağını sultana bildirdiler ve bu durum da onun sonunu hazırladı. II. Kirillos ise Katolikliğe geçmiş ve bu duyulduğunda da sultan, herhangi bir ayaklanma ihtimaline karşı onu Tunus'a sürmüştü. Daha sonra da idam edildi. II. Parthenios ise Eflak ve Boğdan hükümdarının desteğiyle Cizvitler tarafından Rusya ile gizlice iş birliği yapmakla suçlanmış ve sonra da idam edilmişti. III. Parthenios ise Eflak voyvodasının isyanını desteklediği gerekçesiyle 1657 yılında idam edilen dördüncü patrik olmuştur.

Yunan tarih yazımının anlatımına göre, bu din adamları idam edilmeden önce Hristiyanlığı bırakıp, din değiştirerek İslam'a geçmeyi seçerse, o kişi kendisini ölümden kurtaracaktı.

Her biri Muhammed'e inanmayı kabul edip kendisini kurtarabilirdi. Fakat Ortodoksluk inancının ahlaksal ilkesi böyle bir uzlaşmaya müsaade edemezdi. Bu din adamları ıstıraplı ölümleriyle yüce bir manevi mertebeye ulaştılar. Din adamlarından birçoğu halkın direnişlerine önyak olarak, onların inançlarını tespit edip, onlara yeni yaşam için umut verdiler.⁴⁵

Din adamlarının bu şekilde davranarak bir mucize yarattıklarına inandıkları için halk onları kahraman gibi gördü. İnanç ve özgürlük, halkın ve din adamlarının kişiliklerine yön veren üst düzey bir gösterge oldu.

Yunan tarih yazımına göre Tourkokratia (Osmanlı hâkimiyeti) döneminde, isimleri bilinenlerin yanı sıra hiç bilinmeyenlerin de olduğu birçok insanın dini inançlarından, Müslümanlığa geçtikten sonra tekrar Hristiyan olmalarından ve halkı ayaklanmaya teşvik etme veya ayaklanma başlatma gibi suçlamalardan dolayı, bazılarının suçsuz olduğu ispatlanmasına rağmen şehit edildiği anlatılmaktadır. Bu insanlara yeni şehit (Νεομάρτυρας) ismi verilmiştir. Bu anlatımlara göre, çok sayıdaki yeni şehitlerden birkaç tanesine örnek vermek gerekirse;

Midilli'nin Thermi köyünden Karyes Manastırından Rafael, Nikolaos ve Eirini şehit oldular. Rafael bir papazdı, Nikolaos papaz yardımcısı, Eirini ise küçük bir kızdı. 1520'de Dimetoka'da papaz İakovos'u ve Kastoria'dan ise

karşı çıkmışlardı, ayrıca halkın direnişlerinin sembolü olmuş ve Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Rum halkına da yaşamları, inanç ve özgürlükleri için umut olmuşlardır. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁵ Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 149.

iki kişiyi, halkı isyana teşvik etmek suçuyla astılar, fakat asıl sebep din değiştirmeyi reddetmeleriydi. 1527’de ise Makarios adındaki Yanyalı papazın kellesini Selanik’te aldılar. Müslümanlığa dönenlerin pek çoğu Hristiyan olmakla suçlandı ve şehit edildiler. Keşiş Damianos’u 1567’de misyonerlik faaliyetinde bulunması sebebiyle Larissa’da astılar.⁴⁶

Genel olarak bakıldığında, bu anlatımlara göre din adamlarının ya da ayaklandırma yapan ve yapabilecek olan konumdaki insanları, özellikle de Hristiyanlıktan vazgeçmeyen bu insanları suçlayarak ölümle sonuçlanan bir durum söz konusudur. Her çeşit baskı ya da işkenceye rağmen bu insanlar dinlerinden dönmemiş ve ölümü kabullenmişlerdir. Bundan dolayı da manevi yüreklilikleri kendi halklarına cesaret vermiştir. Ayrıca Türkçe kaynaklarda bu isimlerden veya bu konudan ayrıntılı bir şekilde anlatım mevcut değildir, olaylardan kısaca bahsedilerek geçilmiştir.

2.3. Dini ve Sosyal Hayat

Din, yaşamın kötü koşullarında ve halk güçsüz düştüğünde onlara biraz da olsa umut verdi. Dini duygu kendiliğinden olan ve sade bir şeydi.

1453’ten sonra Rumlar tarafından karanlık yüzyıllar olarak adlandırılan Osmanlı hâkimiyeti döneminde Ortodoks inancı, milli bilincin korunması düşüncesi ve kültürlerini kurtarmak ve yaşatmak için Kilise’nin desteği ve dayanışması, köle Hristiyanların özellikle Rumların tesellisi ve sığınağı haline gelmişti. Kilise bilinen tüm mahrumiyetlere rağmen halkın bu içler acısı, sefil vaziyetini takip ediyor ve onların yanında yer alıyordu.⁴⁷

Dini yaşamlarının gerekliliği olarak, Hristiyanların evlerinde Meryem Ana’nın resimleri ve ikonaları vardır. Başlarına kötü bir şey geldiğinde veya ruhsal olarak dinlenme ihtiyacı hissettiklerinde ona gider ve dua edip yardımını isterlerdi. Ayrıca

⁴⁶ Verilen bu örnek Yunanca kaynakta yer aldığı şekliyle Türkçe kaynaklarda ayrıntılı veya açıklayıcı bir şekilde anlatılmamaktadır. Türkçe kaynaklara bakıldığında isim olarak bile bu örnekleri bulmak oldukça zordur. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁷ İslamlaştırma bölümünde bahsedildiği gibi, eğer Hristiyanlar zorla İslamlaştırılmış olsalardı kendi dinlerinden kopmuş olurlardı ve böylece milli bilinçleri, kültürleri korunmamış ve unutulmuş olurdu. Ancak zorla İslamlaştırma olmadığı için Kilise ve kendi dinleri onlar için bir sığınak ve umut olma konusunda yardımcı olabiliyordu. Ayrıca burada Hristiyanların “köle” olarak adlandırılmasının sebebi, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayanların kendilerini köle gibi görmeleridir. Ancak Osmanlı sisteminde gayrimüslimler reaya olarak görülmüş, hiçbir zaman köle olarak adlandırılmamıştır. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), “Din ve Sosyal Hayat (Θρησκεία και Λαϊκός Βίος)”, *a.g.e.*, s. 149.

dini veya aile geleneklerine göre Hristiyan yaşamı yaşayabilen Rumlar, düğün, vaftiz, cenaze gibi törenlerde de dini gerekliliğe göre ayinlerini yapabilmiş ve bayramlarını da kutlayabilmişlerdir. Fransız bir Cizvit olan Pierre Teilhard de Chardin, Rumların halk yaşamından bahsettiği anlatısında, 17. yüzyılda Santorini’deki hayatı anlatır; “Çoğu zaman Hristiyanlık İnancının Türkiye’de nasıl olup da ayakta kalmayı başardığı ve nasıl olup da 1.200.000 Ortodoks olduğu bana tuhaf gelir ve bu durumu anlamaya çalışırım” der.⁴⁸

Mezarların, yüksek kapıların (Türkleri öfkelenmemek için kapılar pek de yüksek olmazdı) ve kilise çatılarının üzerinde kutsal haç işareti vardı. Kiliseler genel olarak ahşaptı, rengi siyah veya griydi ve boyut olarak da alçak yapıları. Birkaç tanesi hariç, kiliseler Bizans Kilisesiydi (Pek çokları kentlerden ziyade köylerdeydi). Milletlerinin mirası orada konumlanmıştı. Her 14 Eylül’de Kutsal Haç Kaldırma gününde daha derin anlamlara bürünür, Ortodoksların varlığını ve İsa’nın Dirilişini tasdik eder ve kulların umutlarını canlandırır.⁴⁹

Rumlarda İstanbul fethedilmesine rağmen “inanmayanların (Türklerin)” zafer kazanmadığı düşüncesi hakimdi, Rumlar günahlarını temize çıkardığında Meryem Ana ve tüm Azizler kutsal mihraplarını tekrar alacaklardı. Ayasofya için bilinen bir halk şarkısında;

Meryem Ana üzgündü ve ikonalarından gözyaşları aktı.

“Ağlama Meryem Ana ağlama,

Zaman gelecek ve İstanbul yine senin olacak.”⁵⁰ deniliyordu.

Burada “senin olacak” denmesiyle aslında bizim olacak yani Rum halk tekrar İstanbul’a kavuşacak anlamı yükleniyordu. İstanbul alındıktan sonra her zaman İstanbul’un tekrar onların olacağı düşüncesinden hiçbir zaman vazgeçmemişlerdi. Muhtemelen 16. yy. zamanında ortaya çıkan bu şarkıyla halk biraz daha rahatlatılmaya çalışılıyordu.

⁴⁸ Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), Fransız bir Cizvit rahibi, ayrıca bilim insanı, ilahiyatçı, filozof ve öğretmendir. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 150.

⁴⁹ Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 150.

⁵⁰ Yunan tarih yazımına göre Türkler inanmayanlardı. Hristiyanların inancına göre Türk, Yahudi veya Frenk olmayan Hristiyan’dır ve onlar inanmayanlardır. İstanbul’un fethedilmesinden sonra İstanbul’u tekrar alacaklarına inanan Rum halk için bu tür şarkılar umut kaynağı oluyor ve yaşama gücü veriyordu. Γεώργιος Γεωργιάδης Αρνάκης (Yorgios Yorgiadis Arnakis), *a.g.e.*, s. 150.

2.4. Dini Bayramlar ve Gelenekler

Osmanlı hâkimiyeti süresince Rum milleti ibadetlerinde olduğu kadar bayramlarında da bağlı oldukları gelenekleri korudular. Halk, toplumsal mutluluk ve milli bağlılıkları için bayramlarını büyük bir isteklilikle yerine getirdi. Dini olan bu bayramlar, nimet ve istek ve bereket günü olan yılbaşı [10cak] ile başlayıp, İsa'nın doğumunun kutlandığı Noel [24 Aralık] ile de son bulur. Hristiyan toplumların ve Rumların temel dini bayram günleri şöyleydi:

a) **Hristiyanlığın önemli dini günleri:** Πρωτοχρονιά (yılbaşı), Φώτα (Teofanya Bayramı), Απόκριες (Apukurya-Et kesimi [Kurban] bayramı), Ευαγγελισμός (Meryem Ana'ya çocuk doğuracağına müjdelenmesi), Μεγάλη Εβδομάδα (Kutsal Hafta veya Paskalya Haftası), Λαμπρή (Paskalya), τ'άι-Γιωργίου (Aziz George), της Αναλήψεως του Σωτήρος (İsa'nın göğe yükselmesi), Δεκαπενταύγουστο (Meryem Ana'nın vefatını simgeleyen yortu), του Σταύρου (Kutsal Haç Yortusu), τ'άι Δημήτρη (Aziz Demetrios yortusu), των Ταξιαρχών (Baş Melekler), των Εισοδίων (Meryem Ana Yortusu), τ'αγίου Νικολάου (Aziz Nikolaos Yortusu), Χριστούγεννα (Noel).

b) **Yerel kilise ve azizlerin bayramları:** της Παναγίας (Meryem Ana, çok yanlı-πολλαπλές), τ'αι Γιαννιού (Aziz İoannes), της Κωνσταντίνου και Ελένης (Konstantino ve Eleni), των Αγίων Αποστόλων (Aziz Havariler), του αγι-Αντρέα (Aziz Andrea), της αγία Βαρβάρας (Aziz Barbaros) ve diğerleriydi...⁵¹

Yerel ve isim bayramlarının şölenleri ve dansları genellikle Rumlar için etkili bir mutluluk sebebiydi. Çünkü bayramlarla birlikte geleneklerini yaşatmış ve geçmişlerini unutmamış oluyorlardı.

Dini adetlerden Oruç ve Perhiz, bayram takvimleri içinde önemli yere sahiptirler. Rumların tuttıkları orucun katı olmasından yabancı gezginlerin de etkilendiği anlatılmaktadır. “17.yy'da bir Fransız rahip Fr. Richard Santorini'de, Δεκαπενταύγουστο (Meryem'in Göğe Yükselişi) için “birçok Yunan on beş gün, et ve şarap tüketmeden geçiriyor, işlerini aksatmadan devam ettiren sadece meyve ve suyla beslenen adalılar birçoğuyla konuştum...” diye yazıyor.”⁵²

⁵¹ Bu isim ve yerel bayram olarak adlandırılan tüm bu dini bayramlar sırasıyla verilmiş ve orijinal isimleriyle de belirtilmiştir. Δημήτριος Σ. Λουκάτος (Demetrios S. Lukatos-s. 438-458), “Dini Bayramlar ve Gelenekler (Θρησκευτικές Εόρτες και Έθιμα)”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Yunan Ulusunun Tarihi)*, 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Atina-1980, s. 449.

⁵² Sadece et değil hayvansal gıdaların tümü (süt, peynir gibi) ve kesildiğinde kanları çıkan balıklar da Perhiz boyunca yenmesi yasak yiyeceklerdendir. Hristiyanların belli günlerde belli yemekleri veya içecekleri yemeden- içmeden yani onların dinlerine göre tuttıkları oruç sayılan Perhiz'in yaklaşık olarak yılda dört kez yapıldığı bilinmektedir. Müslümanların Ramazan ayında oruç ve kıldıkları teravih

2.5. Sonuç

Osmanlı Devleti, 1389 Kosova Savaşı'nda Sırp ordusunu yendikten sonra kalıcı olarak yerleştiği Balkanlar'da dönemin şartlarına iyi uyum gösteren, tarıma dayalı bir sosyal düzen kurdu. Din ve ırk ayrımcılığı gözetmeyen, aksine bütün unsurların varlığını koruyan bir siyasi yapıyı yaşama geçirdi⁵³.

Bununla birlikte çeşitli ırk ve dine sahip insanların yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşaması mümkün hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kısa süre içerisinde Balkanların büyük bir kısmını, Kuzey Afrika'ya, Ortadoğu'yu ve Ön-Asya'yı kontrol etmesi, Osmanlı yöneticilerinin buralarda yaşayan birçok değişik inanca sahip halk topluluklarını yönetmenin zorlukları ile de karşı karşıya kalmasına sebep oldu. Bu zorluklar karşısında Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altına aldığı toplulukları dinsel inançlar temelinde sınıflandırarak "millet sistemi"ni geliştirdi... Millet sisteminin temel amacı dini, etnik, ekonomik vb. farklılıklar nedeniyle Osmanlı tebaası arasında çıkabilecek çatışma olasılıklarına meydan vermemek, tebaanın uyum ve güven içinde bir arada yaşamasını sağlamaktı.⁵⁴

Katolik ve Ortodoks kiliselerinin 11. yüzyılda birbirinden ayrılmasından sonra, kiliselerin tekrar birleştirilmesi için sürekli olarak girişimlerde bulunulmuştu. Osmanlı İmparatorluğunun hızla büyümesi ve ilerlemesiyle birlikte Bizans İmparatorluğu'nda da bir korku başlamıştı. Bu korkudan dolayı Batı'nın desteğini almak isteyen Bizans İmparatoru VIII. İoannes Palaiologos, Batı'dan yardım istemiştir. Ancak bu durum geniş halk kitleleri ve Bizans ruhban sınıfına göre "*Bizans İmparatoru VIII. İoannes Palaiologos ile Papa IV. Eugenius'un Ferrara ile Basel-Ferrara-Floransa Konsili'nde (1431-1442) aldığı karar olarak görülmüyordu. Zira Palaiologos,*

namazındaki dini ibadet yoğunluğu gibi, Hristiyanlar da sabah ve akşamları önce mum yakarlar daha sonra da İsa ve Meryem Ana'ya ilahiler söyleyerek Perhiz ibadetlerini tamamlamış olurlar. Δημήτριος Σ. Λουκάτος (Demetrios S. Lukatos), *a.g.e.*, s. 449.

⁵³ Bizans İmparatorluğu'nda Osmanlı Devletindeki gibi geniş bir dini, sosyal ve ekonomik özgürlük anlayışı bulunmaktaydı. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki yerleşik düzeni bu döneme göre oldukça üst bir sosyal devlet anlayışı olduğunu göstermekteydi. Hasan Demirhan, *İngiltere'nin Balkan Politikası ve Yunanistan*, İdil Yayıncılık, İstanbul-2016, s. 61.

⁵⁴ Osmanlı Devleti, sınırlarını genişlettikçe daha önce tanımadığı ve bir arada olmadığı topluluklarla aynı coğrafyayı paylaşma durumunda kaldı. Bu durum, hem Osmanlı bünyesinde yaşayan Müslüman tebaanın hem de Osmanlı bünyesine fetihlerle giren gayrimüslim tebaanın arasında çatışma çıkmasına meydan verebilecek bir durumdu. Ancak Osmanlı devletinin temel aldığı hoşgörü siyaseti sayesinde istisnai durumlar dışında devamlı süregelen çatışmaların önüne geçilmiş oldu. Millet sisteminin temelini Osmanlı devleti sınırları içerisinde yaşayan farklı dinlere sahip halk oluşturmaktaydı. Çok milletli ve çok dinli bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkabilecek muhtemel çatışma ve isyanların önüne bu sistemle geçilmiştir. Örneğin, Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Rumlarla ilgili bir sorun ortaya çıktığında Osmanlı Devleti ile Rum halk arasında arabuluculuk yapan kişi Rum patriğidir. Doğal olarak gayrimüslim tebaanın saray ile arasındaki ilişkiyi bu tebaanın dini lideri üstlenmektedir. Millet sistemine göre, Osmanlı devletinde varlığını sürdüren her dinin lideri Osmanlı Devleti'nin bir memuru olarak görev yapar ve maaşlarını da Osmanlı Devleti'nden alırlardı. Hasan Demirhan, *a.g.e.*, s. 61, 62.

Ortodoksluğu reddederek Katolikliği seçmişti."⁵⁵ Ancak bu duruma Ortodokslar itiraz etmişlerdir ve imparator da bu kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

1452 yılında Türklere karşı Batı'dan yardım sağlayabilmek amacıyla, kiliselerin birleşmesi konusu tekrar ortaya çıktı. "*Bazı Bizans ileri gelenleri ve din adamları kiliselerin birleştirilmesi kararını destekliyordu. Fakat halkın ve din adamlarının çoğunluğu buna karşı olmalarına rağmen, Türk tehlikesi yüzünden seslerini çıkaramıyorlardı.*"⁵⁶ Kiliselerin birleşmesine karşı olan Gennadios, birleşme karşısı vaazlar vererek halkın ve din adamlarının bu duruma ses çıkarmalarını sağlamıştır.

En güç koşullarda bile Ortodoksluk'tan vazgeçmeyen Bizans halkı, Latinler'e borçlu kalmaktansa Osmanlılar tarafından yönetilmeyi tercih ediyorlardı. Nitekim Gennadius'un müttefikleri arasında en başta geleni Grandük Notaras Bizanslılar'ın duygularını "Şehirde Latin külahlı görmektense Türk sarığını yeğlerim" diye en veciz biçimde ifade etmişti.

Bu sözü Notaras'a, Ortodokslar'ın 150 yıldır şahit oldukları ve dönemine göre çok ileri bir anlayış olan Osmanlı tecrübesi söyletmişti. Osmanlı Beyliği kurulduktan sonra fethettiği bölgelerdeki halkın dinine karışmamış, onlara ibadet özgürlüğü vermişti. Osmanlılar, Ortodoks Kilisesi'ni ve manastırlarını himaye ederek, vergilerden muaf tutup, onların dini vakıflarına dokunmamışlardı.⁵⁷

Osmanlı'daki farklı dini gruplar arasında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi sonrasında takip ettiği siyaset, Ortodoks kilisesine büyük itibar kazandırmış, İstanbul Rum Patriği'nin konumu, bütün Balkan Ortodokslarının üzerine ruhani, mali ve adli yetkilere sahip olacak şekilde belirlenmişti. Bu nedenle Rumlar, Osmanlı ülkesindeki azınlıklar arasında seçkin ayrıcalıklı bir millet konumuna geldiler.⁵⁸

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un Fethi'nden hemen sonra bir fermanla Rumlara dini serbestlik vermiş ve dini geleneklerine göre Patrik seçilmesini

⁵⁵ Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 182.

⁵⁶ Erhan Afyoncu, *Truva'nın İntikamı*, 8. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2016, s. 30.

⁵⁷ Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin benimsediği "Millet Sistemi" genel olarak ülkede yaşayan azınlık halklar ile Müslüman tebaa arasında çıkabilecek muhtemel çatışmaların önüne geçmek olsa da bazı durumlarda muhtemel isyanların önüne geçmek amacıyla gayrimüslim azınlıklara Müslüman tebaadan daha fazla ayrıcalık tanındığı durumlar olmuştur. Bu duruma şunu örnek gösterebiliriz; gümrük vergilerinden alınan oran Müslümanlardan fazla alınırken, gayrimüslim tacirlerden daha az oranda gümrük vergisi alınmaktaydı. Bu durumun doğal bir sonucu olarak İstanbul'un Fethi sonrasında Ortodoks kilisesinin varlığını fetih öncesi kimliğinde devam ettiriyor olması durumu ortaya çıkmıştır. Bu durumda Avrupa'da Osmanlı hâkimiyetinde olan Ortodoksların oldukça ayrıcalıklı olmalarını sağlamıştır. Hasan Demirhan, *a.g.e.*, s. 63.

emretmiştir. Bunun üzerine kilise başları, ruhban ve şehirde toplanan halk Scholarius'u, Gennadios unvanı ile Patrik olarak seçmişlerdir.⁵⁹

Fermanda patrik ve diğer din büyükleri muhterem sayılıyor, her türlü saldırıdan ve vergiden muaf tutuluyordu. Patrik vezirle aynı derecede kabul edilmişti ve gerektiğinde padişahın huzuruna çıkarak veya divan toplantılarına katılarak cemaatinin meselelerini dile getirebilecekti. Ayrıca patrikhaneyi korumak üzere yeniçerilerden bir muhafız birliği görevlendirilmişti. İmparatorluk topraklarındaki bütün kiliseler Ortodoks ruhban zümresinin yönetiminde bırakılıyor ve ayinlerin serbestçe yapılmasına izin veriliyordu. Kilise eskiden olduğu gibi evlenme, boşanma, miras, doğum ve ölümle ilgili hukukî düzenlemeleri yapabilecekti. Böylece resmen bağımsız bir dinî kurum olarak tanınan patrikhanenin bu imtiyazları daha sonra tahta çıkan bütün padişahlar tarafından da tasdik edildi.

Bütün Hristiyan dünyasını hayrete düşüren bu fermanla patrikhaneye tanınan imtiyazlar eskiye göre çok fazla idi. Bizans döneminde patriklerin hiçbir cismanî yetkileri yoktu; sadece kilise ile ve vakıfların yönetimiyle ilgilenirlerdi.⁶⁰

Orta Çağdan beri ulus niteliğinden yoksun olarak yaşayan Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her yerinde ama ağırlıklı olarak Mora, Tesalya ve Ege Adaları'nda bulunuyordu. Bu azınlığın tek ortak bağları, Yunan milliyetçiliğinden hiçbir zaman bağımsız olmamış olan Ortodoks kilisesi ve dilleriydi.⁶¹

Osmanlı devleti temelde teokratik bir devlet görünümünde olmasına rağmen hiçbir zaman azınlıklara karşı hoşgörüsüz ve baskıcı bir yönetim şekli sergilemedi. Egemenlik kurduğu ülkelerde, devlete karşı maddi yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece, bölgesel yönetimlere doğrudan karışılmadı ve dinsel baskı uygulanmadı.⁶²

Verilen ayrıcalıklarla birlikte, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Rum halk özgürce dinlerinin gerekliliklerini yerine getirme imkânı bulurken, dillerini de aynı şekilde kullanabilmişlerdir. Ancak din ve milli bilinçlerini korumak isteyen halk karşısında hoşgörülü davranan ve bu konuda özgür bırakan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurduğu bu sistem, zaman zaman kendi aleyhine olmuştur. Verilen özgürlüklerden dolayı, zaman geçtikçe bağımsız olma istekleri artmaya başladı.

⁵⁹ İstanbul fethedildiği zaman patriklik makamı Kiliselerin birleşmesi konusu dolayısıyla boşalmıştı. Çünkü kiliselerin birleşmesini onaylamayan Patrik II. Anastasios görevinden ayrılmıştı. Ancak Fatih Sultan Mehmet vermiş olduğu fermanla gayrimüslimlerin temsilcisi olarak tekrar patrik atamıştır. Bu fermanla birlikte Patriklik konumu daha önce sahip olmadığı yetkilere sahip olmuştur. Tansel Topbaş, *Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir-2007, s. 15.

⁶⁰ M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12. Cilt, İstanbul-1995, s. 342-348.

⁶¹ Tansel Topbaş, *a.g.t.*, s. 25.

⁶² Osmanlı İmparatorluğu, birçok ırka sahip ve bununla birlikte gelen din çeşitliliğine rağmen, olası bir ayaklanma ya da karşı çıkma gibi bir durumun engellenmesi bakımından, bünyesinde bulunan halka karşı uyum içinde olmuştur. Hasan Demirhan, *a.g.e.*, s. 62.

Bununla birlikte süregelen, din adamlarının veya onların öncülük ettiği halkın ayaklanma yaparak bağımsızlık kazanabileceklerini düşünüyorlardı. İsyan çıkarma girişiminde bulunan ya da isyan planlaması yapan din adamları yakalanarak ve suçları itiraf ettirilerek idam edilmiştir. Bu din adamları yukarıda da bahsedilen, I. Kirillos, II. Kirillos, II. Parthenios, III. Parthenios en önemli örnekler olarak verilebilir. Bu isimler Rumlar tarafından “*Yeni Şehitler*” olarak adlandırılmışlardır. Ayrıca bu dört patriğin idam edilmesinde Osmanlı Devleti’nin gayr-i Müslimlere karşı uygulamalarından ziyade Ortodoks ve Katolik kilisesinin 1054 yılında yaşanan shizma [bölünme] hareketinden sonra başlayan, 1204 yılında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi ile İstanbul’un yağma seviyesine ulaşan ve 1453 yılında Ortodokslara yardıma gelmeyen mücadelenin Osmanlı dönemindeki yansımaları olarak görmek gerekir.

*“Patrikhane bir gün İstanbul’un Yunanların eline geçeceğini ve Osmanlının harabelerinden bir Yunan İmparatorluğu’nun kurulacağını hayal ediyor ve bunun için Yunan milliyetçiliğini muhafaza ediyordu.”*⁶³

Balkan coğrafyasında Ortodoksluk her zaman milliyetçiliğin en ön saflarında savaşan aktif bir savaşçıydı ve pek çok Balkan tarihçisinin de vurguladığı üzere Balkan uluslarının kimlik oluşumunda başat bir role sahipti. Osmanlı hâkimiyet döneminde de Ortodoksluk, Patrikhane aracılığıyla Balkan halklarının kimliklerinin korunmasında ve hatta gelişmesinde oldukça etkili olmuştu. Balkanlar’da kurumlaşma ve koruma yoluyla Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyan tebaanın Müslümanlar karşısında tek bir ortak kimlik içinde kalmasını sağlamıştı.⁶⁴

Ortodoksluğu diğer Hristiyan ekollerinden ayıran en bariz farklılık ikonlar konusudur. Kiliselerde ve evlerde çeşitli kişilerin resim ve kabartmalarını ifade eden ikonlar, yapılışından kullanılışına kadar önemli dinsel süreçleri içeren tapınma ve ritüel nesnesidir.⁶⁵

Ortodoksluk’ta litürjik yıl 1 Eylül’de başlar, 31 Ağustos’ta sona erer. Bazı kutlamaların tarihi sabit, bazıları da değişkendir. Kutlamalar büyük oranda

⁶³ Ortodoksluk, Rum milletinin en önemli değerlerinden biriydi, hatta bu değer en üst seviyede bulunuyordu. Rumların milli bilincine yön veren, koruyan ve ortak bir noktada buluşmasını sağlayan Ortodoksluk, İstanbul’un Fethi’nden sonra da verilen ayrıcalıklarla birlikte Rumlar için bir umut ışığı olmuştur. Hasan Demirhan, *a.g.e.*, s. 92

⁶⁴ Ortodoksluk, gayrimüslim tebaanın milli bilincinin korunmasında en önemli yere sahipti. Bununla birlikte halkın başka bir hâkimiyet altındayken bile Hristiyanların tek bir çatı altında toplanabilmesi için büyük bir mecraydı. Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 216.

⁶⁵ İkonalar (ikonlar), Ortodoksların ibadet ederken kullandığı ve Ortodoksluğu niteleyen, temsil eden en önemli figür olarak görülmektedir. Rum halkın, evlerinde ya da kiliselerde bulunan Hz. İsa ya da Meryem Ana ikonaları önünde ibadetlerini gerçekleştirirler. İkonaların önünde dualarını ederler ve varsa isteklerini söylerler. İkonaları, Tanrı ile kurdukları iletişim aracı olarak kullanırlardı. Kürşat Demirci, “Ortodoksluk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, İstanbul-2007, s. 409- 414.

İsa, Meryem, azizler, peygamber, melekler, mucizeler, tarihi olaylar ve oruç gibi geleneklerden oluşur.⁶⁶

Paskalya, Meryem'in Doğumu, Aziz ve hayat veren haçın yükseltişi, İsa'nın doğumu gibi birçok önemli günler, Ortodokslar için bayram olarak kabul edilir ve bu günlerde kutlama yaparlar. Bu bayramlardan en önemli olarak kabul edilen Paskalya döneminin, 40 gün öncesinden başlanarak hayvansal herhangi bir gıda tüketmemeleri kaydıyla oruç tutarlardı. Osmanlı Devleti döneminde Ortodoks Rumlarının bütün bu dini inanç ve ibadet uygulamalarına karışılmaması ve bu dini işler Patrikliğin tasarrufuna bırakılmasına rağmen Rumlar tarafından Ortodoks kilisesinin bu dönem için esaret yılları, kölelik gibi sıfatlarla tanımlanması tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.

⁶⁶ "Kelime anlamı "ayin-ibadet" olan litürji, imparatorluk, doğum, ölüm, vaftiz ve Ökaristi gibi ayinleri içerir." Dr. Meryem Acara, "Bizans Ortodoks Kiliselerinde Litürji ve Litürjik Eserler", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. 15, sayı: 1, ss. 183-201; Kürşat Demirci, a.g.m., s. 409- 414.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI İDARESİNE MUHALEFET EDENLER (16. YÜZYILIN SONU VE 17. YÜZYILIN BAŞI)

Tezin üçüncü bölümü, *İstoria Tou Ellinikou Ethnous* adlı ansiklopedide (Stefanos I. Papadopoulos)'un yazmış olduğu kısımlardan oluşmaktadır. Stefanos I. Papadopoulos 1929 yılında Ritini (Ρητίνη Κατερίνης)'de doğmuştur. Selanik Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Tarih ve Arkeoloji öğrenimi gördü. Devlet Burs Vakfı (Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών) tarafından burslu olarak 1964-1965 yıllarında Avrupa Tarihi ve Coğrafya Tarihi eğitimi gördüğü yer olan Paris'te *École Pratique des Hautes Études*'te öğrenimini tamamladı. Koca Balkan Dağları'nın Araştırma Enstitüsü (Ίδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου) ve Makedonya Araştırmaları Derneği'nin (Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών) (1962-1965) bilimsel işbirlikçisi ve Selanik Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde (1956-1965) asistan olarak görev yaptı. 1966 yılında Yanya Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Çağdaş Yılların Tarihi merkezine sözleşmeli profesör olarak atandı ve 1968 yılında aynı merkeze profesör olarak atandı. 1970-1973 yılları arasında Yanya Üniversitesi Senatosunun ilk üyesi ve Okulu'nda dekan oldu. Çağdaş Yunan Tarihi konusu ile ilgili makaleler, kitap eleştirileri gibi birçok çalışmaları vardır.

İstoria Tou Ellinikou Ethnous adlı ansiklopedide 324-333 arasındaki sayfaların bölümlerini yazmıştır. Papadopoulos'un yazmış olduğu kısım, Ayaklanma Yoğurmaları ve 16. Yüzyılın Sonu ve 17. Yüzyılın Başında Yunanların Ayaklanmaları (Επαναστατικές Ζυμώσεις και Ανταρσίες των Έλλληνων κατά τα Τέλη του 16^{ου} και τις Αρχές του 17^{ου} αιώνασ), Batı Yunanistan'da İsyanlar ve 16. Yüzyılın Son 10 Yılında Epir (Τα Κινήματα στη Δυτική Ελλάδα και Ήπειρο κατά τις Τελευταίες Δεκαετίες του 16^{ου} αι.), Tirnovalı Metropolit Dionisios Ralli Palaiologos'un Eylemleri (Οι Ενέργειες του Μετροπολίτη Τυρνόβου Διονυσίου Ράλλη Παλαιολόγου), Trikki Piskoposu

Skilosofos Dionisios-Larisis'in Ayaklanmaları (1600-1611) (Οι Εξεγέρσεις του Μητροπολίτη Λαρίσης - Τρίκκης Διονυσίου του Σκυλοσόφου 1600-1611) ve Fransa'nın Nevers Dükü ve Manililerin Ayaklanmaları (Οι Κινήσεις των Μανιατών και Γάλλου Δούκα του Νεβέρ) adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle sonuçlanan Katolik Hıristiyanların son büyük Haçlı seferi olan İnebahtı Deniz Savaşı'yla (7 Ekim 1571) başlayan, Osmanlı Avusturya Savaşları'yla (1593-1606) devam eden ve Avrupa tarihinin en uzun ve en yıkıcı savaşlarından biri olan Otuz Yıl Savaşları'na (1618-1648) kadar bir Türk karşıtlığı söz konusu olmaya devam etti. Bu durum Katolik Uyanışı veya Katolik Reformasyonu denilen hareketle pekiştirildi.⁶⁷

İnebahtı Deniz Savaşı'yla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz güçlerinin neredeyse tamamı parçalanmıştı. Ancak Hıristiyan güçlerinin ittifakı uzun vadeli olmadı ve bu büyük savaşın etkileri birkaç yıl sürdü. Hatta Osmanlı topraklarında bazı kalkışma hareketlerine rastlandı. Bu olaylar Yunan tarih yazımında ayaklanma hareketleri, zafer, Osmanlı yönetimine karşı bilinçli bir başkaldırı şeklinde anlatılmaktadır.

Osmanlı Hâkimiyeti altındaki Yunan ülkelerinde, birleşik Hristiyan donanması ile güney-batı Mora'da Makarios (Μακαρίος) ve Theodoros Melissenon (Θεοδόρος Μελισσηνών ya da Melissourgon-Μελισσουργών) kardeşlerin isyanıyla, özellikle kuzey-batı Mora'da ve Orta Yunanistan'ın gizlilik hareketleri ve çalışmalarıyla zafer elde edildi.⁶⁸

Gerçekte herhangi bir başarı söz konusu olmasa dahi Yunan tarih yazımında *“Gizlice yapılan bu isyan girişimi başarısız olmuştur. Ancak Rumların isyancı fikirlerini dizginlemek, kurtuluş için çabalarına ve umutlarına engel olmadı, sonuç olarak 16. yy. sonları ve 17. yy. başında ayaklanma hareketleri azalma göstermedi, suikastlar ve Rumların ayaklanmaları devam etti”* şeklinde değerlendirilmektedir.

⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğu, yükselme döneminde sadece batıdan değil doğudan da ilerleyişine, fetihlerine devam ediyordu. Osmanlı'nın bu büyük ilerleyişi ve topraklarının genişlemesi Avrupa'da büyük bir korkuya ve Osmanlı'nın yenilmez olduğu düşüncesinin yayılmasına sebep oldu. Bu nedenle Avrupa'da Osmanlı'ya karşı olan ve ondan korkan birçok devlet ittifak kurarak, Osmanlı'ya karşı savaş açmıştır. Bu savaş (İnebahtı Deniz Savaşı), Osmanlı ordusunun başka bir savaştan hemen sonra girdikleri bir savaş olması dolayısıyla ordunun yorgun olması durumu etkileyen bir sebepti. Osmanlı'nın bu savaşla birlikte yenilmezlik algısı kırılmıştı. Ancak Osmanlı yenilmesine rağmen kısa sürede toparlanmayı başarabilmişti. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos, s. 324-333), “Ayaklanma Yoğurmaları ve 16. yy. Sonu ve 17. yy. Başında Yunanların Ayaklanmaları (Επαναστατικές Ζυμώσεις και Ανταρσίες των Έλλήνων κατά τα Τέλη του 16^{ου} και τις Αρχές του 17^{ου} αιώνα)”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α. Ε.), Atina-1980, s. 324.

⁶⁸ Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 324.

Bu dönem boyunca kölelerin ilgisi, kazandıkları zaferler dolayısıyla İspanyollara, papaya ve Venediklilere karşı arttı. Bazı Avrupa Devletleri, büyük bir toprak kazanmak amacıyla değil, Osmanlı İmparatorluğunda bu konuda huzursuzluğa sebebiyet vermek için, reyanın olduğu kiliselerle görüşerek ya da kendi teşebbüsleriyle Dalmaçya, Arnavutluk, Epir, Makedonya ve Tesalya gibi yerlerde isyan çalışmalarını kışkırttılar.⁶⁹

Yunan tarih yazımında bu dönemde yapılan veya yapılmaya kalkışılan bu ayaklanmalardan önemli olanları kronolojik sıra ile verilmiştir. Bu dönemde yapılan en temel isyan hareketleri ve Rumların ayaklanmaları şöyle sıralanabilir.

- a) 16.yy'ın son 10 yılına kadar Yunanistan'ın batısı (Aetolia-Akarnania) ve Epir'deki Ayaklanmalar,
- b) Metropolit Tırnovalı Dionisios ayaklanmaları,
- c) 1600-1611'de Metropolit Trikki (Tırhala, Yenişehir) Başpiskoposu Skilosofos Dionisios Larisis ayaklanmaları,
- d) Fransa'nın Nevers Dükü ve Manililerin (Μανιατών, Maniot) ayaklanmaları.⁷⁰

3.1. Aetolia-Akarnania'da (Αιτωλοακαρνανία) İsyandar ve 16. Yüzyılın Son 10 Yılında Epir (Ηπειρος) Bölgesi

Osmanlı'ya karşı oluşturulan ve 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'nın batı lehine sonuçlanmasına sebep olan Kutsal İttifak, bu birliğin en önemli temsilcilerinden birisi olan Venedik'in Osmanlı Devleti ile antlaşma imzalaması üzerine zayıfladı.⁷¹

Kutsal İttifak (Sacra Liga, Avrupa Hristiyan Birliği) 7 Mart 1573 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik arasında imzalanan ayrı bir anlaşmayla bozuldu. Venedik'in yaptığı bu anlaşma Birlik'teki diğer ülkeler tarafından hainlik olarak nitelendirildi. Bu olaydan sonra Venedik sömürgelerini

⁶⁹ Avrupa devletleri bu kışkırtmayı askerî harekât gerçekleştirilmesi için değil, Osmanlı İmparatorluğu'nda iç karışıklık oluşturmak amacıyla yaptılar. Çünkü Osmanlı Devleti'nin içinde bir iç karışıklık olması bile Avrupa'nın işine yarayacaktır. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 324.

⁷⁰ Bu ayaklanmalar Yunan tarihi açısından önemli sayılsa da Türkiye'de bunlar hakkında yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun sebebi bu konuya ilginin az olması veya bu ayaklanmaların küçük ve başarısız olmasından dolayı önemli sayılmaması olabilir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 324.

⁷¹ İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra donanmasını toparlayan Osmanlılar, Venedikliler üzerine harekete geçtiler. Bunun üzerine Kutsal İttifak içerisinde yer alan müttefiklerine güvenmeyen ve çıkan sonucun kendi aleyhine çıkacağına karar veren Venedik, Osmanlı ile barış antlaşması imzalama kararı almıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, ISBN 975-6945-11-7, s. 23, 24.

ittifaktan çekti, Osmanlı'da sahip olduğu ekonomik imtiyazlarının korunması adına tarafsız bir politika izledi.⁷²

Ayrıca aynı dönemde, Napoli ve Sicilya Adası'nın kral naiplerinin yardımları aracılığıyla İyon ve Adriyatik Denizinin doğu kıyılarında büyük eylemler ortaya çıktı. Buralarda İspanyolların temsilcileri ve casusları farklı savaş girişimleri ve isyan hareketleri düzenlediler. Maceracılar olarak ortaya çıkan bu insanlar, kişisel çıkarları ve kazançları için bu durumu kullanmaya çabaladılar.

İspanyolların Arnavutluk ve Epir bölgesini izlemesi için kullandığı en meşhur muhbirlerinden bir tanesi Korfulu (Κέρκυρα, Kerkira) Petros Lantzas (Πέτρος Λάντζας) idi. Lantzas, Venedik'teki geçmişi boyunca Parga'da kumandan olarak görev yapmıştı. Fakat Yukarıda bahsettiğimiz Osmanlı-Venedik anlaşmasından sonra görevinden ayrıldı ve Neapolis'teki kral naibi olarak İspanya'ya sığındı. Onlar Konseyi 1574 senesinde onu ölüm cezasına çarptırdı.⁷³

Petros Lantzas (Πέτρος Λάντζας), başlangıçta Venedik için çalışmaya başlamıştır, günümüzde Yunanistan'da bulunan Korfu adası o dönemde Venedik Cumhuriyeti'nin elinde bulunmaktaydı. İnebahtı Deniz Savaşı döneminde Venedik'e yardımlarda bulunmuş, Osmanlı'ya karşı baskınlar düzenlemiştir. Venedik'in Osmanlı'yla barış anlaşması imzalamasından sonra da görevinden alınarak, oradan sürülmüştür.

İspanyolların Türk bölgesine ilgisi, Kuzey Epir ve Himara'da ilk kez ortaya çıktı. Himara bölgesinde yaşayanlar o zamana kadar özerkliklerini korumuş ve devşirme mevzusundan kaçmak için istenilen haracı ödememişlerdi. Bu çalkantılı dönemde Lantzas, İspanya kralına bağlılık yemini eden kocabaşları topladı ve Otrando'dan harekete geçerek denize açıldı. Daha sonra Himaralılarının yardımıyla, Osmanlı'nın Σποτό (Spoto, bugün Bortsi veya Borsi) kalesine saldırdı. Akabinde İyon'da korsan gemileriyle Türk ve Venedik gemilerine saldırmaya devam etti.⁷⁴

⁷² Kutsal İttifak içinde yer alan devletlerden Venedik'in, Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethetmesinden sonra, diğer müttefiklerden habersiz olarak Osmanlı ile birlikte imzaladığı barış anlaşması, müttefikler tarafından Venedik'in ihaneti olarak nitelendirildi. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), "16.yy'ın son 10 yılına kadar Yunanistan'ın batısı ve Epir'deki Ayaklanmalar (Τα Κινήματα στη Δυτική Ελλάδα και Ήπειρο κατά τις Τελευταίες Δεκαετίες πθ 16^{ου} αί.)", *a.g.e.*, s. 324.

⁷³ Yunan bir korsan, asi ve casus olan Petro Lantzas (Πέτρος Λάντζας), Korfu'da doğmuştur, doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1608 yılında Ragusa'da öldüğü bilinmektedir. Lantzas'ın ailesi Korfu adasının ilk ailelerinden biriydi. Korfu (Yun.: Κέρκυρα, Kerkira), Yunanistan'ın kuzey-batısında, İyon Denizi'nde bir adadır. Onlar Konseyi, 1310-1797 yılları arasında Venedik Cumhuriyeti'nde devlet güvenliğini sağlayan gizli bir konseydir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 324.

⁷⁴ Himara, Arnavutluk'ta Avlonya ilinde bulunan bir kasaba, günümüzde burada genel olarak Yunanlar yaşamaktadır. Himaralılar Osmanlı hâkimiyeti dönemi boyunca, özerkliğini korumayı başarmıştı,

Lantzas, Venedik tarafından sürüldükten sonra İspanya'ya gitmiş ve orada İspanyollar için çalışmaya başlamıştır. İspanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmalara teşvik etmesiyle birlikte Lantzas da Rumların yaşadığı bölgelerde bu ayaklanma planlarında yer almıştır. Yaptığı isyan çalışmaları sonuç olarak başarı sağlayamamıştır.

1581 yılında Himaralılar bir ayaklanma düzenlediler ve Batı'dan silah ve giysi yardımı istediler. İspanya Kralı II. Filipe, papayla aracılık yaparak destek göndermesini istemiştir. Tüm bunların karşılığında Himaralılar, Katolik Kilisesiyle birleşmelerini kabul etme sözünü vermiştir. Himaralıların bu girişiminin Papa'nın çıkarına hiçbir etkisi yoktu. Bu nedenle de destek gönderilmemiştir. Böylece 1590 yılına kadar Türklere karşı eylemlerini sürdüren Himaralılar, sonunda silahlarını bırakmaya zorlandılar.

Aynı dönemde yaklaşık birkaç yıl sonra Batı Yunanistan'da (Epir ve Aetolia-Akarnania'da) ayaklanmalar oldu. 1585 yılında ise Vonitsa (Βόνιτσα) ve Louros (Λούρος) bölgelerinin Martolos'u kuvvetle muhtemel Venediklilerin kışkırtmasıyla Vonitsa ve Ksiromero (Ξηρομέρο)'daki Türkleri bir gecede kılıçtan geçirdi. Bu durum hemen Epirli Martoloslar Poulios Drakos ve Malamos tarafından da taklit edilerek gerçekleştirildi. Arta'yı aldılar ve Yanya'ya doğru ilerlediler. Fakat Tesalya ve Makedonya'daki Türk kuvvetleri karşılıklarına çıktı. O esnada İnebahtı Paşası ise güçlü bir donanma ile Akarnania'ya doğru ilerledi ve Ahelos'ta Grivas ile çarpıştı ve onu bozguna uğrattı. Böylece yaralanan Theodoros Bouas Grivas mücadeleden çekilmek zorunda kaldı ve İthaka Ada'sına (Ιθάκη) sığındı ve orada mücadelede almış olduğu yara sebebiyle hayatını kaybetti.⁷⁵

Özellikle kuzey Epir bölgesindeki ayaklanmalarda Ohri (kuzey Makedonya'da bir kent) başpiskoposu İoakeim (Ιωακείμ), Batı'daki Hristiyan güçlerle sık sık temasa geçerek önemli bir rol oynuyordu. Başpiskopos İoakeim'den sonra, halefi başpiskopos Gabriel de 1585'te Rusya'ya, ardından 1587 yılında da Roma'ya Papa V. Sixtus'a giderek cemaatini kurtarmak için yardım istemiştir. Daha sonra aynı amaç uğruna, Ohri'nin bir diğer

çünkü haraç ödememiş ve devşirmeden de kaçınmıştı. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 324.

⁷⁵ Etolya-Akarnanya (Aetolia-Akarnania), Yunanistan'ın batısında yer alan bir ildir. Aetolia-Akarnania'nın batısında bir kasaba olan Vonitsa ve Epir'de bir kasaba olan Louros'ta çıkan bu ayaklanmalar Venedikliler tarafından teşvik edilmiştir. Ksiromero, yine Yunanistan'ın batısında yer alan bir belediyedir ve Etolya-Akarnanya'ya bağlıdır. Ayrıca Osmanlı döneminde Ekseremere olarak Osmanlı'nın bastırmasıyla sona ermiştir ve Grivas da çıkardığı bu ayaklanmalarda başarısız olmuştur. Martolos (Rum Zaptiyesi), Osmanlı'nın ordusunda bulunan Hristiyan askerlerdir, casus, kale muhafızı gibi çeşitli görevlerde de yer almışlardır. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 325.

başpiskoposu Nektarios da benzer şekilde Avrupa ve Batı ülkelerini ve Doğu Avrupa'yı ziyaret etmiştir.⁷⁶

Bir başka ayaklanma da Ohri başpiskoposu Athanasios Rizeas (Αθανάσιος Ριζέα) önderliğinde 16.yy'ın son yıllarında kuzey Epir'de patlak verdi. Athanasios henüz 36 yaşındaydı. Mani bölgesindedi. Venedik kayıtlarına göre soyadı Rizea olarak geçiyordu. Athanasios, Kuzey Epir ve Arnavutluk bölgesinin bağımsızlığı için Butrint'teki Venediklilerden destek istedi. Fakat Venedik yönetimi olumlu cevap vermeyince, Athanasios İspanyollardan yardım istedi.

Petros Lantzas'ın da katıldığı ayaklanmada 1596 Ağustos ayında 1300 Himaralı'yı harekete geçirdiler. Bunlardan sadece 200 tanesi silahlıydı. Τσέρνα (Crna-Makedonya) Türk kuvvetlerine karşı küçük bir İspanyol birliğinin de desteğini alarak güçlerini pekiştirdiler. Başlangıçta 100 İspanyol, bir Türk bölüğünü ele geçirmeyi başardı. Fakat sonra Himaralılar muhtemelen bir kargaşa veya karışıklık sebebiyle geri çekildiler. Böylece içlerinde 10 tane üst rütbeli asker olan 80 askeri kaybetmeler de Türkler karşı saldırıda bulunarak akşam üzerine kadar İspanyolların savunmasını ateşe verdiler.⁷⁷

Kıbrıs'ın fethedilmesi sonrasında Venedik'in ihanet ettiği düşüncesi, Kutsal İttifak'ın dağılmasını sağlamıştır. Birçok devletin bulunduğu Kutsal İttifak dağıldıktan sonra, bu devletlerden özellikle İspanya'nın, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında yaşayan Rumların isyan çalışmaları yapmak isteyenlere ve bunun için hazırlık yapanlara yardım ettiği ve büyük desteklerde bulunduğu görülmektedir. Yapılan büyük ya da küçük bu ayaklanmalar genel olarak Osmanlı tarafından bastırılması sonucu başarısız olmuştur.

⁷⁶ Birbirlerinin ardılı olarak yerine geçmiş olan Ohri'nin başpiskoposları, Rumların yaşadığı bölgelerdeki isyan çalışmalarını desteklemişler ve bu durum Rum halkının isyan yapmak için isteklerinde önemli bir rol oynamıştır. Yunan tarih yazımında köle olarak anlatılan Rumların kurtulması için başpiskoposlar, ülkeler arası gezerek de destek toplayarak isyanı başlatmalarına yardım etmişlerdir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 325.

⁷⁷ İsyen girişimlerinin başarısızlığından sonra Athanasios, Himara'ya döndü. Daha sonra da farklı Avrupa şehirlerinde dolaşmaya başladı. Roma, Napoli, Milano, Prag, Tübingen ve Nürnberg'e gitti, 1604 veya 1605'te Rusya sınırı yakınındaki Çerninkof'ta bulundu. 1615'te Mani'ye gitti ve kısa bir süre sonra da orada öldü. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 325.

3.2. Metropolit Tırnovalı Dionisios Ralli Palaiologos'un Eylemleri

Dionisios Ralli Palaiologos'un eylemleri, yukarıdaki eylemlerle hemen hemen aynı dönemde gerçekleşmiş olan eylemlerdir. Bulgaristan Tırnovalı Metropolit Dionisios Ralli Palaiologos (Διονυσίου Ράλλη Παλαιολόγου), vatansever bir din adamıdır. “*Babası Ralli ve annesi Palaiologos'un soyundan gelen Dionisios, kendisini “Kantakuzinos ve Palaiologos” diye tanıtıyordu, çünkü kendisi aynı zamanda Mihail Kantakuzinos'un (Μιχαήλ Καντακουζηνός) erkek yeğeniydi.*”⁷⁸ Dionisios, Roma'da öğrenim gördü, Volhinya'da (Ukrayna'nın batısında bir bölge) öğretmen olarak çalıştı, daha sonra da İstanbul'daki saraya gönderildi. 1585'te Galata'nın önde gelenlerinin ve amcasının desteğiyle Bulgaristan Tırnova'nın Piskoposu II. Ieremias (Ιερεμία Β) tarafından, doğu Galiçya-Drohobycz'de (Drohobych) baş keşişi olarak atandı.⁷⁹

1585'te Dionisios, Yunanistan dışından diğer ayaklanmalarla aynı zamanda Türklere karşı gerçekleştirilen isyan eylemlerine katıldı. 1596'da birçok Bulgar Hristiyanlarının bulunduğu ve sonuç olarak da gerçekleştirilmeyen bir eylem hareketine hazırlandılar.

“*1597'de Eflak Prenslığının hükümdarı, Galugareni'de (13 Ağustos 1595) Türklere karşı büyük zafer kazanan Mihail Gennaio (Μιχαήλ Γενναίο, Mihail Viteazul) ile temasa geçti. O Balkanlar'daki köle olmuş halkları Türklerden kurtaracak bir lidere benziyordu.*”⁸⁰

⁷⁸ Tırnovalı Dionisios hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak kişiliğinin çok kibirli olduğu bilinmektedir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), “Metropolit Tırnovalı Dionisios Ralli Palaiologos'un Eylemleri (Οι Ενέργειες του Μητροπολίτη Τιρνόβου Διονυσίου Ράλλη Παλαιολόγου)”, *a.g.e.*, s. 325.

⁷⁹ Drohobych, Ukrayna'da bir ilçedir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 325.

⁸⁰ Călugăreni (Galugareni), Romanya'nın güneyinde yer alan Yergöğü iline bağlıdır. İlk cümlede geçen ve Călugăreni Muharebesi olarak adlandırılan bu savaş Romanya tarihinin en önemli savaşlarından biridir. Osmanlı ordusunun başında Koca Sinan Paşa bulunmaktadır. Bu savaş, Eflak Prenslığının kazanmasıyla sonuçlandı. Savaşın kazanılmasından sonra Dionisios ile iş birliği yaptılar ve bir ayaklanma çıkardılar, bunda da başarılı oldular. Ancak Mihail Viteazul'un ordusu Bulgaristan'dan ayrılınca, Dionisios'un da içinde bulunduğu binlerce insan orayı terk etmiştir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 325.

1598 yılında ona Nikopolis'ten (Niğbolu'dan) gönderdiği mektuplarında Dionisios Bulgaristan'daki Hristiyanların bağımsızlığı için hazırlık yaptığını yazıyordu. Ekümenik Patrik ile yaptığı bir görüşmede birkaç ay içinde Bulgaristan'da gerçekleşmek üzere Mihail'in önderliğindeki bir ordu ile Balkan Yarımadasındaki 200.000 erkeği isyana teşvik edeceğinden bahsetmişti. Gerçekten de kısa bir süre sonra Mihail Gennaio Bulgaristan'a girdi ve Niğbolu'daki Türkleri yenilgiye uğrattı. Niğbolu ve Vidin'i işgal etti. Fakat 1598'de askeri kuvvetler Bulgaristan'dan ayrılırken, 1598 Kasım sonunda 40.000-60.000 arasında Yunan ve Bulgar onun peşinden gitti. Gidenlerin büyük bir kısmı kadınlar ve çocuklardı.⁸¹

1599-1601 yıllarında Dionisios, Eflak Prensiği lideri Mihail Gennaio'nun baş danışmanlığına yükseldi ve farklı diplomatik görüşmelerde yer aldı. Mihail Gennaio'nun tüm plan ve sırlarını öğrendi. Sonuçlar pek başarılı olmasa da Balkanlardaki köle halkın kurtarılması için çok çaba gösterdi. Mihail Gennaio'nun ölümünden sonra (Ağustos 1601) Dionisios'un en büyük destekçisi artık yoktu.⁸²

Mihail Viteazul'un ölümünden sonra Dionisios, Viyana'ya yerleşmiştir. Bu dönemden sonra Dionisios'un nasıl bir yaşam sürdüğü hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. Ancak başka eylemcilerle birlik olarak ilk başlardaki ayaklanma çalışmalarından vazgeçmediği bilinmektedir. Doğum tarihi gibi ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemektedir.

3.3 Tırhala Yenişehir Başpiskoposu Dionisios'un (Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος) Ayaklanmaları (1600-1611)

Trikki (Tırhala) başpiskoposu Metropolit Dionisios Larisis'in tam olarak nerede ve ne zaman doğduğu bilinmiyor. Yunan tarih yazımına göre Trikki (Tırhala) başpiskoposu Dionisios Larisis, 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında yaptığı ayaklanma çalışmaları sebebiyle sözü edilmeye değer bir metropolittir. Ancak düzenli bir araştırma ve kaynak mevcut olmadığı için Dionisios'un yapmış olduğu ayaklanmalar ayrıntılı olarak bilinmemektedir.

⁸¹ Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 325-326.

⁸² Mihail Viteazul, yaşadığı ve Tırnovalı Dionisios'u tanıdığı süre boyunca yaptığı tüm eylemlerde ona destek çıkmıştır. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 326.

Dionisios, olgunluk çağında keşiş oldu ve Thesprotia (Θεσπρωτίας)'daki Kerasovo (Κεράσοβο) ve Radovisti köyleri arasında bulunan Dihouni Aziz Demetrios (Αγίο Δημητρίο του Διχούνη) Manastırında yaşadı. Daha sonra İtalya'da filoloji, felsefe, tıp ve fizik öğrenimi gördü. Aldığı eğitimlerle "Filozof" unvanını almış olsa da aldığı yenilgiden sonra düşmanları ona alaycı bir şekilde "Skilosofos" adını takmışlardır.⁸³

Yukarıda sözü geçen bu iki köy arasındaki manastırda yaşamaya başlayan Dionisios Larisis, orada da keşiş olmuştur. Aldığı üst düzey eğitim sonrasında filozof olan Dionisios'un Osmanlı'ya karşı yapmış olduğu ayaklanma çalışmalarının başarısız olması sebebiyle "Skilosofos" ünvanını almıştır. Yunancada skilo (σκύλος)'nun kelime anlamı köpektir, yani kendisine köpek ve filozofun birleşimi olan "Skilosofos (Köpek-filozof)" lakabı takılmıştır.

Trikki başpiskoposu Dionisios Larisis, biri 1600 yılında Tesalya'da ve diğeri de 1611 yılında Epir'de olmak üzere iki ayaklanma düzenlemiştir. Dönemin ünlü din adamları, keşişler ve soyluların da desteğini almasıyla birlikte bu ayaklanma çalışmaları başlamıştır. İsyan çıkarmadan önce bazı Avrupa ülkelerinden yardım istemiştir.

Kesin olarak tek bildiğimiz Aralık 1598'de Metropolit Larisis'in temsilcisi olarak Yanya'dan Venedik'e bir keşişin ulaştığıdır. Bu kişi oradaki Rumlarla temasa geçmek ve onlara, II. Rudolph'un İspanya Kralı V. Felipe'nin ve Yunanistan'ın bağımsızlığı için mücadeleye eden diğerlerinin yardımlarını gösterip, kanıtlamakla yetkilendirilmiştir. Epir, Tesalya ve Makedonya'daki esaret altındaki Rumlar, silah ve askeri yardımda bulunmak istediler ve Larisis, Navpaktos (Ναυπάκτο-İnebahtı) ve Artis (Άρτη-Arta) Metropolitlerinin emirlerine uymak için gönüllü olduklarını bildirdiler.

Dionisios'un 1600 yılında Tesalya'daki ayaklanması başarısız oldu. Çünkü Türk kuvvetleri oldukça güçlü ve disiplinliydi. Aralarında din adamları da olan çoğu kişi öldürüldü. Dionisios bu durumdan kaçmayı başardı ve İtalya'ya sığındı. Ancak başarısız ve düşüncesiz olarak görülen ayaklanmasından sonra Ekümenik Patrikhane'den rütbesi geri alındı.⁸⁴

⁸³ Kerasovo ve Thesprotia, Osmanlı Hâkimiyeti döneminde Yunanistan'ın batısında yer alan Epir'de köydür, ancak Thesprotia günümüzde il olarak geçmektedir. Dihouni'deki Aziz Demetrios Manastırı bir makaleye göre Türkler tarafından yıkılmıştır. Manastırın yıkılmasının üzerinden 152 yıl geçtikten sonra, manastırın görüntüsünün bulunup ona göre yeniden inşa edildiği anlatılmaktadır. Makalede geçen tarihe göre 1763 yılında manastır eskiden bulunduğu yere inşa edilmiştir. Sözü edilen makale için bakınız: Greek Orthodox Religious Tourism, "Dihouni'deki Aziz Demetrios Manastırı", Erişim Tarihi: 15 Şubat 2021, https://greekorthodoxreligioustourism.blogspot.com/2016/02/blog-post_43.html, Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), "1600 – 1611'de Tırhala Yenişehir Başpiskoposu Metropolit Köpek Filozof (Skilosofos) Dionisios'un Ayaklanmaları (Οι Εξεγέρσεις του Μητροπλίτη Λαρίσης - Τρίκκης Διονυσίου Σκθλοσόφου (1600 - 1611))", *a.g.e.*, s. 327.

⁸⁴ Yunanistan'ın Aetolia-Akarnania bölgesinde yer alan bir kasaba olan Naupaktos (Navpaktos), bir liman kasabası olarak da geçmektedir. Ayrıca İnebahtı Deniz Muharebesi de bu liman kasabasında

Yunan tarih yazımına göre, bu din adamları Rumların topraklarının ve Rumların kurtuluşu için farklı kişilerden destek almak için uğraştılar. Bu ayaklanma hakkında çok fazla ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir. Tesalya’da birçok din adamının ve metropolitlerin katıldığı bu ayaklanma Türkler tarafından hızla bastırılabilmiştir. Metropolit Dionisios’un yaptığı bu ayaklanma Osmanlı İmparatorluğu’na karşı yapılan cesur, ancak düşüncesizce yapılmış bir ayaklanma çalışması olarak görülmüştür. Ancak tüm bunlara rağmen bir ayaklanma planı daha yapmaktan da çekinmemiştir.

Metropolit Dionisios, Hristiyan kölelerin kurtulmaları için 10 yıl boyunca çabaladı. 1602 yılının Kasım ayında Almanya’dan ve İspanya kralından yardım istedi. İspanya kralına yardım istemek için mektup gönderdiler. Daha sonra 1603 yazında Dionisios İspanya’nın Valadolid bölgesine gitti.⁸⁵

Aynı dönem Papa’yı da ziyaret ederek yardım talebinde bulunmuştur. Papa ve İspanya kralının desteğiyle bir ayaklanma düzenlemek için Epir’e geri döndüğü bilinmektedir. Epir’de kıyı sahillerinde yaşayan Rum halkın da içinde bulunduğu bir isyan girişiminde bulunmuş ancak bu başarısız olmuştur. Metropolit Dionisios, ilk ayaklanma çalışmasından sonra yaklaşık olarak 10 yıl boyunca, birçok ufak çaplı ve başarısız olan isyanlar düzenlemiştir. Tüm bunların sonucunda da yaptığı ikinci büyük ayaklanma birden patlak vermiştir. Amaçları birkaç kaleyi işgal etmeyi, halkı ayaklanma için ikna etmişlerdir ve kademeli olarak artan bu ayaklanma birçok köye yayılmıştır.

Dionisios’un isyan hareketi 1611 yılında patlak verdi. Yaklaşık 1000 çoban ve çiftçi silahlı bir vaziyette Zaravusas’taki Türklerin köylerine saldırdılar ve köylüleri kılıçtan geçirdiler. Yüce İsa sesleriyle Türklerin aldıkları vergilerle alay edici ifadelerle bağırarak Kalutsiani’deki Osman Paşa’nın Hükümet Konağını ateşe verdiler. Fakat Türk Paşa kurtulmayı başardı ve karşı savunmaya geçti. Dionisios yakalanıp canlı canlı derisi yüzülüp, içi samanlara doldurulup, kent meydanında ibreti âlem için gezdirildi. Daha sonra 85 isyancının kellesiyle birlikte onun da kellesini İstanbul’a götürüp Sultanın huzuruna sundular.⁸⁶

yapılmıştır. Arta ise Epir bölgesinde yer alan tarihsel olarak zengin bir ildir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 327.

⁸⁵ 1603 yılında Dionisios’un Papa ve İspanya’ya yaptığı seyahatle birlikte ne vaat ettiği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte hem İspanya’nın hem de Papa’nın desteğini sağlayabilmiştir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 327.

⁸⁶ Bir anda saldırıya uğramalarına rağmen Osman Paşa kaçmış ve tam olarak hazırlanmış orduyla geri dönmüştür. İsyancıları kısa sürede dağıtmayı başarmıştır, bu süre içinde Dionisios da kaçabilmiştir. Ancak yakınlarda bulunarak tutuklanmıştır, daha sonra da paragrafta anlatıldığı şekilde öldürülmüştür.

Osmanlı hâkimiyeti döneminin başlangıcından beri Yanya halkının sahip olduğu tüm ayrıcalıklar, bu ayaklanma sonrasında değiştirilerek onların aleyhine dönüştürüldü.

Osman Paşa, isyana katılmalarından dolayı halkın cezalandırılması için Thesprotia'ya gitti. Buradaki insanların bazıları öldürüldü, bazıları köleleştirildi ve din değiştirmeye zorlandı, bazıları ise dağlara kaçarak oralarda yaşadı. Ayrıca çoğu kilise ve manastırları yıktılar ve çiftliklerine el koydular⁸⁷.

Yanya kalesinde o zamana kadar Ortodoks Rumlar ile Müslümanlar kalırken, bu ayaklanma sonrasında Müslüman ve Yahudilerin kalması sağlanmıştır. Kiliseleri yıkılmak yerine camiye çevrildi, ama manastırları yıkılmıştır. O zamana kadar ayrıcalıkla Yanya'da yapılmamış olan devşirme işlemi, bu ayaklanmadan sonra yapıldı.

Ayrıca bu başarısız anarşi vakalarından sonra, Maksimos Peloponnisios (Μάξιμος Πελοποννήσιος, patrik), onu “sahtekâr”, “genç şeytan”, “şeytanın tohumu” gibi isimlerle tanımladı ve halk birlikleri de ona lanetler okuyarak onu “filozof” diye değil de “Skilosofos” olarak adlandırdılar.⁸⁸

3.4. Manililerin (Μανιάτες) ve Fransız Nevers Dükü'nün Ayaklanmaları

17. yy. başında, diğer ele geçirilmiş bölgelerde olduğu gibi Mani Yarımadasında (Yunanistan'ın güneyinde yer almaktadır) da Türkler halktan vergi alıyordu. Bununla birlikte Mani'de ise her zaman bir ayaklanma çalışması gözlemleniyordu. Türklerin baskısına karşı durabilmek için tepki gösterdiler ve bunun önüne geçebilmek amacıyla yöntem aradılar.

Dionisios'a ayaklanmasında yardım eden soylular ve din adamları da benzer şekilde idam edilmiştir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 328.

⁸⁷ Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 328.

⁸⁸ “Στηλιτευτικόν κατά Διονυσίου” Türkçe karşılığı “Dionisios'a Karşı Yergi Konuşması”dır. Dionisios, tüm bu başarısız ayaklanmalarının sonucunda çok fazla nefret almıştır. Ancak Dionisios'un yandaşı olan din adamlarının büyük bir bölümü de aynı fikirde kalmış ve daha iyi bir gelecek için çabalarını devam ettirmişlerdir. Ayrıca Yunan tarih yazımında Dionisios'un yapmış olduğu ayaklanmalar için terör ve anarşi kelimelerinin kullanımı da dikkat çekicidir. Muhtemelen başarısızlıkla sonuçlandığı için bu şekilde anlatılmıştır. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 328.

Neapoli (Napoli)'deki ve Sicilya'daki İspanyol güçlerinden yardım isteyen Manililer sadece Türklerin baskıcı eylemlerinden kurtulmak için değil aynı zamanda Türklerin fethettikleri yerleri de esaretten kurtarmak istiyorlardı. Manililerin bu isteklerinin yapılması için Mani'nin piskoposu Neofitos'un (Νεόφυτος) isteğiyle hareket edildi. Neofitos İspanya askerlerini destekleyebileceklerini, 80.000 silahlı erkek verebileceklerini iddia etti. Neofitos'un öncülüğünde İspanya tarafından asker ve silah ihtiyacı sağlanırsa, Manililerin İspanyol hâkimiyetini tanıyacıkları sözünü verdiler ama tüm vergilerden muaf tutulma ve özerklik de istediler.⁸⁹

Daha sonra piskopos Neofitos ve Manililer, Nevers, Rethel ve Mantouas gibi yerlerin dükü Charles Gonzaga'ya (1580-1637) yöneldiler. Dedesinin soyundan Mantua'ya egemen olan Gonzaga, büyükannesi Margarita Palaiologo'dan (Μαργαρίτα Παλαιολόγος), imparator Andronikos II. Palaiologos'un (Ανδρονίκος Β Παλαιολόγος) ve Bizans'ın Palaiologoslar hanedanının büyük halefi olarak ortaya çıkmıştır.

Fransa'daki XIV. Henry o dönem yayılan Türklere karşı bir Avrupa Gücü oluşturmayı hedefleyen “grand dessein” hareketlerinden etkilenmişti. Balkanların kurtarılması için, Türklere karşı sefer düzenlemeye teşvik edildi. Charles Gonzaga, 22 Ekim 1602 yılında Macaristan'a gitti. Budapeşte'de Türklere karşı yapılan bir saldırıda yer aldı ve bu saldırıda çok ağır yaralandı. Genç Fransız orada çeşitli gruplardan göçmenlerle, Yunan ve Slavlarla ve Tirnova Metropoliti Dionisios Ralli Palaiologos'la da tanışma fırsatı buldu.⁹⁰

Ancak Gonzaga, ayaklanmanın başlangıcında olumlu sonuç elde edemeyeceğini gördü ve İspanya'nın yardımı ve dayanışmasına ihtiyacı olduğu kanısına vardı. Gonzaga, Rum halkının gerçek isteğinin kurtuluş olduğunu saptadıktan sonra, Mora özgür kalana kadar savaşılan asker yardımını yapacağı sözünü verdi. Asker ve silah yardımı yaptı. Bu askerlerle Mani'deki Türklerin sahip olduğu kaleleri ele geçireceklerdi.

⁸⁹ Manililer tarafından Türklere karşı ciddi anlamda düşmanca tavırlar artmaya başladı. Bundan dolayı da bir ayaklanma planına girildi. Bu çalışmalar, Mani piskoposu Neofitos liderliğinde olmuş ve Mani'nin soyluları tarafından da desteklenmiştir. Yardım istedikleri İspanyollar bu ayaklanmaya, dikkate değer veya kazançları olmayacağı için destek vermemişlerdir. İspanya hâkimiyeti altına girseler bile Manililer özerklik ve vergi muafiyeti istemişlerdir bu durumda da İspanya için herhangi bir kazanç sağlama durumu olmayacaktır. Manililer, başvurdukları bu iki devletin yardımını sağlayamadıkları için ayaklanma çalışmalarını sürdürmeyi bırakmamışlardır. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), “Fransız Nevers Dükünün ve Manililerin Eylemleri (Οι Κινήσεις των Μανιατών και του Γάλλου Δούκα του Νεβέρ)”, *a.g.e.*, s. 329.

⁹⁰ Charles Gonzaga, Mani Rumlarıyla bir olarak Türklere karşı isyan çalışmalarına katılmış ve bunların düzenlenmesine büyük katkılar sağlamıştır. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 330.

Manililer memleketleri kurtulduktan sonra politik açıdan bakıp Nevers dükünün hâkimiyetini tanımayı kabul edeceklerdi, ancak vergilerden muaf olmayı isteyeceklerdi. Mora'nın alınmasından sonra Türklerin ellerinde bulunan yerlerin de anlaşmayla geri verilmesini isteyecekler ve Mani'de hastane ve okul yapılmasını isteyeceklerdi.

Nevers dükü, sadece Manili isyancıların ve kendi adamlarının katılımıyla gerçekleşecek olan savaşa katılmanın doğru olmayacağını anladı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm gücüyle karşılaşacak ve kendi gücü yetersiz kalacaktı. Manililerin istekleri de yerine getirebilmek için oldukça fazlaydı. 1611 yılında bir yandan İspanya diğer yandan da Papayla görüştü, planlarını onlara bildirip yardım çağrısında bulundu. Buna paralel olarak da eyleminin hazırlığına da başlamıştı. Papa Gonzaga'nın planlarını kabul ederken, İspanya ne onayladı ne de reddetti, istekleri yüzeyseldi. Gonzaga'nın İspanya ve Papa haricinde Avrupa'nın başka liderleriyle de (Savoya ve Toskana'nın liderleri) görüşmeler yaptı.

“1613 yılında Charles Gonzaga, liderlerle olan ilişkileri sağlama almak için ilk büyük seyahatine çıktı. Papa V. Paulus'u, Toskana'nın dükü II. Kosimo'yu, İmparator Matthias'ı ve Venedik'i ziyaret etti. Venedikliler hariç herkes onu yüreklendirdi.”⁹¹

1614 yılında Yanyalıların Türk paşasının (Aslan Paşa) Manililere karşı gerçekleştirdiği saldırısı, onları zor durumda bıraktı. Manililer de yardım için Charles Gonzaga'ya başvurdu ve o da temsilcilerini Mora'ya gönderdi. Bu temsilciler Rum seçkinlerle buluşarak kuzeye doğru ilerleyip, Slav ve Arnavut kilise ve halk liderleriyle temasa geçtiler. Bu sırada Gonzaga da Avrupa'yı dolaşıyordu, İspanyolların desteğini kazanmaya çabalıyordu. Ancak İspanya ayaklanmalar için yardım sağlayıp sağlamayacağı konusunda, piskopos Neofitos'a ve Gonzaga'ya daha önce yaptığı gibi net bir cevap vermeyerek her şeyi belirsizlik içinde bırakmıştır.

Nevers Dükü Avrupa'nın merkezindeki diplomatik faaliyetlerini sürdürdü. D'Altemps ile olan teması sayesinde Danimarka kralı IV. Christian ve Toskana ve Mandua dükleri ve pek çok başka önemli kişiyle tanıştı. Kariyerindeki göze çarpan hızlı yükselişi ve Avrupalı karakteri sayesinde “Éminence grise [Tahtın arkasındaki güç]” tarihinin sembol isimlerinden Pere Joseph de Paris

⁹¹ Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 332.

ile sağlam ilişkiler kurdu. Katolik Pere Joseph de Paris, Gonzaga'nın Kardinal Richelieu'yla tanışmasını sağladı. Pere Joseph de Paris onun plan ve fikirlerini Fransa Kralı XIII. Louis ve Kralın annesi, Medicilerden Kraliçe Maria'ya iletmiştir. Pere Joseph, ayaklanmalarına destek ve dayanışmalarını sağlamak için Papa'yı ve Avrupa Ülkelerini ziyaret etti. Orada Nevers düküne destek çıkmalarını başarıyla sağladı.⁹²

Gerekli yardımı almadan ayaklanma başlatmayı istemeyen Manililer için Nevers dükü ve Pere Joseph, birçok devletten yardım istediler. Bazıları yardım etmeyi kabul ederken bazıları da reddetti. Reddetmelerinin sebebi girişilecek savaşın ya da isyan çalışmasının sonunda kendilerinin çıkarına bir durum olmadığını inanmaktaydılar.

Onlar için yeni bir haçlı seferi sayılan isyan girişimini gerçekleştirebilmek için askeri bir tabur kurma girişiminde bulundular. *Fransa'da 1616 yazından itibaren hazırlanmaya başlayan bu tabur "Milice Chretienne" diye adlandırıldı ve farklı ülkelerden aldıkları askerlerle oluşturuldu.*⁹³ Avrupa'da güçlü bir temel kazanan bu taburun, üyelerinin ilk toplantısı ve ant içme töreni 8 Mart 1619'da Viyana'da gerçekleştirildi.

Türk karşıtı bu yeni haçlı seferi, Avrupa saraylarının sözünü verdiği desteğinden yoksun bırakan, Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) Avrupa'da patlak verdi. Bu sırada, Nevers dükü ve Pere Joseph'in durmak bilmeyen eylemleri sayesinde, "Milice Chretienne" yeni üyelerin katılmasıyla savaş daha da şiddetlendi. Savaşın sürdürülebilmesi için silahların, topların ve diğer malzemelerin sağlanması gerekiyordu. 1621'in başında altı savaş gemisi ve taburun savaş donanması da hazır. *"Bir yandan savaşın pek çok noktaya yayılması diğer yandan Fransa'daki Katoliklerin ve Hoguenotların (Hugenotlar) arasında çıkan çatışmalar "Haçlı Seferinin" iptal edilmesine neden oldu."*⁹⁴

⁹² Pere Joseph de Paris, François Leclerc du Tremblay olarak da bilinen Fransız Capuchin rahibi, aynı zamanda Kardinal Richelieu'nun sırdaşı ve ajanıdır (4 Kasım 1577-17 Aralık 1638). Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 332.

⁹³ "Milice Chretienne", Yunancada Hristiyan Askerler kelimesine karşılık gelmektedir. Osmanlı'ya karşı olan, bu askeri taburun kurulmasıyla birlikte Gonzaga, milletler üstü bir askeri düzen sağlamayı hedefledi. Sıradan ve hazırlıksız bir ayaklanma yerine askeri düzen sağlanmış ve teçhizatlı bir şekilde Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşa geçip Manililerin istediği gibi onları Osmanlı hâkimiyeti altından kurtarmış olacaktı. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 333.

⁹⁴ Hoguenotlar, 1560'lardan başlayarak Fransa'da örgütlenen Protestan cemaatidir. Çıkan tüm bu karışıklıklardan dolayı yeni haçlı seferi olarak bahsettikleri ayaklanma başlatılmadan sona ermiştir. Στεφάνος Ι. Παπαδόπουλος (Stefanos I. Papadopoulos), *a.g.e.*, s. 333.

Haçlı Seferinin hayali artık sönmüştü ve “Milice Chretienne” de artık dağılmıştı. Böylece 1625 yazında Pere Joseph ile Rumlar için desteği kabul eden Papa VIII. Urbanus (Πάπας Ουρβανός Η΄) Rumlar için yapılacak olan eylemin ertelenmesine karar verdiler. Birkaç yıl sonra Charles Gonzaga, Mantua’ya döndü. Orada, 21 Eylül 1637’de 57 yaşında öldü. Böylece “Nevers dükü”, “Charles Palaiologos”, Rumların “yaşlı kralı Konstantinos”, artık yoktu ve onunla birlikte Avrupa’daki Haçlı Seferi ruhunun son parıltısı da sönmüştü.

3.5. Sonuç

Osmanlı tarihinin ilk büyük çaplı deniz savaşı olarak nitelendirilebilecek olan İnebahtı Deniz Savaşı, 7 Ekim 1571 tarihinde Osmanlı Devleti ile haçlı donanmaları arasında Korint Körfezinin en dar yerini teşkil eden İnebahtı/Lepanto boğazının batı tarafında cereyan etti. İki tarafın gemi sayısı 200’ü geçiyordu. Kayıtlara inanmak lazım gelirse, Osmanlı gemilerinde 25.000, müttefiklerinkinde ise 37.000 savaştığı mevcuttu. Yarım ay şeklinde açıktan tertip alan müttefikler, hareket kabiliyeti kısıtlı bir yerde sıkışan Osmanlı donanmasını tam anlamıyla imha ettiler. Osmanlı kayıpları hayli ağırdı, sadece gemi değil, insan kaybı da çoktu.⁹⁵

1570 yılında Osmanlı İmparatorluğu, Venedik’in elinde bulunan Kıbrıs’ı fethetti. Bu durum Avrupa’da önemli ölçüde tepki oluşmasını sağladı. Bununla birlikte bazı Avrupa devletleri (Venedik, İspanya, Papalık, Ceneviz Cumhuriyeti, ...) Kıbrıs’ı tekrar alabilmek için birlik oluşturdular, bu birlik de Kutsal İttifak (20 Mayıs 1571) olarak adlandırılmaktadır.

Osmanlı donanması ve Kutsal İttifak donanması, 7 Ekim 1571 yılında karşı karşıya geldiler. Osmanlı donanması, Kutsal İttifak’a göre sayıca daha azdı. Ayrıca *“iki donanma arasındaki en önemli fark, Osmanlı donanmasının uzun süren yorucu ve yıpratıcı savaşlardan sonra zayıf düşmesi, müttefik donanmasının ise taze bir*

⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nun uzun yıllar süren ve Avrupa’ya korku salan yenilmezlik algısı, bu savaşın yenilgiyle sonuçlanmasıyla birlikte sona ermiştir denilebilir. Bu savaşta Osmanlı donanması büyük kayıp vermiştir. Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2017-İstanbul, s. 313, *“Bu savaş Sıngın Donanma savaşı olarak da bilinir. Ayrıca İnebahtı Deniz Savaşı Katolik Hristiyan dünyasının son büyük Haçlı seferidir”*. İdris Bostan, *İnebahtı Deniz Savaşı, TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul-2000, ss. 287-289.

kuvvete sahip olmasıydı."⁹⁶ Bu savaş sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu yenilgi yaşamış olmasına rağmen savaşın sonuçları kalıcı olmamıştır. Çünkü "Kutsal İttifak" dağılmış ve Venedik bu durumda yalnız kalmıştır. Sonuç olarak da Kıbrıs'ı, Osmanlılara bırakmak zorunda kalmış ve Venedik Osmanlı'ya savaş tazminatı vermeyi kabul etmiştir. Osmanlı donanması da kısa sürede yeniden inşa edilmiştir.

Dönemin sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa bu durumu Venedikli elçiye şöyle belirtmiştir: "İnebahtı Muharebesinden sonra cesaretimizin sönmediğini görüyorsun, sizin zayıflığınızla bizimki arasında fark vardır; biz sizden bir krallık yer (yani Kıbrıs adasını) alarak sizin kolunuzu kestik; siz ise donanmamızı mağlup etmekle sakalımızı tıraş etmiş oldunuz; kopan kol yerine gelmez, lakin tıraş edilmiş sakal daha gür çıkar" demişti.⁹⁷

Bu süreçte yani II. Selim dönemi boyunca, ilk olarak 1566 yılında Venedik'in elinde bulunan Sakız Adası fethedilerek boğazların güvenliği sağlanmıştır. Ayrıca Kıbrıs'ın fethedilmesi için Akdeniz'e gidildiği zaman, Sokullu Mehmet Paşa'nın komutasında Hırvatistan'da bulunan Dalmaçya da fethedilmiştir.

III. Murad döneminde, Osmanlı-Avusturya Savaşı (1593-1606) başlamış ancak savaş bitmeden III. Murad vefat etmiştir. Bu savaş, "Onbeşyıl savaşları" veya "Uzun savaşlar" olarak adlandırılmaktadır. Bu savaşın başlamasında Habsburgların Osmanlı'ya vermesi gereken vergiyi geciktirmesi ve sorunlar çıkarmaya yönelmiş ve savaşın başlamasında etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşı kazanmıştır diye net bir şey söylenemez çünkü Avusturya'nın da lehine olan sonuçlar doğurmuştur. Bu savaş, 11 Kasım 1606 yılında Zıttorok Antlaşmasıyla sonuca ulaşmıştır.

Ayrıca bu dönemde doğuya bakıldığında Safeviler ile savaşlar başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Safevilere karşı büyük bir zafer kazanmıştır (Çıldır Zaferi – 9 Ağustos 1578).

Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasındaki "Onbeşyıl Savaşları" devam ederken, III. Mehmed'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu sefere çıkmış ve Eğri Kalesi'ni fethetmiştir (12 Ekim 1596). Daha sonra "III. Mehmed'in komutasındaki

⁹⁶ İdris Bostan, *a.g.e.*, c.22, ss.287-289.

⁹⁷ Donanmanın daha iyi veya daha kalabalık olacağı ancak Kıbrıs artık Osmanlı İmparatorluğunun olduğu için, önemli bir toprak parçasını kaybetmenin daha büyük bir olay olduğu gerçektir. Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, III. Cilt, s. 23.

büyük Osmanlı ordusuyla Arşidük Maximilian ve asi Erdel orduları 25-26 Ekim 1596'da iki gün boyunca Haçova sahrasında top ve tüfekte savaştılar."⁹⁸

Osmanlı ordusunun zaferle biten en büyük meydan savaşlarından birini teşkil eden Haçova mücadelesi, dönemin tarihçileri tarafından Çaldıran ve Mohaç savaşlarından bile daha üstün tutulmuş olmakla birlikte askeri ve siyasi yönden, 1606'da sona erecek Osmanlı-Habsburg savaşlarının kaderi üzerinde hiçbir olumlu rol oynamamıştır.⁹⁹

Tüm bunların yanı sıra, devletin içinde ortaya çıkan ayaklanmalar da kendini gösteriyordu. Sipahiler ve yeniçeriler arasında çıkan anlaşmazlıkların üzerine çıkan isyanda III. Mehmed tahttan indirilip yerine oğlunun getirilmesiyle tehdit edilmiştir. "*Olayın başlangıcı, Yemişçi Hasan Paşa'nın Şeyhülislam Sun'ullah Efendi ile çekişmeye girerek ulema tayinlerine karışması, birçok kimsenin yerini değiştirmesi ve büyük ilmiye makamlarına yeni tayinler yapmasına bağlanır.*"¹⁰⁰ Yeniçerilerin desteğini alan Yemişçi Hasan Paşa, sipahileri destekleyen Şeyhülislam Sun'ullah Efendi hilafet makamına yükselmek istediği için isyana teşvik ettiği gerekçesiyle padişaha isteğini kabul ettirerek şeyhülislam görevinden alınmıştır.

*"Celali İsyancıları, 16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı idaresine karşı Anadolu'da meydana gelen isyanların genel adıdır."*¹⁰¹ Daha önce bastırılan Celali İsyancıları, I. Ahmed döneminde tekrar ortaya çıktı. Kuyucu Murat Paşa'nın sert müdahaleleriyle bastırılabilmiştir.

⁹⁸ Osmanlı ordusu bu savaşta Avrupa kuvvetlerine bakıldığında sayıca çok azdı. Ancak Avusturya Arşidükü III. Maximilian'ın başında bulunduğu Avrupa kuvvetleri savaşı kazanmış gibi gördükten sonra yağmaya geçmeleri üzerine, Osmanlı ordusunun saldırmasıyla bu savaş Osmanlı lehine dönmüştür. Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 12. Baskı, 2015-İstanbul, s. 210.

⁹⁹ Ayrıca bu savaşta, III. Mehmed'in sefere çıkmak zorunda kalmasıyla birlikte Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra ordunun başına geçen ilk padişah unvanını almıştır. Feridun Emecen, "Haçova Meydan Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14, İstanbul-1996, ss. 546-547.

¹⁰⁰ "*Ashında o vakte kadar görülmemiş ölçüde içeride ve dışarıda yaşanan sıkıntılar, bitmek bilmeyen savaşlar, Anadolu'nun yangın yeri haline gelişi genel bir rahatsızlığa yol açmış, tepkiler çeşitli iktidar odaklarının kendi şahsi çıkarları için iyi bir zemin oluşturmuş tahrik edilen askerler aralarındaki hesaplaşmaları da ortaya çıkararak yeni karışıklıklara sebep olmuşlardı*". Feridun Emecen, "Mehmed III", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara-2008, ss. 407 – 413.

¹⁰¹ Bu isyan Yavuz Sultan Selim döneminde Bozoklu Şeyh Celal tarafından Osmanlı idaresinden memnun olunmadığı için yapılan bir ayaklanmadır. Sosyal, ekonomik, iktisadi düzenlerin bozulması bu isyanların çıkma sebepleri arasındandır. Bu isyanlar bastırılmıştır, ancak Anadolu'da çıkan isyanların çoğuna Celali İsyancıları denmektedir. Mücteba İlgürel, "Celali İsyancıları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul-1993, ss. 252 – 257.

Erzurum beylerbeyi Abaza Paşa, “Sultan II. Osman’ın öldürülmesi üzerine yeniçerileri “padişah katili” ilan ederek onların hakkından gelmek için çevresine topladığı sekbanlarla Erzurum’da yeniçerileri imhaya kalkıştı.”¹⁰² Şebinkarahisar ve Sivas’ı ele geçiren Abaza Paşa, Ankara’ya yöneldi. IV. Murad’ın tahta çıkmasıyla birlikte Abaza Paşa’nın isyanı bastırıldı (1628). Tüm bunlara rağmen Abaza Paşa, IV. Murad tarafından affedildi ve Bosna beylerbeyliğine atandı.

“Girit Adası’na sığınan Malta ve Floransa korsanları, Osmanlı ticaret gemilerine saldırmaktaydı. Akdeniz ticaretine önem veren Osmanlı Devleti, adayı alma konusunda fırsat kollamaktaydı.”¹⁰³ Bunun üzerine 17 Temmuz 1645 yılında Girit’in Hanya limanı Osmanlı donanması tarafından fethedildi. Böylelikle yaklaşık 25 yıl sürecek olan Girit’in fethedilmesi süreci de başlamış oluyordu. Girit’in büyük bir kısmı fethedilmişti, ancak Kandiye kalesi kuşatılmasına rağmen 1669 yılında Osmanlı’nın Kandiye’yi almasıyla sonuca ulaşmıştır.

Yunanca kaynakta bahsedilen, isyancı Makarios ve Theodoros Melissenos kardeşlerle ilgili çok fazla bilgi Türkçe kaynaklarda mevcut değildir, hemen hemen hiç bahsedilmemiş de denilebilir çünkü sadece 1 ya da 2 cümle ile bahsedilmiştir. Monemvasia şehrinin piskoposu ve Bizanslı aydın olan Makarios Melissenos hakkında 1585 yılında Napoli’de öldüğü bilgisi mevcuttur.

Papa’nın donanması Peloponez’de görünmüş, bu, o yöre halkını yüreklendirmiş, bunu ayaklanmalar izlemiştir. Papa’nın, İspanya Kralı ve Venediklilerle ittifakı, ayrıca Venedik donanmasına gönüllü olarak katılan beş bin Hellen’in de yardımıyla kazanılan Nafpaktos (İnebahtı) deniz savaşı (1571), Hellenleri cesaretlendirmiş, bunun sonucunda Epir, Makedonya, Ege adaları ve Peloponez’de Melissalı Kardeşlerin (Melissenos) önderliğinde ve Manililerin de desteğiyle isyanlar çıkmıştır.¹⁰⁴

¹⁰² Kısa zamanda kendi tarafına 30.000 kişi çekti ve isyanına başladı. “Ele geçirdiği yeniçeri, topçu, cebeci, acemi oğlanı gibi ocak mensuplarını öldürttü”. Mücteba İlgürel, “Abaza Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul-1988, s. 11-12.

¹⁰³ Hasan Ali Cengiz, “Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, Ocak 2019-Edirne, s. 107.

¹⁰⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nun 1571 yılında yapılmış olan İnebahtı Deniz Savaşı’ndaki yaşadığı yenilgi, Osmanlı’nın yenilmezlik algısını kırmış ve bu durum isyanlar çıkması için kışkırtıcı bir rol üstlenmiştir. Ancak yapılan bu ayaklanma kısa sürede bastırılmıştır. Daha sonra da yapılan baskılardan dolayı, İspanya’nın Napoli şehrine kaçmıştır. Ömrünün sonuna kadar da orada yaşamıştır. Nikos Svoronos (çev.: Panayot Abacı), “Çağdaş Hellen Tarihine Bakış”, Birinci Baskı, Belge Yayınları: 61, İstanbul- Kasım 1988, s. 17.

İsyanların bastırılmasından sonra Makarios Melissenos İspanya'ya kaçmış ve burada çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. “*Monemvasia'nın piskoposlarının listesi ve Monemvasia'nın ayrıcalıklarını listeleyen II. Andronikos'un Chrysobull (Altınboğa)'u gibi bir dizi sahte belge üretti. Ayrıca 1258-1477 yıllarını kapsayan Yorgios Sfrantzes'in Chronicon Minus'unu 1573-1575 yılları arasında derleyerek revize etti.*”¹⁰⁵

16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında İspanya, Osmanlı'nın o dönemdeki durumundan faydalanarak bazı bölge halklarına destek vererek isyana teşvik etmiştir. Tırnovalı Dionisios Ralli Palaiologos, bir diğer ayaklanma çalışmasında yer alan isimlerden biridir. “*Ayaklanmalar Eflakan (Eflak) bölgesine kadar yayılmış, Yürekli Mihail, Tırново (Tırnova) metropoliti Dionisios Rallis Paleologos'u simge olarak kullanmış ve 1595-1601 süresinde Türklere karşı savaşmıştır.*”¹⁰⁶

Tesalya'ya kadar yayılmış olan bir diğer ayaklanmanın önderliğini, filozof olarak bilinen Trikki (Tırhala) başpiskoposu Dionisios ve Fener piskoposu Serafim yapmışlardır.

Sözü edilen 1601 yılındaki bu ayaklanma kısa sürede bastırılmış ve bunun sonucunda Serafim öldürülmüş ve Dionisios İtalya'ya kaçmıştır. Ancak orada, anne tarafından Paleologoslar kuşağından olan ve tüm Yunanistan'da bir ayaklanma hazırlığı içinde bulunan Hellen din adamları ve ileri gelenleriyle görüşmeler yapan Nevers dükü İkinci Charles ile ilişki kurdu. Charles'ın biricik başarısı, Filozof Dionisios'un önderliğinde 1611'de gerçekleştirilen Epir ayaklanması olmuştur.¹⁰⁷

¹⁰⁵ “*Chrysobull (Altın boğa ya da chrysobull), Bizans İmparatorları tarafından ve daha sonra Orta Çağ ve Rönesans döneminde, özellikle Kutsal Roma İmparatorları tarafından Avrupa'da hükümdarlar tarafından çıkarılan bir kararname idi*”. Alexander P. Kazhdan, *Oxford Dictionary of Byzantium (Oxford Bizans Sözlüğü)*, Oxford University Press, New York, Oxford-1991, s. 1335, 1336.

¹⁰⁶ Bu ayaklanma kimin yararına sonuçlanmış sorusunun cevabı Türkçe kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak bu tezin 3.3. Metropolit Tırnovalı Dionisios Ralli Palaiologos'un Eylemleri bölümünde anlatılmaktadır. Ayrıca “*Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*” adlı kitapta “*Yürekli Mihail*” olarak bahsedilen kişi, Eflak Prensiği Lideri Mihail Gennaios'tur. Tüm bu isyan sürecinde Tırnovalı Dionisios Ralli Palaiologos'un en büyük destekçisi olmuştur. Ayrıca kitapta “*Dionisios Rallis*” olarak kullanılmaktadır, ancak tezimizin ana kaynağı olan İstoria tou Ellinikou Ethnous (Yunan Ulusunun Tarihi)'ta “*Dionisios Ralli*” olarak geçmektedir, yani Rallis'teki 's' eki kullanılmamaktadır. Nikos Svoronos (Yunancadan çeviren: Panayot Abacı), *a.g.e.*, s. 17.

¹⁰⁷ 1611 yılında Nevers dükünün desteğiyle yapılan ayaklanma da kısa sürede bastırılmış ve Dionisios orada yakalanarak öldürülmüştür. “*1645-1715 senelerinde patlak veren savaşlar diğer bazı önemsiz ayaklanmalara yol açmıştır*”. Nikos Svoronos (Yunancadan çeviren: Panayot Abacı), *a.g.e.*, s. 17, 18.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü tüm zamana bakıldığında Osmanlı halkının kozmopolit bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Her dinden, her milletten insanlar aynı toprağı paylaşmaktaydı. Din, dil ve ırk çokluğunun böylesine yoğun olduğu ve hoşgörünün insan ilişkilerinde en önemli unsur haline geldiği Osmanlı'nın yükseliş devrinde, farklı düşünceler ve görüşler de yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştı.

Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde barındırdığı gayrimüslim halka, kendi fikirlerini dayatarak halkın kendi içinde veya devlete karşı görüş ayrılığına düşmelerini sağlıyorlardı. Bunun doğal bir sonucu olarak, yüzyıllardır iç içe yaşayan ve aralarında uyuşmazlıklar ortaya çıkan farklı milletlerden oluşan gayrimüslim halk ya da gayrimüslimlere verilen ayrıcalıklara tahammül edemeyen halklar sayesinde isyanlar da kaçınılmaz oluyordu. Halk arasında olan bu çatışmaların devlet adamlarına yansıtılmasından dolayı devletin kendi içinde çatırdamasına yol açıyordu. Ayrıca kendi konumundan memnun olmayan devlet adamlarından da konumlarında yükselmek için isyanlara destek veren hatta kendisi tarafından da isyan çıkanlar mevcuttu.

Osmanlı isyanları ve darbelerinin tarihi Fatih'in ilk hükümdarlığındaki 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlar ve imparatorluğun son dönemlerine kadar gelir. Neredeyse Fatih Sultan Mehmed'den sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesinin darbe ile tahtını kaybetmiş olması bu gerçeği yansıtmak için yeterlidir.¹⁰⁸

Bu döneme genel olarak bakıldığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde veya dışarıdan müdahalelerle çok sayıda ayaklanma çalışmaları meydana gelmiştir. Uzun süren ya da kısa süren, çoğu zaman Avrupa'nın da desteğini alan hatta onlar tarafından kışkırtılan isyanlar, sonuç olarak bastırılabilmiştir. Yunanca kaynakta Batı'da, Yunanistan bölgelerinde yapılan ayaklanmalardan bahsederken, Türkçe kaynaklarda bu konulardan neredeyse hiç bahsedilmemiştir.

¹⁰⁸ Osmanlı'nın yönetilme şeklini, ekonomik ve sosyal düzeninden memnun olmayan ya da bulunduğu konumdan daha üst düzeyde yönetici olmak isteyen kişilerce, halkların isyana teşvik edilmesi sonucu isyanlar çıkmaktadır. Bu isyanlar bazen o kadar ileri safhaya taşınıyordu ki padişah tahttan indiriliyor hatta canından bile olabiliyorlardı. Erhan Afyoncu-Ahmet Önal-Uğur Demir, *Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2010, (Kitap PDF şeklinde olmasından dolayı sayfası sayıları mevcut değildir.)

Özellikle belirtmek gerekir ki yukarıda yer alan metropolitlerin ayaklanma çalışmaları yabancı yazarların yazmış olduğu kitapların Türkçe çevirisinde bahsedilmiş, o da sadece 1 ya da 2 cümle ile anlatılmıştır. Türkçe kaynaklarda Anadolu'da ve doğuda yapılmış olan isyanlar ve iç isyanlar konuları üzerinde daha çok durulmuştur. Yukarıda piskopos, aydın gibi önemli insanların yaptığı ayaklanma çalışmaları ya göz ardı edilmiş ya da çalışılmak için yeteri kadar ilgi görmemiştir. Yapılan bu ayaklanma çalışmaları muhtemelen küçük, önemsiz ve Osmanlı idaresine pek bir etkisi olmadığı düşünüldüğü için de çalışılmamış olabilir.

Yunan Tarih yazımında Osmanlılara karşı yapılan ayaklanmalarda lider olarak siyaseti bulaşmaması gereken ve o dönemde Osmanlı tebaası olan din adamlarının liderlik yapmalarıdır. Bu din adamları Osmanlı Devleti'nin rakipleri konumunda olan ülkelerle iş birliği yaptığı Yunan tarihi yazımında kabul edilmektedir. Yine aynı tarih yazımında isyan eden Rumların Osmanlı askeri kuvvetlerini ve sivil halkı da katlettikleri itiraf edilmektedir. Osmanlıların bu isyanlara karşı aldığı tedbirler ise sert olarak nitelendirilmektedir. Bu isyanı çıkaran, sivil Rumları isyana teşvik eden, sivil insanları katleden ve hatta kendi dindaşlarının ölümlerine sebep olanlar ise isyancı, kahraman isyancılar olarak Yunan tarih yazımında yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ RUMLARIN EĞİTİMİ, YUNANCANIN ÖĞRETİLMESİ VE BATI AVRUPA'DAKİ ÇALIŞMALAR

4.1. Batı'da Aydınların Yunan Yazınının Yeniden Canlanmasına Katkısı

Tezin dördüncü bölümü için İstoria tou Ellinikou Ethnous adlı ansiklopedideki Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), Άλκης Αγγελου (Alkis Angelou), Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis)'in yazdıkları bölümlerden faydalanılmıştır.

Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), 1909 yılında Pirgos'ta (Yunanistan) doğmuştur. Siena, Napoli ve Roma Üniversitesi'nde Filoloji, Hukuk ve Politika Bilimi öğrenimi gördü. 1930'dan 1940'a kadar Roma'nın Doğu Dilleri Fakültesi'nde Çağdaş Yunan Dili profesörlüğü yaptı. 1957'de vekil öğretmen olarak görev yaptı ve daha sonra Roma Üniversitesi'nde Çağdaş Yunan Dili ve Filoloji alanında ordinaryüs profesörlüğe atandı. 1942'de Atina Üniversitesi'nde Orta Çağ ve Çağdaş Yunan Filolojisi bölümünde profesör oldu. 1953'te Yunan Tiyatrosu Drama Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Yunanca ve İtalyanca olarak birçok çalışması mevcuttur. Ayrıca Orta Çağ metinleri yayınlamıştır. 1982 Yılında Atina'da ölmüştür.

Zoras'ın bu ansiklopedide yazdığı bölümler, 361 – 366 arasındaki sayfalardan oluşmaktadır. Yunan Dili, Öğretmenler, Akademiler, Eğitim (Ελληνική Γλώσσα, Διδασκαλία, Ακαδημίες, Εκπαίδευση) ve Çeviriler, Matbaacılık, El Yazmaları, Kodlayıcılar (Μεταφράσεις, Τυπογραφεία, Χειρόγραφα, Κωδικογράφοι) adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Άλκης Αγγέλου (Alkis Angelou), 1917 yılında Atina'da doğmuştur. Atina Üniversitesi'nde Filoloji öğrenimi görmüştür ve Selanik Üniversitesi'nden doktora diplomasını almıştır. 1970'te sırasıyla açılışını yaptığı Çağdaş Yunan Kütüphanesi ve Ermis (Ερμής) Yayın Evi'ni kurdu. Çalışmalarından bazıları; Panayiotis Kodrikas, Gazeteler (Παναγιώτης Κωδικάς, Εφημερίδες 1963), Adamantios Korais, Mektuplaşma (Αδαμάντιος Κοραής, Αλληλογραφία 1964 – 1966), Aydınlar ve Yunan Ayaklanması (Οι Λόγιοι και ο Αγώνας 1971)'dir. 2001 yılında Atina'da ölmüştür.

Angelou'nun bu ansiklopedide yazmış olduğu bölümler, 366 – 367, 377 – 379, 382 – 384 ve 400-408 arasındaki sayfalardan oluşmaktadır. Angelou'nun yazdığı kısımlar, 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Edebiyat (Η Λογοτεχνία απο τον 15^ο ως τον 17^ο Αι.), Venedik Hakimiyeti Döneminde Girit Edebiyatı (Η Κρητική Λογοτεχνία κατά την Εποχή της Βενετοκρατίας) gibi bölümlerden oluşmaktadır.

Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis), 1929 yılında Korintos'ta doğmuştur. Atina Üniversitesi'nde İlahiyat ve ABD'deki Illinois Üniversitesi'nde Tarih öğrenimi görmüştür. Atina Üniversitesi'nin Orta Çağ ve Çağdaş Yunan Araştırma Merkezi'nin başyazarıdır (1959 – 1973). Selanik Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Çağdaş Yunan Tarihi'nin yardımcı doçentliğini yapmıştır. Araştırmaları, kitap eleştirileri ve tarihsel içerikli makaleleri yayımlanmıştır.

Patrinelis'in bu ansiklopedide yazmış olduğu bölümler, 92 – 113, 126 – 133, 139 – 146 ve 367 – 376 sayfaları arasındaki bölümlerden oluşmaktadır. Patrinelis'in yazdığı kısımlar, İşgal Altındaki Yunan Ülkelerinde Eğitim Durumu (Η Κατάσταση της Παιδείας στις Υπόδουλες Ελληνικές Χώρες), Manevi Entelektüel Merkez Olarak Sakız Adası (Η Χίος ως Πνευματικό Κέντρο), İstanbul'da Okullar ve Manevi Düşünce Hareketi (Σχολεία και Πνευματική κίνηση στην Κωνσταντινούπολι), Amaçlar, Öğretim Programları ve Yöntemler (Σκοποί, Διδακτικό Προγράμμα και Μέθοδοι), Batı'daki Kiliselerle Ortodoks Kilisesi'nin İlişkisi (Σκέσεις της Ορθόδοξου Εκκλησίας με τις Εκκλησίες της Δύσεως), Fethe Karşı Kilisenin Tutumu (Η Στάση της Εκκλησίας Απέναντι στον Ορθόδοξο Κοσμό) gibi birçok bölümden oluşmaktadır.

Bizans dönemindeki Bizanslı aydınlar fethin öncesinde ve sonrasında İstanbul'dan ve bazı Yunan bölgelerinden ayrılarak antik Bizans el yazmalarını ve Bizans felsefesini Batı'ya taşımış ve bu durum Batı Avrupa'daki Rönesans'ın zeminini hazırlamıştır. Fransız tarihçi Commines'e göre Bizans İmparatorluğu düşmeden eğitimin ve bilginin yeniden doğuşu mümkün değildi. Çünkü Avrupa'ya giden tüm bilgiler yanlarında antik kitapları da götürmüşlerdi ve onlar olmadan ilerleme mümkün değildi.¹⁰⁹

Tarafsız araştırmacılar, Rumların özellikle Bizanslı aydınların antik Yunan yazımına katkısının çok geniş yönlü olduğu konusunda hemfikirdir. Büyük öğretmenler, fakülte ve akademilerin kurucuları, doğrudan veya dolaylı olarak filoloji, felsefe ve Yunanlılığı öğretiler. Öğrencileri, antik metinleri kullanabilecek, okuyabilecek konuma geldiklerinde, onlardan esinlenerek yazılar yazdılar.

Antik ve Orta Çağ el yazmaları örneklerinin toplanması ve yayılmasında, Batı'nın Bizans aydınlarının katkısı son derece önemliydi. Orta Çağ, yeni bilim için zengin kaynakları açısından büyük bir dönem olarak görülmektedir. Rönesans döneminin Rumları, Bizans antik metinler yazarlarının geleneklerini sürdürerek bilim olarak filolojinin düzenlenmesine katkıda bulundu. 15. ve 16. yüzyıl İtalya'sında Antik Yunan filozof ve bilim insanlarının eserlerinin incelenmesi ve bu eserlerin kendi dillerine çevrilmesiyle sanat, bilim, felsefe ve mimarlık gibi alanlarda bu zengin kaynaklardan faydalanma fırsatı bulunabilmiştir. Bu mülteci aydınlar, Batı ülkelerinde kozmopolit öncüler ve Rumların manevi taşıyıcıları oldular. Bizans'ın aydınları, buldukları zengin kaynakları ve klasik gelenekleri Batı'ya taşıdıklarında, modern dünyanın temel özelliklerini de sunmuş oldular.

¹⁰⁹ İstanbul'un düşeceği 14. yüzyılın ikinci yarısından beri açıkça görülmeye başladığında Yunan aydınlar Batı'ya doğru kaçmaya başladılar, İstanbul fethedildikten sonra da bu durum devam etmiştir. Kaçarken yanlarında Batı'ya götürdükleri el yazmaları ile birlikte bu aydınlar, Batı Avrupa'nın manevi olarak yeniden canlanmasına katkıda bulundular. İnsan hayatının yeni bir örneği ve bireyin gelişmesi gibi konuların araştırılması Rönesans olarak adlandırılan bu dönemin başlamasına en önemli sebeplerinden biridir. Bizans aydınları tarafından taşınan antik el yazmalarının üzerine yapılan çalışmalar ikinci aşama olarak kabul edilmiştir. Rönesans döneminin yazarlarından biri olan Philippe de Commines, 1447 yılında doğmuş ve 1511 yılında ölmüştür. Commines, Fransız edebiyatının erken dönemlerinde lirik şair, felsefi tarihçi, diplomat ve ayrıca politikacıdır. Commines'in görüşüne benzer fikirler nesilden nesile yayılmıştır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos, 357-361), "Manevi Hayat ve Eğitim (Πνευματικός Βίος και Παιδεία)", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Atina-1980, s. 356.

4.1.1. Batı'da Bizanslı Aydınların Faaliyeti

Batı'ya giden aydınların en önemlisi, 1396-1399 yılları arasında Floransa Üniversitesi'nde Antik Yunan dersleri veren ve Batı Avrupa'ya Yunan edebiyatının tanıtılmasında öncü olan Manuel Chrysoloras (Μανουήλ Χρυσολωράς)'tı. Chrysoloras 1355 yılında İstanbul'da doğmuş, 1415 yılında da Konstanz (Almanya)'da ölmüştür. Chrysoloras, Floransa'da verdiği derslerle, Batı'daki Yunan öğretiminin merkezini oluşturur. Dersleri çok ilgi görmüş, Floransalı ünlü hümanistler ve politikacılar da derslerine katılmıştır.

İhtiyaçları olan ders kitabı mevcut olmadığından hem profesörün kendisi hem de öğrenciler hazırlıklarını el yazmalarından yapıyorlardı. Chrysoloras bu ihtiyacı karşılamak için “Γραμματική” (Dilbilgisi) kitabını yazdı. Ancak ölümünden 100 yıl sonra kitap olarak basılabildiği için el yazısı müsveddeler uzun süre ders kitapları olarak kullanıldı.¹¹⁰

Chrysoloras sadece Floransa'da kalmadı, aynı zamanda Pavia, Milano, kısa süreliğine olsa da Roma'da kaldı. Chrysoloras'ın yaptığı bu faaliyetler, farklı şehirlere giderek oralarda ders vermesi kendinden sonra gelecek olan Bizanslı aydınların İtalya'ya yönelmesine neden olmuştur.

I. Bayezid'in 1402 Ankara Savaşı'ndaki yenilgisiyle Bizans İmparatorluğu'nun hayatta kalma süresini uzatması, bir süreliğine de olsa Rum halkı rahatlattı. Bu nedenle Bizanslı aydınlar da o süre boyunca Batı'ya yönelimlerini ertelediler. Aydınların Batı'ya kaçışları, Selanik'in düşüşünden (1430) ve Ferrara-Floransa toplantısından (1439) sonra gerçekleşti. Batı'ya giden ve Platonculuğun yeniden canlanmasının öncülerinden biri olan Yorgios Gemistos-Plethon (Γεώργιος Γεμιστός veya Πλήθων), Batı'da sevilen isimlerden biriydi.

Yorgios Gemistos 1355 yılında İstanbul'da doğmuş 1452 yılında da Mistra'da (Μυστράς, Yunanistan) ölmüştür. O dönemde Platon ve yeni Platonculuk düşüncesi etkili olmuştur.

Gemistos, “Περί των Αριστοτέλης προς Πλάτωνα διαφέρεται (Platon'a göre farklı olan Aristoteles hakkında)” adlı bir taslak yazdı. Bu çalışmasıyla iki filozofun birbirinden farklı olduğunu ortaya koydu. Bununla birlikte Batı

¹¹⁰ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), “Batı'da Yunan Aydınların Faaliyeti (Η Δράση των Έλλήνων Λογίων στη Δύση)”, *a.g.e.*, s. 357.

Avrupa'nın aydınları bu iki önemli filozof arasındaki farkı anladılar ve sonuç olarak da Aristocu ve Platoncu olarak ikiye ayrıldılar.¹¹¹

Böylece Gemistos dünyada yeni bir yoruma yön verdi ve Avrupa'yı Aristoteles felsefesinden manevi bağlarını böylelikle koparmış oldu.

Ferrara-Floransa toplantısında, Gemistos'un çok sevdiği öğrencisi başpiskopos Nicaea/Nikea=İznikli Bessarion (Νικαίας Βησσαρίων) da bulunmaktaydı. Nikaias Bessarion ve kendisi Bizans'ın tek kurtuluş yolunun Batı ile birleşmesi olduğunu savunuyor ve bu sebeple kiliselerin birleşmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu amaca uygun olarak kardinallik görevini kabul ederek Roma'ya taşındı. Öğretmeninin sadece felsefi fikirlerini benimsemiyor aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun Antik Yunan'a dayanarak toplum adaletini sağlayacak şekilde teşkilatlanması ve Türklere karşı yapılan savaş planları için ondan ilham alıyordu.¹¹²

Böylece Bessarion'un çabalarıyla Roma'da Yunan göçmenlerin oluşturduğu felsefe ve filoloji mevzularının tartışıldığı bir akademi kuruldu. Yunanlar, kardinallere Yunanca el yazmaları sağladılar, bunların pek çoğu hem kendileri hem de Batılılar tarafından Latinceye çevrildi. Bu şekilde Yunan yazımı Roma'da yeniden doğmuş oldu. Böylece Yunanca eserlerin ilk kez çevirisini yapan Bessarion ve Papa V. Nicholas'un çevresindeki aydınlar Yunanca el yazmalarının kullanılmasını sağladılar. Bu aydınlar arasında Mihail Apostolis (Μιχαήλ Αποστόλης), Yorgios Trapezountios (Γεώργιος Τραπεζούντιος), Theodoros Gaza (Θεόδωρος Γαζής), Andronikos Kalistos (Ανδρόνικος Κάλλιστος) ve diğerleri vardı.¹¹³

İstanbul'un Fethi'nden sonra aydınların birçoğu Avrupa'ya ve özellikle de İtalya'ya gitti. Bu aydınlar, zenginlik, klasik Yunan yazımının yayılması, hümanizm ve sanat konusunda birbirleriyle yarıştılar.

Floransa'nın Perikles'i olarak adlandırılan Kosmas Medikos (Cosimo de' Medici, 1434-1464) Gemistos'un düşüncelerinden o kadar etkilendi ki onun düşüncelerinin Floransa'da yayılması için, Platon Akademisi'ni (Πλατωνική Ακαδημία) kurmaya karar verdi. Oğluna Antik Yunancayı öğretmesi için antik Yunan dili profesörü İoannes Argiropoulo'yu (Ιωάννη Αργυρόπουλο) işe aldı.¹¹⁴

¹¹¹ Gemistos, Yeni Platonculuk akımının önde gelen isimlerinden biri olmuştur denilebilir. Platon'un Aristoteles'ten daha üstün olduğunu düşünen insanlar için derin ve olumlu bilgiler vererek aslında öyle olmadığını anlatmıştır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 357.

¹¹² Bessarion, Bizans'ın kurtuluşunun bazı aydınların Batı'yla bütünleşmesiyle gerçekleşeceğine inandı, bu yüzden yapılan toplantıda iki kilisenin birleşmesini büyük bir istekle destekledi. Daha sonra da kardinal olarak Roma'ya yerleşti. Bizans'ı çok seviyordu ancak kiliselerin birleşmesi durumunda, Bizans halkının dini geleneklerini terk etmesi sonucunu doğuracağını pek de anlayamamış gibi görünüyordu. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 358.

¹¹³ Batı'ya kaçan aydınlar için bilmedikleri bir yerde kalacak yer bulmak sorun olacağı için ve Kardinal Bessarion'un Bizans'ın kurtulacağı düşüncesiyle, Bessarion kaçan aydınlara kalacak yer vermiştir. Böylece aydınlar zor durumda kalmadan kendilerini geliştirebilme ve daha kolay alışabilme fırsatı bulabilmişlerdir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 358.

¹¹⁴ Cosimo de' Medici, 1389'da Floransa'da doğmuş, 1464'te de ölmüştür. Kendisi bankacı ve siyasetçidir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 358.

İoannes Argiropoulo, 1415'te İstanbul'da doğdu ve 1487'de İtalya'da öldü. 1439 Ferrara-Floransa toplantısında yer aldı. Argiropoulo, Platon Akademisi'nde ders verdi, ayrıca Padova Üniversitesi'nde (Padova, İtalya) de ders verdi. İtalya'da anlattığı derslerinde hem Platon'u hem de Aristoteles'i aynı derecede öğretti. Öğrencileri derslerinde not tutarak ve sorular sorarak ilerliyorlardı, bu açıdan bakıldığında üniversitedeki dersleri akademikti ve o yenilikçi olarak kabul edildi. Argiropoulo, gördüğü değerle ve yaşadığı ayrıcalıklı yaşamıyla huzur içinde yaşarken, veba nedeniyle çocuklarının ölmesi onu derinden sarstı, Floransa'yı terk etti (1471) ve Roma'ya yerleşti. Aynı zamanda öldüğü yer olan Roma'da, emekli oldu.

Floransa'nın tamamı büyük bir üniversiteye dönüştü. "*Angelo Poliziano eğitimle ilgili olarak; siz Floransa'da yaşayanlar şehrimizde uzun süredir silinmeye yüz tutmuş Yunan eğitimini canlandırdınız diyordu.*"¹¹⁵ Ayrıca üniversite kadrolarında Andronikos Kallistos ve Demetrios Chalkokondyles (Δημήτριος Χαλκοκονδύλης) de yer aldı.

İtalya'ya gitmiş olan aydınlardan biri de tanınmış Bizans tarihçisi Laonikos Chalkokondyles'in (Λαόνικος Χαλκοκονδύλης) kuzeni yeni Platoncu Atinalı Demetrios Chalkokondyles'ti. 1423 yılında Atina'da doğmuş ve 1511 yılında Milano İtalya'da ölmüştür. İstanbul'un Fethi'nden önce İtalya'ya gitmiştir.

Chalkokondyles 1449 senesinde Roma'ya gelmiş olsa da ilk olarak Fetih'ten sonra Padova Üniversitesi'nde ve daha sonra da Floransa Üniversitesi'nde eğitim vermeye başlamıştır. Chalkokondyles orada kendisine şöhret kazanma fırsatını vermiş olan, Homer destanlarını yayınladı (Aralık 1488).¹¹⁶

Milano dükü Loudovico Sforza daha önce başka seçkin aydınların da ders verdiği Milano'ya Chalkokondyles'i çağırdı. Uzun süre üniversitelerde ders veren Chalkokondyles, her bir aydına derslerinde yer vermiştir. 1493 yılında İsokrates (*Ισοκράτη*) ve 1499 yılında Souda Sözlüğü'nü (*Σούδα*) yayınladı.

Batı'da Yunan harflerinin yayılması için yoğun olarak çalışan Bizans aydınlardan biri de Janus Laskaris'ti (Γανός Λάσκαρις). 1445 yılında İstanbul'da doğmuş, 1534 yılında Roma'da ölmüştür. Padova Üniversitesi'nde öğrenim gördü.

¹¹⁵ Angelo Poliziano, Lorenzo de Medici ve Marsilio Ficino'nun çocuklarının özel öğretmeni, ayrıca Floransa'nın ikinci kuşak Hümanistleri arasında yer alır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 358.

¹¹⁶ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 359.

Ayrıca kendisi Demetrios Chalkokondyles'in öğrencisidir. Profesörü Demetrios Chalkokondyles aracılığıyla onu kütüphaneciliğe yönlendiren Lorenzo de Medici'yi (Lorenzo il Magnifico) tanıdı. Kendisi daha fazla ve yeni Yunan el yazmaları bulmak ve götürmek için seyahate çıktı. Selanik, Girit, Athos Dağı ve İstanbul'u ziyaret ederek çalıştığı kütüphane için değerli ve çok sayıda el yazmaları topladı.

Laskaris kazandığı ünden sonra Anadolu'nun uzak noktalarına seyahatlerde bulundu. 1492 yılında Floransa Üniversitesi'nde ders vermeye başladı, fakat orada uzun süre kalmadı. Laskaris, Fransa kralı VIII. Charles ile görüşerek, Paris'te kralın kütüphanecisi, entelektüel konularda danışmanı oldu ve diplomatik görüşmelerde de yer aldı.¹¹⁷

Daha sonra Venedik'te (1503-1509) ve ondan da sonra Roma'da (1513-1519) büyükelçi olarak atandı. *“Memleketlilerinin eğitim alması için çok çabaladı, eğitim giderlerini karşıladı. Aldus Manoutios'un (1449-1515) kurduğu Aldio Akademisine üye oldu ve Roma'da Yunan Ortaokulu kurmak fikrini Papa X. Leo'yla sundu ve ortaokul kuruldu.”*¹¹⁸ Bizanslı aydın bu hareketiyle Batı'da Rum eğitiminin yayılmasına ve Bizans'ın manevi mirasını canlı tutmaya çaba göstermiş oldu.

Markos Mousouros (Μάρκος Μουσοῦρος), Janus Laskaris'in en önemli öğrencisidir ve Yeni Platoncudur. Batıya kaçan aydınlardan biri olan Mousouros, 1470 yılında Girit'te doğmuş, 1517 yılında da Roma'da ölmüştür. Venedik'e yerleşti ve Aldus Manutios ile iş birliği yaparak Yunanca dersler verdi. Yeni Akademi'nin (Νεοακαδήμεια) üyesi oldu. Farklı bölgelerden gelen öğrencilere Padova Üniversitesi'nde ders verdi.

1513 yılında Batı'da insanlık tarihinde çok büyük ses getiren “Platon'un Külliyat”ını ilk kez yayınladı. 1515 yılında Venedik Ayan Meclisi Mousouros'a, Bessarion'un 800 el yazmasını Aziz Markos meydanına kurulan sonra adı Aziz Markos (Saint Mark) olan kütüphaneye teslim etti ve bu da kütüphanenin ilk bölümünü oluşturdu.¹¹⁹

1516 yılında Roma'ya gitti ve 1517 yılında da orada öldü.

¹¹⁷ El yazmaları toplamak için çıktığı seyahatte İstanbul'un Türklerin eline geçtikten sonra, yıkılmış yerleri ve kütüphanelerin fakirliğini gören Laskaris bu duruma çok üzülmüştü. Bizans'ın kurtulmasının hayali onu Fransa sarayına girmesinde büyük bir etken olmuştur. Bu sayede de büyük ilerleme kaydetmiştir. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 360.

¹¹⁸ Aldus Manoutios, İtalyan bir hümanist, aydın ve eğitimci ayrıca Antik Yunan metinlerinin yayıncısıdır. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 360.

¹¹⁹ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 360.

Aynı amaç için Batı'ya giden aydınlar arasında, Venedik ve Cenevre'de ders veren Francesco Portos (Φραγκίσκος Πόρτος, 1511-1581) ve oğlu Aemilios Portos (Αιμίλιος Πόρτος, 1550-1610) babası gibi Cenevre'de ders vermiştir. Derslerinde Euripides ve Thukydides öğretmişlerdir.

Roma'daki Yunan Koleji'nde eğitim alan ve Vatikan Kütüphanesi'nde kütüphaneci olan Leon Alletius (Λέων Αλλάτιος, 1586-1669), Bizans dünyasıyla ve Doğu-Batı arasındaki dini anlaşmazlıkla ilgileniyordu. Mihail Apostolis (Μιχαήλ Αποστόλης, 1420-1478), Arsenios Apostolis (Αρσένιος Αποστόλης, 1465-1538), Demetrios Dukas (Δημήτριος Δούκας, 1480-1527) da bu grubun içinde yer alıyordu.¹²⁰

İstanbul'un Fethinden önce başlayan, Bizans aydınlarının Batı Avrupa'ya kaçmasıyla ortaya çıkan Rönesans dönemi, Yunan dili ve hümanistlerin öğrenimlerinin önemli bir kısmını oluşturuyor. Yukarıda anlatılanlarla birlikte görülüyor ki, İtalyan aydınların felsefi eğilimlerinde büyük bir değişim oldu. Bizanslı aydınların, Bizans geleneğini İtalya'daki eğitime geçirmesine, Yunanca el yazmaları taşıyarak geniş bir bilgi birikimi sağlamalarına rağmen Rum öğrenciler bu eğitimi alacak uygun yer bulamadılar. Ancak bazı aydınların girişimleriyle Avrupa'da Rumlar için özel okullar açılmıştır. Bu okulların eğitim süresi çok da uzun soluklu olmamıştır. Bu durum belki de Rum öğrencilerin eğitime karşı ilgisiz olmasından kaynaklanıyordu, denilebilir.

4.2. Yunan Dili, Öğretimi, Eğitimi ve Akademileri

Rönesans döneminde Yunan dili, Latin diliyle karşılaştırıldığında daha az kullanılan bir dildi. 15 ve 16. yüzyıl Batı'sında aydınların Yunan dilini öğrenmek istemeleri, Eski Yunan ve Latin kültürünün yeniden canlandırılmasını amaçlayan hümanizm ile ilişkilendirilebilir.

¹²⁰ Mihail Apostolis, öğretmen, yazar ve müstensihdir. Bu aydınlar de Bizans'ın yıkılmasıyla kaçan aydınlardandır. Tarihçilerden bazıları, Batı'ya göç eden bu aydınları katı bir şekilde eleştirerek, Bizans halkını kölelik ve cehalet içinde yarımsız bırakmakla suçlamıştır. Kaçan aydınlara göre her ne kadar Bizans için üzülseler de bir nevi kendilerini kurtarmışlardı. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 360, 361.

Yunan yazınının yayılması ve canlanması farklı şekillerde ortaya çıktı. İtalya ve Avrupa'nın diğer ülkelerinin üniversitelerinde, Yunan dili ve antik yazarların yayınlarını araştırmak için merkezler kuruldu. Bu merkezlerde dilbilgisi ve yazın tarihinin yanı sıra Batı aydınlarının düşüncelerinde Yunan etkisinin yayılması amaçlandı. Özellikle Homeros, Platon, Aristoteles ve Plutarkhos araştırmalarının nesnesini oluşturdu.

Üniversitede eğitim verirken büyük ün kazanmış olan Chrysoloras, Laskaris, Halkokondyles gibi aydınlar, İtalyan hümanist ve politikacılara da hizmet verdiler. Aynı zamanda teolojik ve felsefi konuların konuşulduğu, klasik eğitimi araştırma merkezi olan Akademileri kurdular. Cosimo de' Medici'nin Floransa'da kurduğu İoannes Argiropoulo'nun ders verdiği "Platon Akademisi", Gemistos'un öğrencisi Bessarion'un Roma'da kurduğu bir başka Akademi ve Aldus Manoutios tarafından Venedik'te kurulan "Yeni Akademi" bu Akademilere örnek olarak gösterilebilir.¹²¹

*"Rönesans döneminin Yunan aydınları, sığındıkları ve öğretimlerini gösterdikleri yer olan İtalya ve Avrupa'nın önemli merkezlerinde Yunan çocuklarının da temel eğitimini, Yunan kültürünü ve tarihini öğretmeye çaba gösterdiler."*¹²² Sadece Rum çocuklarına, Bizanslı aydınlar tarafından eğitim verilen bir okul kuruldu. Bu okul Janus Laskaris'in teşvikiyle Yunan dostu olan Papa X. Leon tarafından kurulan *Roma'nın Yunan Ortaokuluydu*. Bu okul da çok uzun süre ayakta kalamamıştır.

Ayrıca 1577 yılında Papa XIII. Gregorios tarafından "Aziz Athanasio'nun (Αγίο Αθανασίο) Yunan Koleji"nde Ortaokul devam etti. Vatikan Kütüphanesi'nden kurtarılan bazı Θεματογραφίες (Thematografia, Tema yazıları), bu kolejde görülmüş olan derslerin içeriği hakkında bilgi veriyor.¹²³

¹²¹ Bu akademilerde Yunan dili öğretilmiştir. Buralarda verilen derslerdeki teolojik ve felsefi konuların dışında, antik el yazmalarının da incelenmesi amaçlanmıştır. Genel olarak bu Akademilerin ömrü çok uzun süreli değildi, ancak temel eğitim veren bazı Akademiler uzun süre faaliyet göstermişlerdir. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras, 361-366), "Yunan Dili, Öğretimi, Akademiler, Eğitim (Ελληνική Γλώσσα, Διδασκαλία, Ακαδημίες, Εκπαίδευση)", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Atina-1980, s. 362, 363.

¹²² İlk başlarda Yunan dili eğitimi ve antik Yunan el yazmalarından elde ettikleri bilgilerle de derslerine devam eden Bizans'ın kaçak aydınları tarafından verilen derslerde öğrenim görmek isteyen İtalyan hümanist ve politikacılar ön plandaydı. Rum çocuklar arka planda kalmış ve eğitim alabilecekleri de bir yer bulunmamaktaydı. Ancak bu dönemde Rum çocukların da derslere ilgisinin artmasıyla birlikte özellikle Bizanslı aydınlar tarafından ders verilen okullar kurulmaya başlandı. Bu okullarda temel eğitim, Yunan dili ve kendi tarihlerini öğrenebilecekleri dersler verildi. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 363.

¹²³ Θεματογραφίες (Thematografia, Tema yazıları), bir konu üzerine yazı yazma, alıştırmalar ve egzersizlerle ilgili el yazmaları demektir. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 363.

Bu el yazmaları Yunan dilindeki derslerin ilk sunumlarıydı. Bu el yazmalarının içeriğinde atalarının bilgeliği, kültürlerinin değeri, işgallerle birlikte gelen yıkım, Yunanlılığın yeniden canlanmasını, Yunanlılığın kurtulması gibi konular işlenmişti.

Nikolaos Sofianos (Νικόλαος Σοφριανός), Yunanistan'da eğitimin çok eksik olduğunu ve Yunanistan'ın öğretecek kitaplara sahip olmadığını söylemiş, bu bilgisizlikten kurtulmak için ilk adımı oluşturacak olan ve bir nevi kültür elde etmek için, ortak dilde kitap yazma ve basma fikrini ileri sürmüştür.¹²⁴

Kendisinin ilk dilbilgisi kitabı olan “Dilbilgisine Giriş (Εισαγωγή στην Γραμματική)” yazdı.

Sofianos'un çalışmalarındaki gibi ortak dili kullanan diğer 16. yüzyıl Yunan aydınlar, Ioannikios Kartanos (Ιωαννίκιος Καρτάνος), Damaskinos Studitis (Δαμασκηνός Στουδίτης), Aleksios Parturos (Αλέξιος Παρτούρος), Maksimos Margunios (Μάξιμος Μαργούνιος)'tu.¹²⁵

4.3. Tercümeleler, Matbaalar, El yazmalar ve Müstensihler

İlk hümanistlerin, Antik Yunan yazarlarının eserlerine ve Yunan diline toplumun ilgisini çekmek için kullandıkları en önemli şeylerden biri çevirilerdir.

Rönesans dönemi, Yunanca çalışmaların Latince ve İtalyancaya çevirileri bakımından verimli bir dönemi olmuştur. Leontius Pilatus (Λεόντιος Πιλάτος), Guarino da Verona, Niccoli, Caversari, d'Angelo, Menetti ve özellikle Francesco Filelfo (Φραγκίσκος Φίλελφος) Yunanca metinler çevirdiler.¹²⁶

¹²⁴ Nikolaos Sofianos, 1500 yılında doğmuş, 1551 yılında ölmüştür. Sofianos, matbaacı, haritacı, müstensih (bir yapıtın el yazısıyla kopyasını hazırlayan kimse), Roma'nın Yunan Ortaokulunun öğrencisi Korfulu filologdur. Sofianos'a göre Rumların karanlık çağından kurtulabilmeleri için ilk adımı oluşturan şey daha geniş bir kültür elde etmek ve bilgisizlikten kurtulmaktır. Ancak Batı'ya kaçan çoğu aydın yanında el yazmalarını götürmüş, hatta geri dönerek el yazmalarından bulduklarını da satın almışlardır. Batı'da Yunan kültürünün canlanmasını sağlarken, kendi memleketlerinde de kültürlerinin sönmesine sebep olmuşlardır. Sofianos, bu durumun önüne geçebilmek için de ortak dilde bir kitap yazmıştır. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 363.

¹²⁵ Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 364.

¹²⁶ Bizanslı aydınların İstanbul'un düşüşünü öngörmeleri üzerine Batı'ya doğru göç etmeleriyle birlikte bu dönem başladı. Yanlarında taşıdıkları ve hatta geri dönerek satın aldıkları el yazmaları sayesinde bu çeviriler yapılabilmiştir. Çok sayıda el yazmaları bu şekilde Batı'ya taşınmış ve Antik Yunan dünyasına bu sayede de ulaşılabilmiştir. Ayrıca tüm bu yazarlar Rönesans hümanisti olarak bilinmektedirler, ayrıca bu dönemin ilk çalışmalarını yapmışlardır. Bir diğer önemli örnek de Batı Avrupa'daki ilk Yunanca profesörü olan Leontius Pilatus, İlyada ve Odyssea destanını İtalyancaya çevirmiştir. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), “Tercümeleler, Matbaalar, El Yazmalar, Müstensihler (Μεταφράσεις, Τηπογραφεία, Χειρόγραφα, Κωδικογράφοι)”, *a.g.e.*, s. 364.

Batı'da ün kazanmış olan Filelφος, ilk kez Venedik'te daha sonra da Floransa Üniversitesi'nde ders verdi. Floransa'da derslerinde öğrettiği Aristoteles'in, Plutarkhos'un, Ksenofonos'un ve İoannes Argiropoulo'nun çalışmalarını çevirdi.

Antik Yunan metinlerinin yayıncısı olan Aldus Manoutio, 15. yüzyıla kadar İtalya'da en büyük yayın girişiminin öncüsü oldu. Yunan dili ve antik yazarların eserlerinin yayılması hedefini gerçekleştirmek için Manoutio, el yazmaları bakımından zengin bir kütüphaneye sahip olan Venedik'te kalmaya karar verdi.

Aldinai (Αλδιναι)" diye adlandırılan klasik filoloji yayınların basımıyla başladı. Mousaiο'nun (Μουσαιο) "İro ve Leandron (Ηρώ και Λέανδρον, 1494)", Mezmur (Ψαλτήριον, 1494), Euripides Tragedyaları (Ευριπίδου Τραγωδίαι, 1496), Samsatlı Lukianos'un Diyalogları (Λουκιανού Σαμοσατέως Διάλογοι, 1496), Chrysoloras'ın Dilbilgisi (Γραμματική του Χρυσολωρά, 1496), Aristophanes'in Komedyaları (Αριστοφάνους Κωμωδίαι, 15 Temmuz 1498), Sophokles'in Tragedyaları (Σοφοκλέους Τραγωδίαι, 1502), Platon'un Külliyyatı (Τα του Πλάτωνος Απαντα, 1513) tüm bunların telif hakkıyla korunan kopyaları basıldı.¹²⁷

Bu dönem Venedik'te kitap basımı büyük bir ilerleme kaydetti. Basılan kitaplarda basım karakterlerinin sanatsal olmasının yanı sıra, kitap kapaklarında altın veya bakır gravürler kullanılmıştır. Sadece İtalya'da değil Avrupa'nın diğer merkezlerinden de kitap basımı için siparişler alındı. Aynı zamanda Venedik'te ilk Yunanca basımevleri de ortaya çıktı.

En çok bilinenlerden biri Giritli yayıncı ve tasarımcı olan Zaharias Kalliergis (Ζαχαρίας Καλλιέργης), kendisi ile aynı memleketten olan, yayıncı, dizgici ve hattat Nikolaos Vlastos (Νικόλαος Βλαστός) ile iş birliği yapıyordu. Kalliergis bir yıl içinde (1499-1500) tam dört adet kitap yayınladı. "Dev Etimoloji (Ετυμολογικόν Μέγα, Etymologicum Magnum, 8 Temmuz 1499)" adındaki Yunan dilinin en kapsamlı sözlüğünü yayınladılar.¹²⁸

Basılan tüm bu kitaplar sayesinde Yunanistan'ın dışında bulunan hümanist halkın yanı sıra Yunanca konuşulan bölgelerdeki halkın da kültürel gelişimine katkıda bulunuldu. Ayrıca Venedik'in yanı sıra Avrupa'nın önemli merkezlerinden olan Paris, Bonn, Amsterdam ve Viyana'da Yunanca metinlerin yayınlaması için matbaalar kuruldu.¹²⁹

¹²⁷ Tüm bunlar Aldus Manoutios'un İtalyan ve özellikle Chalkokondyles, Apostolis, Markos Mousouros gibi Bizanslı aydınlarla bir araya gelerek İtalya'da bastıkları ilk yayınlardandır. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 364.

¹²⁸ Mega Etimolojik, bu sözlüğün baskısı çok lükstü ve kapağında altın gravürler kullanılmıştı. Aldus Manoutios ile iş birliği içinde yaptıkları bu çalışmada yer alan aydınlar sadece Bizanslı aydınlardı. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 364.

¹²⁹ Basılan kitaplar sadece tek bir nüsha olarak basılmıyordu. Tüm kitapların birçok kopyası basılarak aynı kitapların farklı birçok insana ulaşması sağlanıyordu. Özellikle Ortodoks halkın ilgisini çekebilmek için dini kitaplar da basıyorlardı ki bunun sayesinde daha fazla müşteri kazanma şansı buldular. Sadece

Rönesans döneminin en önemli kaynağı Antik Yunan el yazmalarıdır. İmparatorlar, soylular, papalar, kardinaller ve başpiskoposlardan birçoğu hümanizmden etkilenerek antik el yazması metinleri elde etmeye çalışmış ve temsilcilerini el yazmalarını toplamaları için Yunanistan'a ve Doğu'ya göndermişlerdir. Bu sayede de Batı Avrupa'nın kütüphaneleri zenginleşme olanağı bulmuştur.

İtalya'ya giden Bizanslı aydınların varlığını fırsat bilen İtalya halkı, Rumlarla olan ilişkilerini kolaylaştırmak için Yunanca öğrenmeye başladılar. Venedik'e giden Rumlar oraya sığınmakla kalmayıp, Yunanistan'dan getirdikleri el yazmalarını da satmak için bir açık pazar da buldular. *“El yazmalarıyla ticaret yapan en önemli Yunanlardan biri olan Antonios Eparhos (Αντώνιος Έπαρχος), Lorenzo de Medici Kütüphanesi'nin (Floransa'da bulunan Laurentian Kütüphanesi) zenginleşmesi için katkıda bulunmuştur.”*¹³⁰ Batı'ya bu el yazmalarını götüren tüccarlar ya kütüphanelerde yazıcı olarak çalışıyor ya da basımevlerinde metinlerin düzelticileri olarak çalışıyorlardı. *“Guillaume Budé ve pek çok kişinin hocası olan Yorgios Hermonimos Spartiatis (Γεώργιος Ερμόνομος Σπαρτιάτης) el yazmalarını temin eden kişiler arasında sözü edilmeye değer bir şahıstır.”*¹³¹

Aldus Manoutios'un antik el yazmalarını İtalya'da basmaya ve sunmaya başlaması, İtalya'da bulunan kütüphanelerin daha fazla gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır. Bu basımlar, yazı yöntemi olarak Bizans geleneğini Batı'yla bağdaştırılarak yapılmıştır. Bugün bile bu yazmaların örnekleri Batı Avrupa'daki kütüphanelerde bulunmaktadır.

İtalyanca ve Latince değil, ayrıca Yunanca metinler de basmaya başladılar. Bununla birlikte Rumların da ilgisini çekmeyi başardılar. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s. 364, 365.

¹³⁰ Korfulu şair ve tüccar olan Antonios Eparhos, 1492 yılında doğmuş ve 1571 yılında ölmüştür. El yazmalarının ticaretini yapmasının yanı sıra kendisi el yazmalarını da kopyalıyordu. Bu kendi el yazısıyla yazdığı yazmaları da kütüphaneye satmıştır. Kendisi ayrıca Janus Laskaris'in akrabasıdır. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s.365.

¹³¹ Yorgios Hermonimos, Spartalı gramerci, aydın ve öğretmendir. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Hesiodos, Plutarkhos, Thukydides gibi büyük birçok yazarın eserini tercüme etmiştir. Guillaume Budé, 1467-1540 yılları arasında yaşamış olan Fransız bir aydın ve yazardır. Γεώργιος Θ. Ζώρας (Yorgios Th. Zoras), *a.g.e.*, s.366.

4.2.1. Gizli Okul Efsanesi

Rumların fethedilmiş topraklarının tekrar kurtulabileceği umudunu ve psikolojik baskılardan biraz da olsa avunmalarına yardımcı olan efsaneler oluşturulmuştur. 1453 İstanbul'un Fethi'nden sonra uzun yıllar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti altına giren Rumlar, maddi ve manevi olarak tarihinin en kritik dönemine de girmiş oldu. Bu dönemde nüfusun azalması, ekonominin kötüleşmesiyle birlikte Rumlar için manevi bir çöküş söz konusu oldu, bununla birlikte eğitime de kesintisiz olarak devam etmeleri pek mümkün değildi.

*“16. yüzyılın sonunda, çağdaş Yunan dili eğitiminin yenilenmesi ve eğitimde oluşan boşluğun kapatılmasını sağlamak için Gizli Okul Efsanesi (Κρυφό Σχολείο) oluşturuldu.”*¹³² Gizli Okul'un rahiplerin gizli gece okulu olarak faaliyete geçirdiği, Rumlara okuma-yazmanın yanı sıra Hristiyanlık dinini ve geleneklerini öğrettikleri bir yer olduğu anlatılmaktadır. Ancak bu okulun varlığıyla ilgili tarihte kesin bir kanıt bulunmamasıyla birlikte, tarihi bir gerçeklikten de oluşturulmamıştır. Eğitimin devamlılığını zor şartlar altında da sürdürüldüğü, kapatılan okulların ve yapılan eğitimin zorla engellenmesi ya da yasaklanması iddiaları sonucunda çıkan ve efsane olarak kabul edilen Gizli Okul'un varlığı günümüzdeki tarihçiler tarafından da kabul edilmemektedir.

1821 Mora İsyanı'na kadar Yunanca kaynakların hiçbirinde Gizli Okul (Κρυφό Scholio ile ilgili en ufak bir bilgidен söz edilmemiş ve hiçbir bilim insanı da Osmanlı hakimiyet döneminde gizli okulların varlığına işaret edem bir kaynak bulamamıştı.¹³³

16. yüzyıl sonu, Rumların eğitimi için başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Batı'ya gitmiş olan Rumlar, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Rumların eğitimi için büyük bir rol oynuyordu. Ayrıca Batı'daki aydınlar, Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rumlar için maddi açıdan da destek verip, çalışanların maaşlarını da karşılıyorlardı.

¹³² Aslında bu okulun hiçbir tarihi ispatı yoktur. Bu durumda da Gizli Okul bir efsane olarak adlandırılmaktadır. Αλκης Αγγελού (Alkis Angelou, 366-367 ve 377-379), “İşgal Altındaki Yunan Ülkelerinde Eğitim Durumu (Η Κατάσταση της Παιδείας στις Υπόδουλες Ελληνικές Χώρες)”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Atina-1980, s. 366.

¹³³ Bu da Gizli Okulların var olmadığını göstermektedir. Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 288.

4.2.2. İlk Okullar ve ilk Öğitmenler

Yunanistan'da Tourkokratia dönemindeki eğitimden bahsettiğimizde elbette günümüzdeki Yunanistan'da sürdürülen eğitimden bahsetmiyoruz. Kiliselerin, Yunanistan'da eğitimin başlangıcıyla bir bağlantısı vardı. O dönem herhangi bir okul bulunmuyordu, on, on beş çocuk kilisenin bir bölümünde yahut derme çatma bir evde öğretmenlerinin başka işlerden arta kalan zamanlarında sabah ya da akşam saatlerinde eğitim alırlardı. 16. yüzyılda bu tarz okullar dahi çok azdı. Fethin ilk yıllarında en fazla 2 ya da 3 okul bulunduğundan bahsedilmektedir.¹³⁴

Gennadios Scholarios (Γεννάδιος Σχολάριος), Yorgios Amirutzis (Γεώργιος Αμιρούτζης), Theodoros Agallianos (Θεόδωρος Αγαλλιανός), Mihail Kritovoulos (Μιχαήλ Κριτόβουλος), Manuel Christonimos (Μανουήλ Χρυστόνυμος), Antonios Piropoulos (Αντώνιος Πυρόπουλος), Matthaios Kamariotis (Ματθαίος Καμαριώτης), Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş olan Anadolu'daki son Bizans aydınlarıdır.¹³⁵

Yaklaşık olarak 1400-1480 yılları arasında yaşamış olan bu aydınların bazılarının öğretim faaliyetleri görülmüştür. Örnek olarak çağdaş aydın ve bilge öğretmen olarak nitelendirilen Manuel Christonimos 1454-1457 yıllarında Edirne'de bulunmuş ve orada hükümdarların çocuklarına ders vermiştir. Mathaios Kamariotis'in öğrencisi, Patrik Manuel Korinthios (Μανουήλ Κορίνθιος) 1482-1530 yılları arasında faaliyet göstermiştir. İtalya'da Yunanca dersler vermiş olan aydın Plethon İoannes Moshos'un (Πλήθωνος Ιωάννης Μόσχος) öğrencisi Iustinos Dekadios (Ιουστίνος Δεκάδιος) Korfu'da 1500'lerde ders veren ilk aydınlardandır.

¹³⁴ Kilise ve Bizans aydınlarının, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Rumların eğitimi için etkisi büyüktür, çünkü hem maddi hem manevi anlamda destek vermişlerdir. Farklı bir devletin himayesi altında yaşayacak olmak her yönden psikolojik olarak etkilemiştir. Kilise ve aydınlar verdikleri derslerle, kendi kültür, gelenek ve tarihlerini öğretmekle manevi ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Ayrıca okullarının geç kurulmasının ve sayıca az olmasının sebebi de eğitime olan ilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis-s.367-376), "İlk Okullar ve İlk Profesörler (Τα Πρώτα Σχολεία και Οι Πρώτοι Δάσκαλοι)", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunan Ulusu Tarihi), 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Atina-1980, s. 368.

¹³⁵ Gennadios Scholarios (1400-1473), Aristo'nun fikirlerini savunan felsefe dersi veren bir öğretmen olmasının yanı sıra İstanbul'un Fethinden sonra Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin liderliğini yapmıştır. Yorgios Amirutzis (1400-1470), filozof, aydın ve yazardır. Theodoros Agallianos (1400-1474), din adamı, yazar, filozoftur. Ayrıca kilise müziğine de ilgisi vardır. Mihail Kritovoulos (1410-1470), soylu bir tarihçi bilim insanıdır, fethin tarihine ilgi duymuş ve hakkında kitap yazmıştır. Aynı zamanda Fatih'in hayranı olduğu da bilinmektedir. Manuel Christonimos (ö:1482), tarihçi, aydın, müzisyen, şair ve ayrıca patriktir. Antonios Piropoulos doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmiyor, ancak 15. Yüzyıl süresince yaşamış olan bir aydın ve doktordur. Matthaios Kamariotis (ö:1490) doktor ve filozoftur. Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis), *a.g.e.*, s. 368, 369.

Yunan tarih yazımına göre yaklaşık 1480-1530 yılları arasındaki dönemde Osmanlı hâkimiyetindeki Yunanistan'da okulların var olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak birçok aydın Osmanlı hâkimiyeti döneminde ders vermiştir. Bu da Rum halkına verilen din özgürlüğü kadar, Rumların okulları ve eğitimine de özgürlük verildiğini gösterir. Yunan tarih yazımında herhangi bir kanıt olmamasına rağmen Türklerin okulları kapattığı iddia edilmektedir ancak Türkler tarafından Rumların okulları ne kapatılmış ne de yasaklanmıştır.

Yaklaşık 1540 yılından itibaren üç değerli öğretmen, aydın ve yazar olan Pahomios Rousanos (Παχώμιος Ρουσόνας), Ermodoros Listarhos (Ερμόδορος Ληστάρχος), Theofanos Eleavoukos (Θεοφάνος Ελεαβούκος)'un sayesinde Yunanların eğitimi yeniden canlanmıştır.¹³⁶

4.2.3. Sakız Adası ve İstanbul'da Okullar ve Öğretmenler

Sakız Adası o dönemin Yunanca eğitimin önemli merkezlerinden biriydi. 1533 yılında Zakynthoslu doktor, aydın ve öğretmen Mihail Ermodoros Listarhos (Μιχαήλ Ερμόδορος Ληστάρχος) Sakız Adası'na yerleşmiş ve orada genç erkeklere ders vermiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek günümüzde Fener Rum Erkek Lisesi olarak bilinen Mekteb-i Kebir'de (Μεγάλη του Γένους Σχολή) ders verdi. Ancak orada sürekli olarak kalmadı, Sakız Adası'na ara ara giderek öğretim çalışmasına devam etti.

1566'daki Osmanlı'nın Sakız Adası'nı fethetmesi, Sakızlıların ekonomide ve entelektüel alanda buhranlar ve karmaşa yaşamalarına sebep oldu. Ayrıca bu dönemde İgnatios Kaloyerakis (Ιγνάτιος Καλογεράκης) Sakız Adası'nda keşiş öğretmen olarak büyük bir ün kazandı.¹³⁷

¹³⁶ Pahomios Rousanos (1509-1553), dini eğitimlerinin yanı sıra teoloji yazarıdır, ayrıca Rumların vaizi ve gezgindir. Ermodoros Listarhos, doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Yunan doktor ve aydındır, bunların yanı sıra tıp öğretmenliği de yapmıştır. Theofanos Eleavoukos, doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Aydın, keşiş ve öğretmendir. Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis), "Yeniden Canlanmanın İşareti: Üç Öncü Öğretmen (Σημεία Αναγεννήσεως: Τρεις Πρωτοπόροι Δάσκαλοι)", *a.g.e.*, s. 371.

¹³⁷ Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis), "Manevi Merkez Olarak Sakız Adası (Η Χίος ως Πνευματικό Κέντρο)", *a.g.e.*, s. 372.

Sakız Adası'nda öğretmenlik yapan İgnatios'un önemi çok büyüktür, kendisi aziz ve bilge olarak nitelendirilir.

1590 yılında Cizvitler, Sakız adasına yerleşti ve orada eğitim üzerine yeni yöntemler geliştirdiler. Ancak bu durumun önüne geçmek amacıyla Sakız Adası'nın önemli isimlerinden Emmanuel Glitzounnis (Εμμανουήλ Γλυτζούννης, 1540-1596), orada bir Rum okulu kurulması ve öğretmenlerinin maaşlarını alabilmesi için yüklü miktarda bağış yaparak Sakız'ın Rumlarına eğitim için katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da fethin ilk yüzyılından sonra okulun açıldığı yönünde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır;

Patrik Gennadios döneminden beri eski geleneğe göre okulun faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir. Patrikhanenin bazı eğitim makamlarında genellikle Manuel Korinthios (Μανουήλ Κορίνθιος) ve Antonios Karamalakis (Αντώνιος Καραμαλίκης) gibi büyük hitabet hocaları vardı, bu kişilerin çevresinde zamanla onları takip eden küçük öğrenci grupları oluştu.¹³⁸

1546-1556 yılları arasındaki İstanbul Evrensel Patriği II. Dionisios, patriklik okulu kurulması için çaba gösterdi. Kiliselerdeki eğitimin esas amacı rahiplerin eğitimiydi. Okullarda okuma ve yazmayı öğrenmelerinin yanı sıra ilahi okumayı da öğreniyorlardı. Ayrıca Tanrının ve kutsal meleklerin ne olduğu gibi soruların da cevaplarını alıyorlardı.

II. Dionisios'tan sonra patriklik tahtına geçen görkemli Joasaph (II.) olarak bilinen patriğin de Rumların eğitimi için faaliyet gösterdiği bilinmektedir. İoannes Zigomalas'ı (Ιωάννης Ζυγομαλά) İstanbul'a eğitim vermesi için çağırmış ve o da 1556 yılında Patrik Joasaph II. tahta çıktığında İstanbul'a gitmiştir. Mekteb-i Kebir'e öncülük ederek, eğitilmiş rahiplerin yetiştirilmesini sağlama amacı güttüler.

1577 yılları civarında Patrikhane okulundan bağımsız olarak Manuel Malaksos (Μανουήλ Μαλαξός), küçük bir grup çocuğa eğitim vermiştir. Ayrıca el yazmalarını kopyalamış, bir dönem de İtalya'da yayıncılık yapmış,

¹³⁸ Manuel Korinthios, 1460 yılında doğmuş, 1550 yılında ölmüştür. Uzun süre boyunca Patrikhane Okulu'nda (Πατριαρχική Σχολή) öğretmenlik yapmıştır. Büyük Rum Okulu (Μεγάλη του Γένους Σχολή) olarak adlandırılan bu okul Türkçede bilinen Fener Rum Erkek Lisesidir (Mekteb-i Kebir). Antonios Karamalakis hakkında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak aynı okulda öğretmenlik yaptığı bilinmektedir. Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis), "İstanbul'da Okullar ve Manevi Hareket (Σχολεία και Πνευματική Κίνηση στην Κωνσταντινούπολι)", *a.g.e.*, s. 372.

kendisi özellikle “Patriklik Tarihi”nin (Πατριαρχικής Ιστορίας) çok meşhur olan “Kanun Kitabı” (Νομοκάνονος)’nin redaktörüdür.¹³⁹

İstanbul’un Fethi’nden sonra Fatih Sultan Mehmet Rumlara verdiği olanakların yanı sıra eğitimleri için de Gennadios ile bir anlaşma yaptı ve bunun sonucunda Mekteb-i Kebir kuruldu. Burada hem Türkçe hem Yunanca dersler verilmekteydi. Birçok Bizanslı aydının ders verdiği bu okulda, çok sayıda öğrenci patrik ve din görevlisi olarak yetiştirilmiştir.

4.2.4. Theofilos Koridalefs’in (Θεόφιλος Κορυδαλεύς) Öğretimi ve Eğitimin Gelişmesi

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rumların eğitimi, 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük bir gelişme gösterdi. Kilisenin öncülüğünde İstanbul’daki Mekteb-i Kebir yeniden canlandı ve eğitim en üst seviyeye yükseldi. Birçok aydın orada ders verdi, zengin tüccarların ekonomik desteğiyle farklı bölgelerdeki okullarda da ders vermeye başlandı. Bununla birlikte, İstanbul’un fethinden uzun yıllar sonra Yunanistan ilk kez manevi olarak yeniden doğuş olarak adlandırılan döneme girmiş oldu. “*Bu yeniden doğuş, ilk çağdaş Yunan filozofu Atinalı Theofilos Koridalefs’in zengin ve öğretici yazma faaliyetleri ile İstanbul Ekümenik Patrikhanesi’nin patriği Kirillos Loukaris’in (Κύριλλος Λούκαρις) cesareti ve maneviyatıyla doğrudan ilişkilidir.*”¹⁴⁰

Esas soyadı Skordalos (Σκορδαλός) olan Theofilos Koridalefs’in doğum yılı tam olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık 1570 yılında Atina’da doğdu. Doktorluk ve felsefe öğrendiği yerde, Padova Üniversitesi’nde ve Roma’daki Aziz Athanasios Yunan Koleji’nde dersler verdi (1602-1607).

¹³⁹ Manuel Malaksos, doğum tarihi bilinmemekte olup, 151 yılında ölmüştür. Bizanslı aydın, yazar, tarihçi ve editördür. Χρηστός Γ. Πατρινέλης (Hristos G. Patrinelis), *a.g.e.*, s. 373.

¹⁴⁰ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), “Theofilos Koridalefs ve Yunan Ülkelerinde Eğitim ve Felsefî Düşüncelerin Başlangıcı 1613-1670 (Ο Θεόφιλος Κορυδαλεύς και Οι Απόρχες της Φιλοσοφικής Διανοήσεως και Παιδείας στις Ελληνικές Χώρες 1613-1670)”, *a.g.e.*, s. 380.

“1613’te Theofilos Koridalefs Atina’ya döndüğünde öğretim faaliyetleri de başlamış, Yunanlılığın manevi tarihinde yeni bir çağ açmıştır. Yunanca metinlerle yeni Aristoteles felsefesini ortaya çıkardı. Aristocu felsefe ile teoloji felsefesini birbirinden ayırdı.”¹⁴¹ Çalışmalarını genellikle Aristoteles felsefesini eleştirme ve yorumlama üzerine yapmıştır. Ayrıca büyük filozofların çalışmalarını incelemiş ve o düşünceleri geliştirmek için uğraşmıştır.

Koridalefs, İtalya’da geçirdiği uzun yıllar boyunca Venedik’teki okulda Yunanlara eğitim vermiştir. Daha sonra 1613 yılında Atina’ya döndü, burada felsefe, astronomi, coğrafya öğretti. Fakat hemşerilerinin ona olan tutumundan dolayı hüsrana uğramış ve 1619 yılında öğrencisi ve arkadaşı olan Nikodemus Metaksas’ın (Νικόδημος Μεταξάς, 1585-1646) davetiyle Kefalonya’ya taşınmıştır. Daha sonra tıp ve felsefe eğitimi verilen Zakynthos’a ardından Patrik Kirillios Loukaris’in davetiyle İstanbul’a kısa bir ziyaretinden sonra Yedi Adalar’a dönmüş ve Patrikhane temsilcisi olarak 1624 Martına kadar orada eğitim faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁴²

Burada keşiş oldu. Ancak eğitim veren özgür kişiliğiyle alanında uzmanlaşması zorlaşacağı için keşişliği çok uzun sürmedi.

1624 yılında tekrar İstanbul’a giderek Mekteb-i Kebir’in düzenlenmesine katkı sağladı. “Koridalefs’in İstanbul’da yaptığı faaliyetlerden Nikodemus Metaksas’ın sahibi olduğu Yunan matbaası ile ilgili olduğu da anlaşılmaktadır.”¹⁴³ Bununla birlikte iki arkadaş birlikte Zakynthos’a yerleşmiş ve öğretim çalışmalarını burada devam ettirmişlerdir.

Koridalefs 1636’da üçüncü kez İstanbul’a döndü. Karşıtlarla mücadele etmek ve kutsal amacına hizmet etmek için görevine başladı. 1638’de Patrik muhafızının öldürülmesiyle çok büyük ıstırap çekti. Patrik II. Kirillos Kondaris ona karşıydı. Ünlü hitabet ustası onu 27 Ekim 1639’da Kalvinist olmakla suçladı. Burada üst düzey rahiplerin ahlaksal zayıflığına tanıklık etti ve kendisine yapılan entrikalardan dolayı hayal kırıklığına uğradı. Koridalefs’e karşı yapılan düşmanca tavır tamamen onu erdemli bir şekilde görevini yerine getirdiği İstanbul’dan uzaklaştırmak içindi.¹⁴⁴

¹⁴¹ Koridalefs, öğretim faaliyetleriyle Rumlar için kurulmuş olan Patrikhane Okulunun yeniden düzenlenmesini sağladı. Avrupa’da işlenen felsefi görüşlere göre ilerledi. Aristoteles çalışmalarını yorumlayarak ve felsefi öğretimi eğitim programlarının merkezi yaparak çalışmasını sürdürmüştür. Aristoteles çalışmalarını inceleyerek, tamamen metne bağlı kalmadan özgünlükle eleştirisini sunmuştur. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 380, 381.

¹⁴² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 380.

¹⁴³ 1627 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda bir Rum matbaası açmış ancak bu matbaa uzun süre faaliyet göstermemiştir. Bu matbaanın kurulması için Koridalefs de yardımcı olmuştur. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 380.

¹⁴⁴ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Apostolos E. Vakalopoulos), *a.g.e.*, s. 380.

Yaklaşık 1639 yılında da tekrar memleketi Atina'ya dönmüş ve hayatının son yıllarını burada geçirmiştir. Hastalığından dolayı çok acı çekmesine rağmen Atinalı veya yabancı olan öğrencilerine halen ders verebiliyor olması kendisini çok mutlu etmişti. 1646 yılında da burada ölmüştür.

Çağdaş dönemin aydını olan Koridalefs, geniş yankı uyandıran değerli felsefe çalışmalarıyla Yunanistan'ın doğusunda felsefi düşüncelerin şekillenmesine katkıda bulundu. Osmanlı hâkimiyetindeki Yunanistan'da çalışmalarıyla Avrupa Rönesans'ının ruhunun ilk şeklini gösterdi. Koridalefs'in ders notları, el yazmaları olarak tutulmuş ve uzun yıllar bu şekilde yayılmış ve kullanılmıştır. Özellikle açık, net ve ayrıntılı anlatımı sayesinde, Venedik matbaalarında basılmaya başlanmış, 17 ve 18. yüzyıllarda felsefi eğitimin temel ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Yöntemli ve disiplinli düşüncesiyle Koridalefs, Aristoteles'in çalışmalarını inceleyerek, farklı araştırmalarla birlikte onu nesnellikle yorumlayıp son olarak da titiz bir şekilde özgünlükle kendisini geliştirmiştir. Koridalefs'in öğretisi "Koridalismos (Κορυδαλισμός)" olarak adlandırılmaktadır.

Theofilos Koridalefs, çağdaş Yunan felsefesi tarihinde çalışmalarıyla üst düzey konuma sahip oldu. Kendisi Antik Yunan filozoflarıyla eşdeğer kabul edildi.

4.4. Sonuç

*"Bizans'tan kaçan ve Yunanca "logioi tis diasporas" yani "diasporanın bilim adamları" diye isimlendirilen ilk giden aydınlar, daha çok Floransa şehri ağırlıklı olarak İtalya'ya yerleşmişlerdir."*¹⁴⁵ Bununla birlikte de Rönesans dönemi başlamış oluyordu.

¹⁴⁵ Bizanslı aydınların İstanbul'un fethedileceğini öngörmeleri üzerine kendi topraklarını bırakıp Avrupa'ya (daha çok İtalya) gitmeleri ile başlayan dönem Rönesans (Yeniden Doğuş) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin başlamasıyla birlikte birçok yenilik ortaya çıkmıştır. Levent Kayapınar, "Türkiye'de Bizans Çalışmalarının Öncüsü Olarak Kâtip Çelebi", *Uluslararası Kâtip Çelebi Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, İzmir-2017, s. 210.

15. yüzyıla kadar olan zaman diliminde sanat faaliyetleri kilise etkisi altındayken, 15 – 16. yüzyıllarında Rönesans'ın başlamasıyla birlikte bilim ve sanata olan ilgi artmış ve din arka planda kalmıştır. Bu dönemin başlamasıyla sadece bilim ve sanat değil, ayrıca ticaret ve teknoloji de önem verilen, gelişme gösteren konular arasında yer almaktadır. *“Bu dönemde tüccarlar zekâlarını kullanarak birçok ülkeyi araştırmış ve hangi ülkenin neyi en çok sevdiğini, hangi milletin en çok nelere ihtiyacı olduğunu tespit ederek daha sonrasında bu ülkelere gidip ticaret yapmışlardır.”*¹⁴⁶

Aynı zamanda Rönesans döneminden önce insanlar değersiz görülürken, sonrasında ise insana değer verilmeye ve insan yaşamı (hümanizm) üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. Hümanizm ile din açısından küçük görülen insanın yüceltilen ve başka her türlü bağınazlığa karşı duran bir görüş ortaya çıkmıştır. Rönesans'tan önce her konuda din ve kilise ön planda tutulup insanlardan üstün konumda yer almaktaydı.

Böylesine karanlık bir dönemde Papalar insanlara, para karşılığında cennette yer satıyor ve onları kilisenin himayesine alarak dinsel iktidarlarını daha da güçlendiriyorlardı. Kilise tarafından kurulan Engizisyon mahkemelerinde, parası haksız yere alınan insanlar ve suçsuz yere mahkûm edilerek öldürülen insanlar bulunuyor ve bu durum insanların kiliseye olan inançlarını yitirmelerine neden olmuştur.¹⁴⁷

Rönesans'la birlikte eğitimde olağanüstü bir ilerleme görülmüştür bu da özellikle Avrupa'nın eğitim alanında gelişme ve değişme sağlamasında büyük etmendir. Antik Yunan eserlerinin incelenerek, İtalya'ya göç etmiş olan Bizanslı aydınlar tarafından tercüme edilerek ve matbaanın bulunmasıyla birlikte bu çalışmaların çoğaltılarak toplumun çoğuna ulaştırılması ve yayılması mümkün hale geldi. *“Bu yazarların çoğu, Batı üniversitelerine öğretim üyesi olarak girmiş,*

¹⁴⁶ Yapılan bu ticaretle birlikte ülkeler ekonomik olarak bir düzen sağlamış, ayrıca bilim, edebiyat, mimari gibi alanlarda da gelişme yaşamışlardır. Özellikle Antik Yunan el yazmalarına olan ilginin artmasıyla tüccarlar bu yazmaları İtalya pazarlarında alıp satma fırsatı buluyorlardı. Tarihi Olaylar, “Rönesans”, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/ronesans-1324>

¹⁴⁷ Rönesans'ın başlamasıyla birlikte, antik eserlerin tercüme edilmesi ve matbaanın ortaya çıkmasıyla çoğaltılan tercüme edilmeleri eğitime ilgi ve gerekli değer verilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bu dönemde dini kitap olan İncil de birçok dile çevrilmiştir. Kitabın çevirisiyle okunma oranı arttığı varsayılırsa, insanların din açısından daha bilinçlenmiş olması kaçınılmaz hale gelir. İnsanlar, din adamlarının sadece para ve daha fazla güç için neleri yapabildiklerini daha iyi görebilmişlerdir. Tüm bunlar da din, din adamları ve kilisenin insanlar üzerindeki etkisinin azalmasını ve otoritesinin sarsılmasını sağlamıştır. Tarihi Olaylar, “Rönesans”, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/ronesans-1324>

Avrupa'nın tanınmış aydınlarıyla tanışmış ve onlarla birlikte çalışmışlardır."¹⁴⁸ Rönesans dönemiyle birlikte, geçmiş zamana olan ilginin artmasıyla İtalya'da özellikle üniversitelerde bu tercüme ve çalışmalar derslerde kaynak olarak kullanılmaya ve okutulmaya başlanmıştır.

Bizans'tan kaçan ve Venedik'te Yunanca öğreten Manuel Hrisoloras (İstanbul 1340-İtalya Constanza 1409), Medicilerin Floransa'sında ve Roma'da Yunanca öğreten Ioannis Argiropulos (İstanbul 1410-Roma 1480), Yorgios Trapezuntios (Girit Hanya 1396-Roma 1484), Theodoros Gazis (Selanik 1400-Kalabria 1475/76), Konstantinos Laskaris (İstanbul 1434-Messina 1501), Mikhail Apostolis (1422-Girit 1480), Arsenios Apostolis (Hanya 1470-Venedik 1535), Dimitrios Halkokondilis (Atina 1423-Milano 1511), Ioannis Laskaris (İstanbul 1445-Roma 1535) ve Markos Musuros (Hanya 1470-Floransa 1517)'u sayabiliriz. Ancak diasporanın en ünlü bilim adamları ise önceleri İzmit metropoliti iken mezhep değiştirerek Katolik kardinal olacak ve şahsi kütüphanesindeki 800 yazma eseri de Venedik'teki Biblioteca Marciana'ya bağışlayacak olan Bessarion (Trabzon 1400/03-Roma 1472) ile Mistra'da Neo Platonist düşünür ve Bessarion'un hocası ve Rönesans ruhunun öncülerinden kabul edilen Yorgios Gemistos-Plethon (İstanbul 1365-Mistra 1452) olacaktır.¹⁴⁹

Rönesans döneminin öncülerinden sayılabilecek olan Yorgios Gemistos-Plethon, Yeni Platoncu öğretiyi savunan bir Bizanslı aydındır. "*Gemistos'a göre Antik Hellenlerin dili, dini ve kurumları benimsenmeliydi. Bu filozofun Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesi yönünde de yoğun çabaları olmuştu.*"¹⁵⁰ Ancak Gemistos, daha çok Yeni Platonculuk üzerine çalışmış, konuşmalar yapmış ve ders vermiştir. Osmanlı sınırları içerisinde ilk patrik olan Gennadios, hümanizmin, dinlerini kötü etkileyeceği düşüncesine sahipti.

Patrik Gennadios, antik kültür taraftarlarına karşı sert yazılar yazmış, bu kültürü savunanların başında bulunan Plithon'un (Plethon) yapıtlarını lanetlemiş ve yaktırmıştır. Her ne kadar kilise karşı gelmiş ise de hümanizmin Batı'ya sığınan Hellen yazarlarınca savunulmuştur.¹⁵¹

¹⁴⁸ Yunan aydınların göç etmesi ve İtalya'ya yerleşmesiyle bu olaylar başlamıştır. Tüm bunlarla birlikte yepyeni bir dönem resmen başlamış oluyordu. Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁴⁹ Bu önemli isimler hakkında Türkçe kaynaklarda çok fazla bilgi mevcut değildir. Kaynaklarda bu isimlerden bazıları hakkında bir cümle içinde dahi olsa bahsi geçerken, bazıları hiçbir şekilde isim olarak dahi geçmemektedir. Ancak Yunanca kaynaktan bu isimler yaptıkları çalışmalar, verdikleri dersler, kişisel hayatlarıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Levent Kayapınar, *a.g.m.*, s. 210.

¹⁵⁰ 1438-1439 Ferrara-Floransa Konsili'nde yaptığı birleşme çağrısına olumlu bir tepki gelmedi. Ayrıca kendisi de çağrı yapmasına rağmen konsile katılmamıştır. Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2015, s. 45. 1438-1439 Ferrara-Floransa Konsili için bkz.: Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 9. Baskı, Ankara- 2017, ss. 517-518-519.

¹⁵¹ Yeni Platonculuk, Hümanizm gibi kendi öğretileri bulunan bu konular üzerine kitaplar yazmıştır. Ancak bu kitaplar tam olarak günümüze kadar gelememiştir. Çünkü Patrik Gennadios bu eserleri din karşıtlığı olarak gördüğü için yaktırmıştır. Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 25.

Çağının en bilgili ve ünlü aydınlarından biri olan Bessarion, Yunan yazınının yeniden canlanmasına katkıda bulunmuş, kendisinin profesörü olan Yorgios Gemistos – Plethon’dan aldığı dersler neticesinde Yeni Platonculuk çalışmalarını sürdürmüş, ayrıca Avrupa’ya gittikten sonra da birçok önemli görev üstlenerek Katolik kardinal piskoposluğuna kadar yükselmiştir. 1438-1439 Ferrara-Floransa konsiline de katılmış, orada Ortodoksluğu savunurken, uzun konuşmalar sonucunda Katolik inancının geçerli olduğuna ikna olmuştur. Ayrıca Avrupa’ya kaçan aydınları kendi sarayında ağırlamayı kabul ettiğinden, Bizanslı aydınlar da bunun karşılığında yanlarında götürdüğü el yazmalarını Kardinal Bessarion’a verdiler. Daha sonra Venedik’teki kütüphaneye bu el yazmalarını bağışlamıştır.

“1472’de Fransa’da sefaretinden dönerken Ravenna’da ölen Bessarion çağdaş literatürde araştırmacılar tarafından Ferrara-Floransa Konsilinin sözde başkanı, Katolikliğin kahramanı, Bizanslı bir hümanist, Rönesans’a damgasını vuran kişi, Platoncu çalışmaların canlanmasındaki önemli figür ve el yazmaları toplayıcısı olarak betimlenmiştir.”¹⁵²

Yeni Platoncu felsefeden etkilenip bu konuda çalışmalar yapan bir diğer aydın da Laonikos Chalkokondyles’tir. 1423 yılında Atina’da doğmuş, 1470 yılında ölmüştür.

Ankonalı Ciriaco (İtalyan tüccar ve hümanist, 1391-1452), Laonikos Chalkokondyles’i, Antik Yunan felsefesinden etkilenip Antik Yunan dünyası üzerine ders veren ve Neo-Platonik felsefenin temsilcisi kabul edilen Yorgios Gemistos-Plethon’un genç bir öğrencisi olarak görmüştü. Chalkokondyles, 1298-1463 yılları arasındaki olayları Türkçe’ye “Tarihin Belgeleri” diye çevrilebilecek olan *Apodixis Istorion* başlıklı eserinde kaleme almıştır. Bizans döneminin pek çok tarihçisi gibi eserini gerek tasnif gerekse üslup bakımından Antik Yunan yazarları olan Herodotos ve Thukydidies’in eserlerinin etkisi altında hazırlamıştır. Ancak Yunanca yazan diğer tarihçilerin aksine eserinin merkezine Bizans İmparatorluğu’nun çöküşünü değil yükselen Osmanlı Devleti’nin tarihini almıştır. Bu yönüyle Chalkokondyles, bir Bizans tarihçisi olmaktan ziyade eserini Osmanlı idaresi altında Yunanca yazan bir Osmanlı tarihçisi olarak da kabul edilebilir.¹⁵³

¹⁵² Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, “Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion’un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağırısı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII / 2, 2018, s. 406.

¹⁵³ Georgios Gemistos’un öğrencisi olup, kendisinden ders almış olmasından dolayı Yeni Platoncu felsefeden etkilenmiş olması kaçınılmaz duruma gelmiştir. Yunan Ulusunun Tarihi (İstoria Tou Ellinikou Ethnous) adlı Yunanca kaynakta bu isim kısaca açıklanıp geçmiş çok fazla üzerinde durulmamıştır. Bunun sebebi muhtemelen Bizans İmparatorluğu’nun çöküşü yerine Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselişini eserine yansıtması olarak görülebilir. Levent Kayapınar, “Chalkokondyles Laonikos”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2016 yılında basılan Ek-1. Cildinde, s. 258-259.

“Patrik Kirillios Lukaris (1572-1638), Yunanistan’da çağdaş düşüncenin öncüsü sayılan Atinalı Theofilos Koridaleas’ı (1563-1646) korumaktan çekinmemiştir.”¹⁵⁴ Yunanca kaynakta Theofilos Koridaleas adlı aydına ait tek bir başlık altında yaptığı çalışmalar ve kendisi hakkında bilgiler çokça verilirken, Türkçe kaynakta sadece bir cümle içerisinde yer verilmiş ve herhangi bir bilgi de verilmemiştir. Ayrıca bir başka kitapta yine Theofilos Koridaleas’ten bahsedilmiştir: *Kyrillos Loukaris zamanın “ileri” görüşlerine açık bir kimse olan Theophilos Korydaleas adlı aydınla birlikte kimi reformlara, örneğin Kitab-ı Mukaddes’in halk diline çevrilmesine girişti.*¹⁵⁵

Başka bir aydın olan ve Yunanca kaynakta adı geçen Leon Allatius hakkında; “*Allatlı Leon (1581-1617) edebi ve dini yapıtları dışında çağdaş Yunanistan’ın durumu üzerine yazılar yazmış, ayrıca Bizans tarihi ve Hellen halk uygarlığı üzerine çalışmalar yapmıştır.*”¹⁵⁶ Aynı şekilde Nikolaos Sofianos adlı aydının halk diliyle yazmış olduğu dilbilgisi kitabı bir cümle ile anlatılmıştır.

Hümanizmin öncüleri sayılan ve yukarıda Yunanca kaynakta kendileri ya da yaptıkları çalışmalarla ilgili neredeyse tüm detaylarıyla anlatılan Bizanslı aydınların, Türkçe kaynaklarda sadece birkaç önemli isme yer verilmiştir ki bunlar da sadece bir ya da iki cümle ile anlatılmış ve geçilmiştir. Yunanca kaynakta anlatılan ve Türkçe kaynaklarda adı dahi geçmeyen birçok Bizans aydını bulunmaktadır. Kısaca Türkçe kaynaklarda ayrıntılı bilgiye ulaşmak pek de mümkün değildir. Bunun sebebi de bu konuya olan ilgi eksikliğinden denilebilir.

Yunanca kaynakta, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Rumların eğitiminin engellendiği, hatta okulların zorla kapatıldığı gibi bilgiler mevcuttur. Ancak İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Bizans’ın durumunu anlayan ve çareyi Avrupa’ya gitmekte bulan Bizans aydınlarını, kendi dillerinde eğitimlerini ve dinlerini özgürce eskiden olduğu şekilde yapabileceklerini vurguladığı bir ferman yayımlayarak tekrar İstanbul’a çağırmıştır.

¹⁵⁴ Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁵⁵ Ancak bu cümlede de görülüyor ki herhangi bir detay ya da kişi hakkında çok fazla bilgi verilmeden bir cümle içerisinde bu aydına yer verilmiştir. Herkül Millas, *a.g.e.*, s. 40-41.

¹⁵⁶ Yine aynı kitap yazarı tarafından bu isimden bahsedilmiş ve bir cümle ile anlatılmıştır. Başka kaynaklarda bu isim pek de geçmemiştir. Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 26.

Osmanlı hâkimiyet döneminde Yunan dilinin ve kültürünün engellendiği iddiası 1454 yılında Fener’de kurulan bir liseyle, bugünkü adıyla Fener Rum Lisesi, çelişkili bir sonuç ortaya koyuyordu. İstanbul’un fethi sonrasında Fatih tarafından verilen bir fermanla, okul kurmanın ve yönetmenin münhasır hakkı Patrikhane’ye ve Patriğe verilmişti. Patrik Gennadios’un ilk icraatından biri bu liseyi yeniden düzenlemek olmuştu.¹⁵⁷

Ancak Rumlarda, Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra birçok kötülükle karşılaşma düşüncesiyle ruhsal düşüşün başlamasıyla birlikte, eğitime devam edebilmelerini mümkün görmüyorlardı. Yunanca kaynakta da belirtilen İstanbul’un fethiyle birlikte, Rumların okullarının kapatılması ve eğitimlerinin her açıdan engellenmiş olduğu iddiası ortaya çıkmıştır. Halkın ruhsal açıdan rahatlatılması için de efsaneler oluşturulmuştur, bu efsanelerden biri de “*Gizli Okul Efsanesidir*”. Bu efsaneye göre rahipler, geceleri gizli olarak ders vermekte ve ayrıca Hristiyanlığı, kendi geleneklerini de öğretmektedirler.

Aydın ve rahipler tarafından ortaya çıkarılmış olan kulaktan kulağa yayılan bu efsane hakkında kesin kanıt bulunmamaktadır.

Ancak Gizli Okul’un var olduğunu çağrıştıran tek kanıt bir Yunanca çocuk şarkısının içindeki beş dizenin varlığıydı. Bu çocuk şarkısında akşam karanlığında okula giden çocuklar dizelerde şöyle söylüyorlardı:

Benim parlak ayım
Yolumu aydınlat ki yürüyebileyim,
Okulumu gidebileyim,
Okuma yazma bilip,
Tanrı’nın mucizelerini öğreneyim.¹⁵⁸

Bu şarkının ilk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Osmanlı İmparatorluğu’nu ağır bir şekilde anlatan o dönem yazarlarının eserlerinde Gizli Okul’dan bahsetmemiş olmaları, böyle bir okulun varlığı hakkında şüpheye düşülmesine olanak sağlıyor. Buna örnek olarak, Neophytos Vamvas’ın (Νεόφυτος Βάμβας, 1770–1856, Yunan rahip, çevirmen ve eğitimci) 1820 yılında Sakız Adası’nda kendisiyle görüşen

¹⁵⁷ Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş olan Rum halka, kendi geleneklerini sürdürebilmeleri, geçmişlerini ve dillerini konuşabilmeleri için birçok fırsat sunulmuştur. Sadece gayrimüslimlerin eğitim aldığı okullar vardır. Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan tüm gayrimüslimlere bu hak verilmiş ve hatta okullar zaman geçtikçe gelişmiş ve sayıca da çoğalmıştır. Ortaya atılan bu iddia gerçekleri yansıtmamaktadır. Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁵⁸ Bu şarkı aynı şekliyle Yunanca kaynakta (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*-Yunan Ulusu Tarihi) da verilmiştir. Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 291.

seyyah Marcelus'a Osmanlı'daki eğitim ile ilgili verdiği bilgilerde gizli okullardan hiç bahsetmemiş olması dikkat çekmektedir:

Babıali, Yunanların manevi yükselişlerini engelleyecek herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Bu, belki ilgisizliklerinden kaynaklıdır, belki de buna böyle inandıkları içindir. Bizim gerçek düşmanımız Ötekiler değil kendi içimizdekilerdir. Eğer Yunan ulusunun büyük çoğunluğu içinde varlık gösteren batıl inançların ve beyhudeliğin üstesinden gelebilirsek, Türklerin engelleri karşısında daha az çabaya ihtiyaç duyacağız.¹⁵⁹

Bu efsane belki de eğitim alanında eksik veya isteksiz olan Rum halkının, bu şekilde bilinmesine engel olmak için oluşturulmuş da olabilir. Osmanlı İmparatorluğu, fethettiği yerlerdeki halklarda ne din ne de eğitim alanında herhangi bir zorlama ya da engellemede bulunmamasının yanı sıra onlara özgürlük de sunmuştur.

Gizli Okul Efsanesi, tarihte öyle bir okulun kanıtı olmadığı için efsane olarak adlandırılmasına rağmen, gerçeğe dönüştürüp körü körüne inananlar da mevcuttu. Bu efsanenin, o dönemin Rumlarının maneviyatını ve milli birliklerini güçlendireceğine inanılıyordu. Onlara göre, bu şekilde de geçmişlerine bağlı kalmaları mümkün hale geliyordu.

Örneğin, ilk olarak 1849 yılında Atina Üniversitesi'ne yeni rektör seçilen Yorgios Mavrokordatos, öğrencilere yaptığı hitap konuşmasında Gizli Okul ile ilgili betimlemelerde bulunmuştur:

Osmanlı hâkimiyeti döneminde sizden önceki genç kuşak Tirana yakalanmamak için yerin altında küçük karanlık bir delikte gizlice eğitim görmekteydi. Sizler bugün görkemli koca binalarda eğitimlerinizi sürdürmektесiniz.¹⁶⁰

Bu konuşmayla birlikte “Gizli Okul Efsanesi” daha da yaygınlaşmıştır. Aydınlar, ya konuşmalarında ya da kitaplarında bu ifadeye yer vermiştir. Ancak bu okulun varlığıyla ilgili herhangi bir kanıt yoktur. Gizli Okul, Fethedilmiş topraklarda sadece manevi olarak değil maddi olarak da kayıp yaşamış halka umut vermek amacıyla yapılmış olan bir efsanedir.

Ayrıca Rumların Osmanlı hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte, aynı sebeplerden dolayı “Gizli Okul Efsanesinden” başka birçok efsane ortaya çıkarılmıştır. Bir keşiş nehirde tuttuğu balıkları kızartırken, İstanbul'un düştüğü haberini aldı, ancak kızarttığı balıkların tekrar canlandığını görürse İstanbul'un alındığına inanacağını

¹⁵⁹ Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 295.

¹⁶⁰ Bu kitapta konuyla ilgili birçok konuşmaya ve örnekleme yer verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.; Esra Özsüer, *a.g.e.*, s. 298.

söylemiş ve balıklar da canlanıp nehre atlamaya başlamıştır (Keşişin Balıkları). Bir diğer efsane Ayasofya’da ayin yaparken İstanbul’un fethedilmesi üzerine ayini tamamlayamayan papazın, saklandığı odanın kapısının duvara dönüşmesi ve bu duvarın yıkılmaması, ama Ayasofya tekrar Rumların eline geçtiğinde eski haline dönebileceği düşünülüyordu (Ayasofya’nın Papazı). Başka bir efsane de yine İstanbul’un Fethi sırasında İmparator Konstantinos Palaiologos Altın Kapıya götürülmüş ve mermere dönüştürülmüştü, İstanbul tekrar Rumların olduğunda imparator eski haline dönecekti (Mermere Dönen İmparator). Tüm bunlar örnek olarak gösterilebilecek efsanelerdendir.

İstanbul’un fethedilmesiyle birlikte halkın umutsuzluğa düşmesini engellemek, milli birliklerini korumalarını sağlamak amacıyla bunlar gibi birçok efsane üretilmiştir. Ancak bu efsanelerin inanılır olmadığı açıkça görülmekle birlikte kulaktan kulağa aktarılmıştır.

Bir diğer önemli konu da matbaanın bulunmasıydı. Aslında matbaa, 11. yüzyılda Çin’de ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlamıştır. Ancak matbaa, Johann Gutenberg (Alman kuyumcu, matbaacı ve yayıncı) tarafından 15.yüzyılın ortalarında Avrupa’da yaygın bir şekilde kullanılmaya ve basımevleri açılmaya başlamıştır.

Matbaanın kullanıma başlamasından sonra Osmanlı İmparatorluğu’na da gelmesi çok uzun sürmedi. Ancak ilk kullananlar Osmanlılar değildi, Osmanlı toprakları içinde yaşayan gayrimüslim halktı. *“İstanbul’da 1493’te ilk Yahudi matbaası kuruldu. Daha sonra 1567’de Ermeniler, 1627’de de Rumlar ilk matbaalarını açtılar. Ancak ilk Türk matbaası 1727’ye kadar kurulmadı.”*¹⁶¹ Osmanlı’nın matbaayı geç kullanma sebebi, okuma oranının oldukça az olmasıdır diyebiliriz.

¹⁶¹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İkinci Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2012, Kitap PDF şeklinde olduğu için sayfa sayısı mevcut değildir.

SONUÇ

Yaklaşık olarak 400 yıllık bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına giren Rumların toprakları ve Rumlar için bu dönemin tümü Tourkokratia (Τουρκοκρατία) olarak adlandırılmaktadır. Kendi memleketlerinden farklı olan bir devletin hâkimiyeti altına girmiş olmak maddi açıdan olduğu kadar manevi açıdan da halkın kendisini eksik hissetmesine sebep olabilecek bir durumdur. Ancak Rum halkını bir arada tutabilecek, kültür ve geleneklerini yani kısaca geçmişlerini unutmuyarak milli bilinçlerini koruyabilecekleri yegâne şey Ortodoksluk'tu. Bu tezde kaynak olarak kullanılan *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Yunanca okunuşu İstoria Tou Ellinikou Ethnous, Türkçesi; Yunan Ulusu Tarihi) adlı ansiklopedideki anlatımlara göre, Osmanlı İmparatorluğu fethettiği topraklarda zorla din değiştirmeye yönelmiştir. Ortodoks halka karşı birçok zorluk çıkararak İslam'a geçmeye zorlamıştır. Türkçe kaynaklarda ise bu konunun anlatımı çok farklıdır. Osmanlı İmparatorluğu çok dinli ve çok uluslu bir devlettir. Yunan tarih yazımında anlatıldığı gibi zorla, baskı oluşturarak Hristiyan, Yahudi ya da başka bir dine mensup olan halkın İslamlaştırması gerçekleştirilmiş olsa Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde çok din barındıran bir devlet olmazdı. Osmanlı İmparatorluğu, hâkimiyeti altına aldığı topraklardaki halkların geleneklerini veya dinlerini sürdürmesine müsaade etmiş ve bu sayede de kendisine karşı muhalif bir durum oluşmamasını amaçlamıştır.

Yunan tarih yazımında devşirme sisteminin uygulanmaya başlaması, genel olarak Hristiyan ailelerin çocuklarından ayrıldıkları için çok zorlandıkları bir dönemin başlamasıdır. Ailelerin çok zorlandığı bir gerçektir, ancak Osmanlı'nın devşirilen çocuklara verilen eğitim ve devlet içerisinde yükselme imkânı onları rahatlatan bir durum olmasının yanı sıra genel olarak aileler çocuklarını kendi istekleriyle de vermeye başlamışlardır. Devşirilen çocukların İslamlaştırılması ve Türk geleneklerine göre büyümeleri önemli bir durumdu. Bu açıdan bakıldığında İslamlaştırma, devşirme sisteminin bir parçasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu 15. ve 16. yüzyılları arasındaki yükselme dönemi boyunca, birçok toprak elde etmiştir. Farklı ırk ve dinlerin bulunduğu bu fethedilen topraklardaki halkların herhangi bir muhalefet ya da çatışma durumu olmadan Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamalarını mümkün hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu da dinsel olarak bir düzen getiren “millet sistemi” ile sağlanmıştır. Bu tezin içeriğine bakmak gerekirse, Tourkokratia dönemi boyunca, Ortodoks Kilisesinin ve patriklerin Rumlar ve diğer Ortodoks Hristiyanları için yeri ve önemi çok büyüktü. Yaşadıkları devletleri artık var olmayan bu gayrimüslim halkın geçmişini, geleneklerini, kültürlerini ve özellikle dinlerini yani kısaca milli bilinçlerini yaşatabilecekleri için çok önemliydi. Yunan tarih yazımında anlatılanın aksine, İstanbul’un fethedilmesinden sonra verilen yetkiler aracılığıyla yaşamını sürdürebilen bu kilise, Ortodoks Rum halkının Osmanlı İmparatorluğuyla iletişimlerini sağlayan bir konumda bulunmaktaydı. Ortodoks halk sadece ibadetlerini yerine getirmekle kalmamış, aynı zamanda bayramlarını, düğünlerini veya cenaze törenlerini de geleneklerinin getirdiği düzene göre yaptılar. Farklı bir ülkenin hâkimiyet altında yaşıyor olsalar da özgür yaşam onlara sağlanmıştır.

Yunan tarih yazımında Türkler barbar, zorba ve baskıcı gibi tanımlamalarla anlatılmaktadır. Eğer Türkler yukarıda anlatıldığı gibi gayr-i Müslimlere karşı barbar, zorba olsalardı, tüm bu ayrıcalıklar ve özgürlükler verilmezdi. Bu ayrıcalıklar sayesinde Rum cemaatinin kendi kültürlerinden kopmamalarını sağlanmış oldu. Belki de verilen bu ayrıcalıklardan dolayı gayr-i Müslim halk, farklı görüşleri savunabilme veya bağımsız olabilme düşüncesini ortaya çıkarmaya başladı ve bu yüzden de Osmanlı’ya muhalif olarak isyan çalışmaları yürütmeye başladılar.

Osmanlı İmparatorluğu’nun gün geçtikçe daha da güçleniyor olması diğer devletler için de bir korku oluşmasına sebep oldu. Osmanlı’nın yenilmezlik algısından korkan Avrupa devletleri ister başarılı olsun ister başarısız olsun isyan girişiminde bulunan veya bulunmak isteyen bu insanlar için sürekli destek olmuşlardır. Sadece destek vermemiş Osmanlı’nın bünyesinde yaşayan gayr-i Müslim halkları Osmanlı’ya karşı harekete geçirme yoluna da girmiştir.

Vurgulanması gereken bir diğerkonu da gayrimüslim halkın eğitim hayatıdır. İstanbul'un kaybedileceğini anlayan aydınlar Avrupa'ya kaçmaya başlamış ve Antik Yunan el yazmalarını da yanlarında da götürmüşlerdir. Bu kaçış İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte daha da artmıştır. Avrupa'da Rönesans döneminin başlamasına öncülük eden bu aydınlar, eğitim alanına çok büyük katkı sağlamışlardır. Bir yandan Avrupa'da eğitim anlayışının değişmesine sebep olurken, diğeryandan kendilerinin gitmesinin yanı sıra el yazmalarını da götürdükleri için fetihten sonra geriye kalan halk için eğitim alanında zorluklarla karşılaşmalarına sebep olmuşlardır. Yunan tarih yazımında Osmanlı İmparatorluğunun, Rumların var olan okullarını yıkarak, eğitimle ilgili her şeye zorla engel olduğu ve eğitime yasak getirdiği görüşü vardır. Fetihle birlikte Rum halkının hayatlarının biraz da olsa değişme ihtimali ruhsal bir çöküş yaşamasına sebep olmuştur. Muhtemelen fetihten sonraki ilk yıllarda bu ruhsal çöküş sebebiyle Rumlar eğitime olan ilgisini kaybetmiştir. Çünkü dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet, gayr-i Müslimler için çıkardığı fermanla birçok özerklik vermesinin yanı sıra onlara özel okul da açmıştır. Rum halkın kendi dillerinde eğitimlerini özgürce yapabilmeleri için bugünkü adıyla Fener Rum Erkek Lisesi (Mekteb-i Kebir) açılmıştır. Rumların eğitimine engel olunmak istenseydi bunun gibi bir girişim yapılmazdı.

Yunan Ulus Tarihi (İstoria Tou Ellinikou Ethnous) adlı ansiklopedide Osmanlı'ya karşı muhalif bir şekilde ayaklanma çalışmaları yapan soylular, metropolitler ayrıntılı olarak anlatılırken, bu isyancılar Türkçe kaynaklarda ya hiç bulunmamış ya da kısaca sözü edilip geçilmiştir. Aynı şekilde Yunanca kaynaktaki eğitim bölümünde dönemin önemli isimleri, eğitim vermiş birçok şekilde eğitime katkı sağlamış olan aydınlar, Türkçe kaynaklarda en ünlüleri ya da Rönesans döneminin başlamasına önderlik etmiş olanlar dışında anlatımlarına ya da çalışmalarına yer verilmemiştir.

Bu tezle birlikte 1453 İstanbul'un Fethi'yle başlayıp, 1669 Girit'in Fethi'yle son bulan yani Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin anlatımına Yunan Ulus Tarihi (İstoria Tou Ellinikou Ethnous) adlı ansiklopedi kullanılarak farklı bir bakış açısı ve farklı bir örnek olarak sunmak amaçlanmıştır. Ayrıca Yunanca ve Türkçe kaynaklar incelenerek iki farklı milletin, iki farklı ülkede yaşayan tarihçilerin

dönem için anlatımlarına bakılarak, aynı konu ve aynı durum ne gibi bir bakış açısıyla farklı ortaya konulduğu gözlemlenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Αγγελου Αλκης (Angelou Alkis, 366-367 ve 377-379), Βακαλόπουλος Απόστολος Ε. (Vakalopoulos Apostolos E., s. 22-91), Αρνάκης Γεώργιος Γεωργιάδης (Arnakis Yorgios Yorgiadis -s.146-150), Ζώρας Γεώργιος Θ. (Zoras Yorgios Th., 361-366), Λουκάτος Δημήτριος Σ. (Demetrios S. Lukatos-s.438-458), Παπαδόπουλος Στεφάνος Ι. (Stefanos I. Papadopoulos, s.324-333), Πατρινέλης Χρηστός Γ. (Patrinelis Hristos G. -s.367-376), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Yunan Ulusu Tarihi)*, 10.cilt, Atina Yayınevi (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.), Ατina-1980.
- Acara Meryem, Bizans Ortodoks Kiliselerinde Litürji ve Litürjik Eserler, 15(1), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 183-201.
- Afyoncu Erhan, Önal Ahmet ve Demir Uğur, *Askeri İsyenlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2010.
- Afyoncu Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İkinci Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2012.
- Afyoncu Erhan, *Truva'nın İntikamı*, 8. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2016.
- Aliyazıcıoğlu Zeynep İnan, Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion'un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII(2), 2018, 399-427.
- Bostan İdris, İnebahtı Deniz Savaşı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul-2000
- Broquière Bertrandon, *Bertrandon De La Broquière'nin Denizaşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul-2000.
- Cengiz Hasan Ali, Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9(17), Edirne-2019.
- Delilbaşı Melek ve Arıkan Muzaffer, *Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-icir,Sancak-ı Tırhala, c. I-II, Türk Tarh Kurumu Yayınları, Ankara-2001.*
- Demirci Kürşat, Ortodoksluk, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul-2007.

- Demirhan Hasan, *İngiltere'nin Balkan Politikası ve Yunanistan*, İdil Yayıncılık, İstanbul-2016.
- Emecen Feridun, Haçova Meydan Savaşı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14, İstanbul-1996.
- Emecen Feridun, Mehmed III, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara-2008.
- Emecen Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul-2017.
- Eyice Semavi, Bertrandon de la Broquière, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul-1992.
- Greek Orthodox Religious Tourism, *Ιερά Μονή Αγίου Δημητρίου, Διχουβίου* (Dihonuni'deki Aziz Demetrios Manastırı), Erişim Tarihi: 15 Şubat 2021, https://greekorthodoxreligioustourism.blogspot.com/2016/02/blog-post_43.html.
- İlgürel Mücteba, Abaza Paşa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul-1988.
- İlgürel Mücteba, Celali İsyanları, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul-1993.
- İnalcık Halil, Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, XI. Seri-III, Sayı No: 6, Ankara-1954.
- Kazhdan Alexander P., Chrysobull, *Oxford Dictionary of Byzantium (Oxford Bizans Sözlüğü)*, Oxford University Press, New York, Oxford-1991.
- Kayapınar Ayşe ve Kayapınar Levent, Anadolu Beylikleri ve Balkanlar, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, c. 11, Siyer Yay., İstanbul-2018, 451-524.
- Kayapınar Levent, Chalkokondyles Laonikos, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1. cilt, İstanbul-2016.
- Kayapınar Levent, Tesalya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(10), Bolu-2005, 183-196.
- Kayapınar Levent, Türkiye'de Bizans Çalışmalarının Öncüsü Olarak Kâtip Çelebi, *Uluslararası Kâtip Çelebi Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, İzmir-2017.

- Kayapınar Levent, Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461), *Türkler*, 9. sayı, Yeni Türkiye Yayınları-2002, 187-195.
- Millas Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2015.
- Ostrogorsky Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2017.
- Özcan Abdülkadir, Devşirme, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, İstanbul-1994.
- Özsüer Esra, *Türkokratia Avrupa'da Türk İmajı*, 1. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul-Eylül 2018.
- Sakaoğlu Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 12. Baskı, 2015-İstanbul.
- Schiltberger Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (çev.: Turgut Akpınar), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-1997.
- Svoronos Nikos (çev.: Panayot Abacı), *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Birinci Baskı, Belge Yayınları: 61, İstanbul- Kasım 1988.
- Şahin M. Süreyya, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12. Cilt, İstanbul-1995.
- Tarihi Olaylar, Rönesans, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/ronesans-1324>.
- Topbaş Tansel, *Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir-2007.
- Trifkoviç Nada, *Bosna Hersek ve Sırbistan'da Devşirme Sisteminin Uygulanması ve Bölgenin İslamlaşmasında Oynadığı Rol* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak-2020.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, c.1, Ankara-1984.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, ISBN 975-6945-11-7.

Vryonis Jr. Speros, Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi (Orj., Seljuk Ghulams and Ottoman Devshirme, çev.; Mehmet Öz), *Söğütten İstanbul'a*, 3. Baskı, İmge Kitabevi yayınları, Ankara- Eylül 2015.

